MIHAI CHIOVEANU

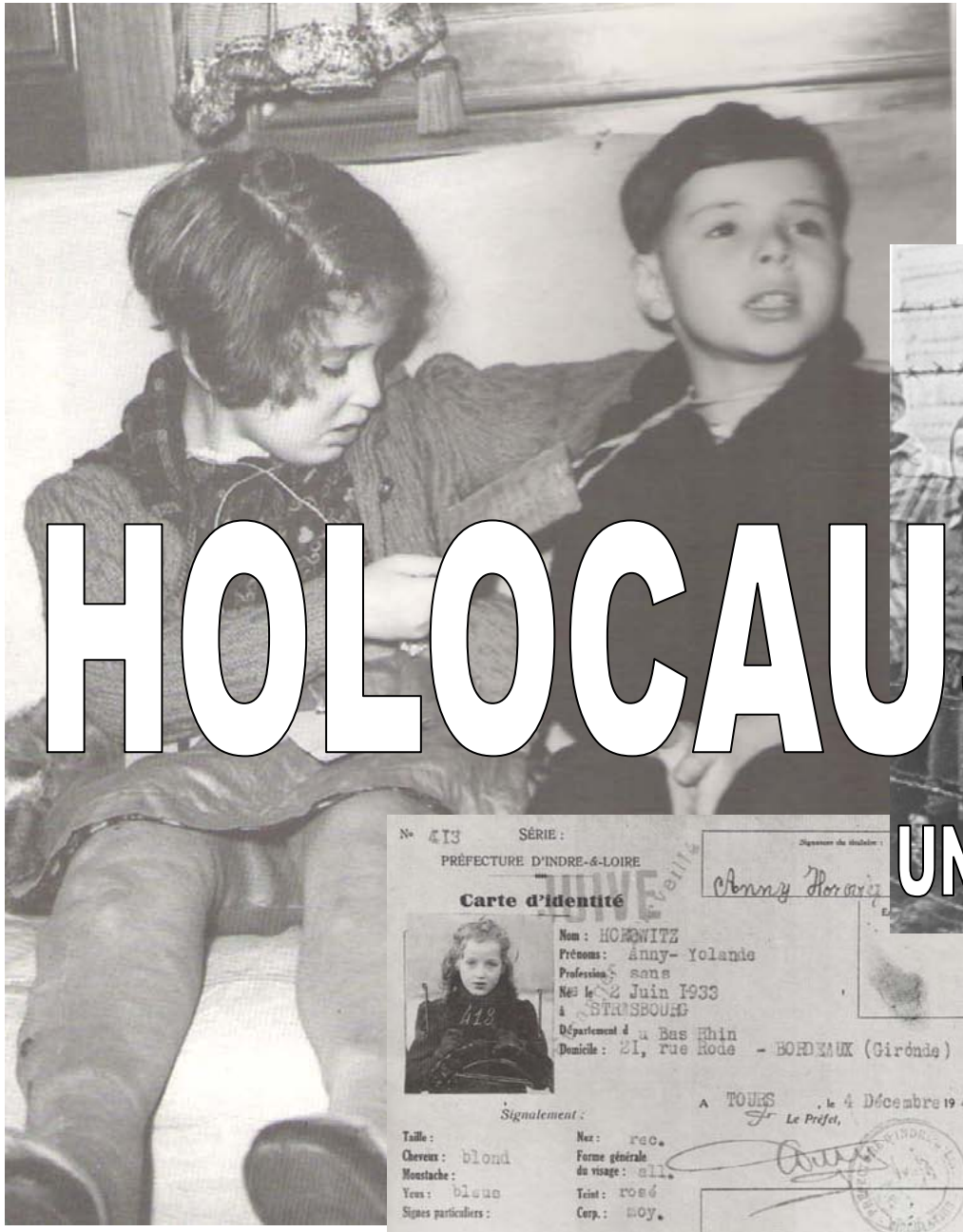

HOLOCAUSTUL

UN AVERTISMENT AL ISTORIEI

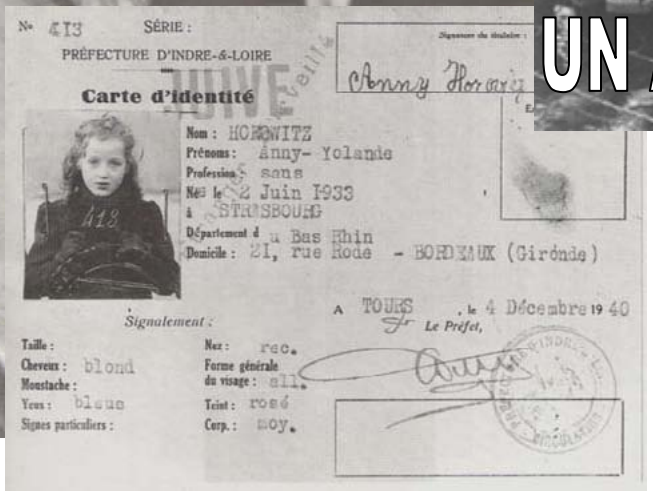

IRIR

2005

Lucrarea de față a fost realizată în cadrul proiectului "Learning Democracy through History Teaching", finanțat de National Endowment for Democracy şi derulat de Institutul Român de Istorie Recentă (IRIR) în perioada septembrie 2004 – octombrie 2005.

Autorul îşi asumă întreaga responsabilitate pentru punctele de vedere exprimate în această lucrare, ce nu sunt neapărat susținute de către finanțator.

Institutul Român de Istorie Recentă (IRIR)
Strada Matei Voievod, nr. 18, Sector 2
Bucureşti, ROMANIA
Tel. 00 40 021 7556/7557
Fax. 00 40 021 252 4860
E-mail: irir@euroweb.ro
www.irir.ro

© 2005, Mihai Chioveanu
© 2005, Institutul Român de Istorie Recentă (IRIR), pentru prezenta versiune

Reproducerea, parțială sau totală, prin mijloace mecanice sau electronice, a prezentei lucrări, fără acordul scris al Institutului Român de Istorie Recentă (IRIR) şi al autorului, constituie o infracțiune şi se pedepseşte în conformitate cu prevederile legale în vigoare.

MIHAI CHIOVEANU

HOLOCAUSTUL:

UN AVERTISMENT AL ISTORIEI

Bucureşti , 2005

CUPRINS:

INTRODUCERE 1
Holocaustul - o definiție 1
Terminologie 1
Context istoric 2
Holocaustul-o scurtă prezentare 3

ANTISEMITISM ŞI RASISM ÎN CULTURA EUROPEANĂ 7
Ura față de evrei de-a lungul Istoriei 7
Rasismul pre-nazist 9
Rasismul şi antisemitismul nazist 11
Antisemitismul non-german în perioada Holocaustului 11
Propaganda antisemită nazistă: “Evreul etern” 12
Legile rasiale de la Nürnberg 13

INSTAURAREA REGIMUL NAZIST 14
Naşterea mişcării național-socialiste şi apariția NSDAP 14
Prăbuşirea Republicii de la Weimar 15
Regimul terorii de stat după 1933 16
Dictatura “legală” 16
Propagandă, cultură şi educație în al Treilea Reich 17

PERSECUTAREA "INDEZIRABILILOR" ÎN GERMANIA NAZISTĂ 18
Persecutarea opozanților politici 18
Evreii din Germania între 1933-1938 19
Primele izbucniri de antisemitism şi reacția evreilor față de acestea 19
Excluderea socială şi persecutarea economică a evreilor 20
Emigrarea forțată a evreilor din al Treilea Reich: politici naziste şi inițiative evreieşti 21
“Noaptea de Cristal”:Cauze şi consecințe 22

HOLOCAUSTUL 24
Ghetoizarea evreilor 25
Persecutarea, izolarea şi deportarea evreilor polonezi după 1939 25
Procesul de ghetoizare 26
Consiliile evreieşti şi dilemele administrării ghetourilor 27
Angoasa din ghetouri 28
Ghetourile şi decizia exterminării evreilor din Europa de Est 29
Rezistența în ghetouri 29
Izolarea evreilor din Europa Centrală şi de Vest 30

LAGĂRELE NAZISTE 31
Lagărul ca instrument de teroare socială şi politică 32
Lagărul de muncă forțată 32
Lagărul ca instrument al politicii de purificare rasială 33
Lumea prizonierilor 33
De la Universul Concentrațional la Rețeaua Morții 34

SOLUȚIA FINALĂ 35
Unitățile mobile de exterminare în masă 37
Deportarea 40
Operațiunea “Reinhard.” Lagărele de exterminare în masă 41
“Planeta Auschwitz” 44
Executorii voinței lui Hitler: naziştii, aliații şi colaboratorii lor 45
Celelalte victime ale proiectului genocidal nazist 46
Programul “Euthanasia” 47
Uciderea evreilor cu orice Preț. Conferința de la Wansee 49

FORME DE REZISTENȚĂ ÎN PERIOADA HOLOCAUSTULUI 52
De la rezistența armată la păstrarea memoriei 52
Rezistența în Ghetouri 53
Rezistența în lagăre 53
Evreii în mişcările de partizani 53
Soldații evrei în Forțelor Aliate 53
Păstrarea tradițiilor şi a vieții religioase evreieşti 54
Familia: punct de sprijin într-o perioadă de criză 54
Bărbați şi Femei în timpul Holocaustului 55
Tinerii şi mişcările de tineret în perioada Holocaustului 55
Pierderea celor dragi 55
Activități educaționale şi de documentare 56
Eforturi depuse pentru ajutorarea celor aflați în primejdie şi pentru organizarea unor operațiuni de salvare 56

LUMEA ŞI HOLOCAUSTUL 57
"Drepții între Popoare" 57
Reacția Celorlalți la Holocaust 59
Populația din Europa dominată de naziști 61

Bisericile creştine 62
Aliații în timpul războiului 62
Rapoartele privind Soluția Finală 62
Lumea evreiasca şi Holocaustul 63

NOI ÎNCEPUTURI 64
Eliberarea lagărelor 64
Moartea lui Hitler 65
Revenirea la viață 66
Procesul de la Nürnberg 68

HOLOCAUSTUL DIN ROMÂNIA 70
Evreii din România: între emancipare şi antisemitism 71
Dreapta radicală din România şi noul antisemitism 72
Statul național-legionar. Pogromul de la Bucureşti 74
Antisemitismul regimului antonescian 75
Deportări şi masacre 75
Eforturi de salvare 77
Evreii din România după Holocaust 77
Roma şi Sinti în Europa dominată de nazişti şi în România: o perspectivă comparativă 78

CRONOLOGIE 79

BIBLIOGRAFIE 98

Lista hărților

Harta 1. Prezența comunităților evreieşti pe continentul european la începutul perioadei interbelice (p. 9)

Harta 2. Violența antisemită în Europa înainte de 1914 (p. 9)

Harta 3. Violența antisemită în Europa între 1918-1932 (p. 10)

Harta 4. Comunitățile evreieşti din Germania în 1933 şi locația primelor lagăre de concentrare (p.17)

Harta 5. Oraşe din Germania în care au fost înregistrate violențe antisemite şi distrugeri în timpul Nopții de Cristal (p. 22)

Harta 6. Împărțirea Poloniei între Germania nazistă şi URSS şi situația comunităților evreieşti din respectivele teritorii, inclusiv rutele urmate de refugiați (p. 25)

Harta 7. Mutarea evreilor din oraşul Varşovia în interiorul ghetoului (p. 27)

Harta 8. Direcția de avans în teritoriile URSS a Einsatzgruppe A, B, C, D (p. 37)

Harta 9. Primele exterminări în masă operate de Einsatzgruppe, populația civilă din zonă şi unități paramilitare sau militare din statele aliate Germaniei naziste (p. 38).

Harta 10. Comunitățile evreieşti din Europa a căror exterminare a fost discutată în cadrul Conferinței de la Wansee (p. 49)

Harta 11. Numărul "Drepților între Popoare" din fiecare țară europeană (p. 56)

Harta 12. Numărul de evrei, victime ale Holocaustului, la nivelul fiecărei țări europene (p. 63)

Harta 13. Numărul de evrei care au supraviețuit Holocaustului în fiecare țară europeană (p. 63)

Harta 14. Deportări, masacre şi marşuri ale morții dinspre Basarabia spre Transnistria (p. 75)

Harta 15. Deportări şi marşuri ale morții dinspre Bucovina spre Transnistria (p.75)

Harta 16. Deportarea şi exterminarea țiganilor europeni: 1939-1945 (p. 78)

INTRODUCERE

Holocaustul - o definiție

O definiție succintă a Holocaustului ar fi următoarea: uciderea sistematică, în masă, sponsorizată de către stat - Germania nazistă şi aliații săi - în lagăre de concentrare şi exterminare, a aproximativ 6 milioane de evrei europeni. O definiție lărgită ar include însă, alături de evrei, ca victime ale aceluiaşi sistem, încă aproximativ 5 milioane de "indezirabili rasial": slavi, sinti şi roma, persoane cu handicap fizic şi mental, homosexuali, cât şi un număr considerabil de opozanți politici şi prizonieri de război.

Exterminarea fizică, la scară şi cu ajutorul mijloacelor industriale, a evreilor europeni, gândită de către naziști în termenii genocidului total, rămâne de departe cel mai important aspect al Holocaustului. Cu toate acestea, nu trebuie uitat că Holocaustul înseamnă, totodată, suma tuturor acțiunilor anti-evreieşti coordonate şi implementate de către regimul nazist din Germania şi de către aliații săi europeni între anii 1933-1945: privarea evreilor de drepturile lor civile şi economice, segregarea şi înfometarea, deportarea şi ghetoizarea etc. Cu alte cuvinte, umilințe nesfârşite, suferințe fizice şi psihice, pierderea speranței, nu în ultimul rând, distrugerea unor comunități, a unei culturi, a unei limbi, a tot ceea ce crează împreună memoria colectiva a unui popor.

Foto
Coloană de femei şi copii declarați inapți pentru muncă şi trimişi la camera de gazare imediat după sosirea în lagărul Birkenau

Terminologia

Termenul de Holocaust s-a impus în cultura istorică europeană şi nord americană abia la sfârşitul anilor 1970, când, în mod convențional, cei mai mulți dintre istorici au decis să folosească acest termen pentru a desemna distrugerea evreilor europeni. De origine greacă, *holocauston*, cu trimitere la arderea integrală a unui animal sacrificat, termenul este astăzi, în general, lipsit de valențe religioase. Dealtfel, termenul de Holocaust nu este singurul folosit atunci când se ia în discuție tragedia evreilor europeni din perioada 1933-1945. Cei mai mulți dintre istoricii israelieni şi chiar o parte dintre istoricii francezi preferă să folosească termenul biblic de origine ebraică *Shoah*, folosit de evrei cu sensul de "catastrofă" încă din Evul Mediu şi, ulterior, preluat şi standardizat în anii 1950. Evreii ultra-ortodoxi nu folosesc însă acest termen şi îl preferă pe cel de *Driterr Hurban*, ce înseamnă în idiş a treia distrugere, după cele două distrugeri ale Templului din Ierusalim. Nu în ultimul rând şi în funcție de specificul fiecărei culturi, unii istorici preferă să folosească termenul de *genocid* (ce anulează unicitatea Holocaustului prin universalizare) sau pe cel de *Judenvernichtung* (în germană însemnând exterminarea evreilor, ceea ce duce la uzitarea unui limbaj asemănător celui practicat de naziști).

Termenul de Holocaust, ca şi cel de Shoah s-au impus în ultimele decenii în conştiința istorică a lumii, în bună parte datorită faptului că originea lor biblică reflectă conştientizarea naturii şi magnitudinii fără precedent a tragediei evreilor europeni de la mijlocul secolului XX.

Contextul istoric

Evenimente îngrozitoare au avut loc în timpul celui de-al doilea război mondial. Peste 35 de milioane de oameni, militari şi civili, au murit în decursul acestei a doua mari conflagrații a secolului abia încheiat. Dintre aceştia, 6 milioane erau evrei, adulți şi copii, uciși doar pentru că erau de origine evreiască.

Până la cel de-al doilea război mondial, omenirea mai cunoscuse democidul şi genocidul, ambele reprezentând din păcate constante ale istoriei omenirii. Niciodată însă Uciderea Omului de către Om nu fusese mai sistematic planificată şi nici gândită în termenii proiectului genocidal cu finalitate absolută.

De la 1945 până astăzi, Holocaustul ca eveniment a generat o multitudine de întrebări, multe de ordin moral şi etic:

Cum a fost posibilă exterminarea unui popor doar în baza identității sale religioase şi etnice?

Cine au fost acei oameni care au gândit şi dus această acțiune la îndeplinire?

Cum au reacționat victimele?

Cum a fost posibil ca celelalte națiuni să nu reacționeze în nici un fel?

De ce un număr atât de mic de oameni s-au opus şi au încercat să-şi salveze semenii?

Plecând de la aceste întrebări fundamentale, lumea civilizată a hotărât să facă tot posibilul pentru ca omenirea să nu mai cunoască niciodată alte victime, alți călăi, alți martori indiferenți. Speranța i-a fost oferită, după cum spunea istoricul israelian Yehuda Bauer, de existența ultimei categorii, a salvatorilor, a "Drepților între Popoare."

Foto: Adolf Hitler pe frontul de Est

Holocaustul - o scurtă prezentare

A început Holocaustul odată cu boicotarea magazinelor evreieşti din Germania şi s-a terminat în camerele de gazare de la Auschwitz, acolo unde Adolf Hitler şi acoliţii săi au încercat să extermine întreaga populaţie evreiască a Europei? Din punct de vedere strict evenimenţial răspunsul este unul afirmativ. Altfel, cei mai mulţi dintre istoricii contemporani tind să creadă că, până astăzi, Holocaustul nu pare a avea un început şi un sfârşit clar decelabile.

În ianuarie 1933, după o luptă politică strânsă întinsă pe o perioada de 10 ani, Adolf Hitler a venit la putere în Germania. Pe parcursul acestui deceniu, Hitler îi blamase constant pe evrei, pe care îi făcea responsabili de înfrângerea Germaniei în primul război mondial, cât şi de greutăţile economice de care se lovea naţiunea germană, multe apărute pe fondul acestei înfrângeri. Mai mult decât atât, Hitler şi-a promovat în paralel teoriile rasiste conform cărora germanii, arieni cu piele albă, păr blond şi ochi albaştri reprezentau rasa umană perfectă. Opusul rasial al germanilor, anti-rasa, erau evreii, aceştia din urmă fiind totodată angrenaţi într-o conspiraţie internaţională menită să distrugă rasa supremă pentru a putea ulterior să-i ia locul cuvenit acesteia din urmă la conducerea lumii.

În acel moment, evreii reprezentau sub 1 procent din populaţia de 55 milioane a Germaniei. Evreii germani erau cosmopoliţi şi-şi asumau cu mândrie statutul de germani prin naţionalitate şi, în unele cazuri, evrei prin religie. Trăiau în Germania de secole, luptaseră cu abnegaţie pentru patria natală în diferite războaie şi prosperaseră în numeroase profesii. Jucaseră un rol fundamental în modernizarea Germaniei şi în promovarea culturii germane.

În ciuda contribuţiei şi a integrării lor în societatea germană, începând cu 1933 evreii au fost gradual excluşi prin intermediul unei lungi serii de legi şi decrete, care au culminat cu Legile rasiale de la Nürnberg din 1935, legi care i-au deposedat de cetăţenia germană şi le-au interzis căsătoria cu persoane având o altă etnie şi religie decât cea evreiască. Au fost excluşi din şcolile de stat, li s-a interzis accesul în funcţiile plătite de stat, satisfacerea serviciului militar, ajungându-se până la interdicţia de a sta pe aceeaşi bancă cu un ne-evreu sau de a ocupa un loc în mijloacele de transport în comun.

Foto: Afiş propagandistic antisemit lipit pe vitrina unui magazin evreiesc din Berlin, prin care germanii sunt încurajaţi să cumpere doar de la negustori arieni

Kauft nicht bei Juden, kauft in deutschen Geschäften!
Kauft nicht bei Juden kauft in deutschen Geschäften!
Kauft nicht bei Juden, kauft in deutschen Geschäften!

Foto: manifestație antisemită pe străzile unui oraș german

În paralel, o atent orchestrată campanie antisemită promovată de Ministrul Propagandei, Joseph Goebbels, avea să-i prezinte pe evrei drept dușmani primordiali ai națiunii germane. Remarci defăimătoare la adresa evreilor apăreau zilnic în ziarele naziste, în postere, în filme, la radio, în discursurile înalților oficiali ai partidului nazist. "Eternul evreu", devastatorul film propagandistic ce nu a ezitat să-i compare pe evrei cu șobolanii purtători de microbi, era în acest sens o sumbră prefigurare a ceea ce avea să urmeze. Antisemitismul sancționat de stat devine normă în Germania. Evreii pierd tot, inclusiv propriile case și afaceri, vândute sub presiune la prețuri de nimic. În tot acest timp protestele, reacțiile publice venite din partea germanilor ne-evrei sunt mai curând sporadice, ușor de izolat și anihilat.

În martie 1938, Reich-ul nazist își extindea pentru prima dată granițele prin anexarea forțată a Austriei. Odată cu granițele statului, naziștii își extind măsurile represive și persecuțiile și asupra evreilor din Austria, supuși aceloraşi vexațiuni și umilințe. Astfel, încă din primele zile, evreii vienezi sunt obligați să frece cu periile trotuarele din oraș în mijlocul mulțimilor exaltate de suporteri ai naziștilor.

După doar câteva luni, la începutul lunii noiembrie, evreii din Reich-ul german vor trebui să facă față primului val de violență antisemită coordonat de către stat. Aparent doar o izbucnire a urii latente acumulate de germani împotriva evreilor, "Noaptea de Cristal", *Kristallnacht*, nu reprezenta de fapt decât un test la care era supusă populația civilă germană. Răspunsul acesteia la violența antisemită instrumentalizată de stat trebuia să le indice naziștilor dacă pot să își implementeze pe mai departe proiectul rasial. Incitați de către Goebbels, naziștii s-au folosit de asasinarea unui diplomat german de către un tânăr evreu drept pretext pentru declanșarea primului pogrom regizat de stat împotriva evreilor. Rezultatele: 90 de evrei au fost omorâți, 500 de sinagogi au fost arse și majorității magazinelor evreiești li s-au spart geamurile. Tot acum are loc și prima arestare în masă a evreilor, 25.000 de evrei fiind arestați și trimiși în lagăre de concentrare. Cinici, naziștii au hotărât, totodată, amendarea evreilor cu 1 miliard de mărci, pentru daunele produse în timpul dezordinilor provocate (de către naziști) în timpul Nopții de Cristal

Dacă până în acel moment mulți dintre evreii din Reich crezuseră că noul val de antisemitism era unul dintre multele cu care evreii se confruntaseră de-a lungul istoriei, după 9 noiembrie 1938 tot mai mulți încep să se gândească serios la emigrare. Din nefericire, majoritatea țărilor occidentale au menținut cotele stricte de imigrare deja existente și au manifestat reticență față de valurile de refugiați evrei. Cazul vasului St. Louis este exemplificator în acest sens: având 930 de evrei la bord, vasul a ancorat timp de câteva luni în diferite porturi din Cuba, Statele Unite și alte țări. Pasagerilor nu li s-a permis însă să părăsească vasul fiind în cele din urmă obligați să se întoarcă în Germania, țara care la acea dată nu mai reprezenta pentru ei decât un tărâm "lipsit de viitor." Marea Britanie, care le va refuza evreilor emigrarea în masă în Palestina, aflată sub mandat britanic, va accepta să primească și astfel să salveze de la moarte sigură un număr de 10.000 de copii evrei germani, celebrul *Kindertransport.*

Foto: vitrinele unor magazine evreieşti din Berlin devastate în noaptea zilei de 9 noiembrie 1938

În 1939, în ajunul izbucnirii celui de-al Doilea Război Mondial, Hitler avea să-i amenințe încă odată, public, pe evreii europeni, în timpul unui discurs ținut la Berlin în fața membrilor partidului său:

”Pe parcursul vieții mele am fost adesea profet şi de multe ori ridiculizat din această cauză. În perioada luptei mele pentru putere doar rasa evreiască a luat în derâdere profețiile mele referitoare la faptul că în ziua în care voi prelua puterea în stat şi voi conduce întreaga națiune germană mă voi ocupa, pe lângă altele şi de problema evreiască. Râsul lor a fost zgomotos, dar cred că de ceva vreme râd cu spatele la noi (n.a. fugind)*! Astăzi voi fi din nou profet: dacă afaceriştii evrei internaționali din afara şi din interiorul Europei ar reuşi încă o dată să împingă națiunile într-un război mondial, rezultatul nu va fi bolşevizarea planetei şi, deci, victoria evreilor, ci anihilarea întregii rase evreieşti din Europa! "*

Hitler intenționa astfel să-i acuze pe evrei de declanşarea noului război pe care el însuşi avea să-l provoace în foarte scurt timp.

Războiul a început în septembrie 1939, odată cu intrarea trupelor germane în Polonia, țară în care trăiau peste 3 milioane de evrei. După înfrângerea rapidă a Poloniei, evreii din această țară au fost adunați şi forțați să trăiască în nou stabilitele ghetouri din Lodz, Cracovia şi Varşovia, în aşteptarea unor decizii viitoare pe care naziştii urmau să le ia în ce privea soarta lor. În ghetourile supra-aglomerate, îngrădite şi păzite de trupe SS, organizația cea mai loială şi cea mai de încredere a lui Hitler, compusă din tineri fanatici, considerați impecabili din punct de vedere rasial (în conformitate cu standardele naziste), mii de evrei au pierit de foamete, frig şi boli, în condiții de viață mizere.

În primăvara anului 1940, Himmler, liderul SS, a ordonat construirea unui lagăr de concentrare lângă orașul polonez Oswiecim (în germană Auschwitz), destinat prizonierilor polonezi care urmau să fie folosiți ca muncitori pentru fabricile germane ce aveau să fie construite în apropiere. În acelaşi an, Germania nazistă invada Belgia, Olanda, Luxemburg şi Franța. Vor urma Norvegia şi Danemarca. Cucerirea acestor state avea să ducă implicit la intrarea celei mai mari părți a populației evreieşti din Europa sub controlul naziştilor, care încep să-i ia în evidență şi mai apoi să le impună declararea tuturor averilor. Tot acum, naziştii se văd confruntați cu prima mare dilemă. Nu ştiu ce să facă în viitor cu milioanele de evrei care se aflau sub controlul lor direct. Ajung chiar să inventeze o denumire pentru problema cu care se confruntă: *Judenfrage* sau “Chestiunea evreiască.”

Foto: Stradă supraaglomerată din ghetoul din Varşovia

Foto: Execuție sumară, în masă, a unei comunități evreieşti din Polonia

În acest context, anul 1941 avea să reprezinte un moment de cotitură. În iunie, Hitler atacă Uniunea Sovietică. Războiul din Est capătă o nouă dimensiune, este o cruciadă împotriva iudeo-bolşevismului şi, prin urmare, un necruțător război rasial dus împotriva evreilor, un război în care legile războiului tradițional urmau să fie total ignorate.

În acel moment, pe teritoriul Uniunii Sovietice trăiau aproximativ 3 milioane de evrei, dintre care o mare parte în sate mici şi izolate, cunoscute sub denumirea de *Sthetl*. Tocmai aceste comunități vor constitui ținta primordială a celor patru unități speciale de acțiune (Einsatzgruppe), al căror obiectiv era uciderea sistematică a populației evreieşti, uneori, în măsura posibilităților, cu ajutorul populației civile din zonă, mai ales a celei de origine etnică germană, populație ale cărei sentimente antisemite trebuiau realimentate şi exploatate de către membrii Einsatzgruppe.

Exterminarea întregii populații evreieşti din teritoriile controlate de naziști în URSS nu se putea face însă doar cu ajutorul Einsatzgruppe, chiar dacă acestea urmau să fie ajutate de către batalioane ale poliției germane deplasate în acest scop în Est şi de către unități ale armatei aflate în spatele frontului. Proiectul ar fi durat prea mult, ar fi fost prea costisitor, ar fi lăsat prea multe urme şi ar fi afectat moralul celor ce participau direct la execuții, mulți dintre cei puşi să execute evrei refuzând, atunci când aveau posibilitatea să aleagă, să participe la execuții. Nu puțini au fost cei care au protestat, chiar dacă nu din considerente umane, preferând să fie trimişi mai curând în prima linie, pe frontul rusesc. La fel, nu puțini dintre cei rămaşi au sfârşit prin a deveni alcoolici şi chiar prin a se sinucide. Liderii naziști nu erau însă extrem de sensibili în privința acestor ultime aspecte. Cele mai importante aspecte pentru ei erau eficientizarea maşinii de ucis, evitarea cu orice preț a răspândirii în lume a informațiilor privind abominabila crimă şi, abia în ultimul rând, limitarea, pe cât posibil, a contactului dintre "călău" şi "victimă."

În vara lui 1941, liderul SS Heinrich Himmler, într-o întrevedere secretă cu Comandantul lagărului Auschwitz, Rudolf Höss îl informa pe acesta în legătură cu ordinul dat de Hitler de a se găsi o "Soluție Finală" la "Chestiunea evreiască", cu atribuirea acestei sarcini către SS şi, nu în ultimul rând, în legătură cu decizia sa de a folosi lagărul de la Auschwitz în acest scop. În acel moment, la Auschwitz se afla deja în construcție un nou lagăr, Auschwitz II Birkenau, ce va deveni simbolul absolut al distrugerii evreilor europeni. În acest loc naziştii vor construi 4 mari camere de gazare destinate exterminării în masă a evreilor din întreaga Europă.

În momentul în care se lua decizia exterminării pe cale industrială, cu ajutorul tehnologiei, a întregii populații evreieşti din Europa, nici unul dintre elementele ce aveau să intre în componența acestei maşinării a morții nu le era necunoscut naziştilor. Lagăre de concentrare existau încă din 1933 în Germania. Camerele de gazare fuseseră folosite de pe vremea când naziştii implementaseră "Programul Euthanasia", aşa-numita "ucidere din milă" a persoanelor cu handicap fizic şi mintal din Germania şi Austria. Camioane experimentale pentru gazare cu monoxid de carbon fuseseră deja folosite de către Einsatzgruppe la uciderea evreilor din URSS, chiar dacă metoda fusese catalogată ca neeficientă într-ucât nu puteau fi gazate niciodată mai mult de 50 de persoane la un transport.

Foto: Faimoasa vilă de la Wansee, aflată în apropiere de Berlin (astăzi muzeu al Holocaustului)

În ianuarie 1942, într-o vilă din apropiere de Berlin, membrii de frunte ai partidului nazist, ai SS şi ai administrației de stat luau parte, la invitația lui Reinhard Heydrich, la Conferința de la Wansee. În urma acestei întâlniri, Soluția Finală căpăta formă precisă, nu substanță. Decizia fusese deja luată. La Wansee se stabilesc mai curând detaliile tehnice: numărul de evrei ce fuseseră sortiți morții, peste 11 milioane, infrastructura de transport, costurile, atribuțiile fiecărei agenții. Evreii din Europa urmau a fi adunați, deportați pe teritoriul ocupat al Poloniei, unde Rețeaua Morții, lagărele de exterminare de la Belzec, Sobibor, Treblinka şi Auschwitz – Birkenau fuseseră deja construite.

Oribila crimă va fi descoperită cu adevărat de către aliați abia după 1945, deşi cu greu se poate spune că lumea nu ştia nimic despre Holocaust înainte de eliberare. În acei ani, puțini dintre cei ce nu văd cu ochii lor urmele distrugerii evreilor de către naziști sunt dispuşi să asculte şi să creadă. Dealtfel, omenirii îi va lua foarte mult timp, aproape o jumătate de secol, pentru a putea valoriza într-un fel această istorie de "negândit" şi adesea imposibil de redat de cuvinte.

ANTISEMITISM ŞI RASISM ÎN CULTURA EUROPEANĂ

Ura față de evrei de-a lungul Istoriei

În Europa, evreii fuseseră întotdeauna o minoritate care se diferenţiase clar prin credinţă, cultură şi mod de viaţă de majoritatea creştină. Atitudinea creştinilor europeni în ceea ce-i priveşte pe evrei a fost dintotdeauna ambivalentă. Au existat perioade în care se poate vorbi de relaţii cordiale şi chiar de solidaritate între creştini şi evrei. Totuşi, manifestările de ură şi izbucnirile de violenţă împotriva evreilor au fost, de asemenea, parte a acestei lungi şi complexe istorii. Această atitudine faţă de evrei este încrustată în concepţia tradiţional-creştină despre lume şi în folclor.

Chiar şi în Epoca modernă, care debutează la sfârşitul secolului al XVIII-lea, când evreii începuseră să fie asimilaţi de către societăţile în mijlocul cărora trăiau, mulţi creştini continuau să-i privească cu suspiciune. Ulterior, la sfârşitul secolului al XIX-lea s-a dezvoltat conceptul de rasism, care susţinea că, "ştiinţific vorbind," fiinţele umane pot fi împărţite în rase diferite, cu particularităţi fizice şi trăsături morale bine definite. "Rasismul ştiinţific" punea în discuţie chiar şi existenţa unei ierarhii precise a raselor. Combinate, ura de natură culturală şi religioasă faţă de evrei şi rasismul au condus la naşterea conceptului modern de antisemitism. Acest termen a fost adoptat ca reprezentând expresia standard a urii faţă de evrei.

Antisemitismul a atins cota cea mai înaltă în ideologia nazistă care descria istoria umană drept o luptă între rase. Rasa "ariană" urma să-şi ocupe poziţia cuvenită, adică cea de rasă supremă, să subjuge rasele inferioare şi să pornească razboiul împotriva evreilor. Naziştii îi clasificaseră pe evrei ca fiind o periculoasă anti-rasă care ameninţa bunăstarea lumii. Această ideologie a devenit un stimulent important în procesul care a condus la anihilarea evreilor din Europa între 1938 şi 1945.

Inainte de secolul al XIX-lea, ura față de evrei se axase în principal pe ostilitatea religioasă dintre Iudaism şi Creştinism. Având statutul de cea mai proeminentă minoritate religioasă din Europa creştină, evreii erau o "prezență" tolerată şi persecutată în acelaşi timp. Persecutarea s-a intensificat în perioadele de tensiune religioasă, precum epoca Cruciadelor sau a Reconquistei din Spania sau în perioadele în care Europa era lovită de diferite calamități naturale, precum ciuma neagră. Uneori, evreii aveau nevoie de un permis special pentru a se putea aşeza şi locui pe un anumit teritoriu creştin, aceste permise fiind acordate doar pentru o anumită perioadă de timp. Datorită interdicției de a practica agricultura, obligați a se orienta spre anumite meserii de natură meşteşugărească şi mercantilă, evreii au fost nu de puține ori ținta violențelor rezultate din nemulțumirile acumulate în rândul micilor meşteşugari, a principilor locali, a țăranilor din zonele respective, toți aceştia percepându-i în mod fals, din motive diferite, drept sursa tuturor problemelor lor.

La începutul Epocii moderne totul părea să indice că ura față de evrei va dispărea gradual odată cu consolidarea principiilor Iluminismului. Dar acest lucru nu s-a întâmplat. La sfârşitul secolului al XIX-lea, în multe țări europene această ură față de evrei a fost folosită drept instrument pentru crearea de organizații şi partide politice, în această perioadă apărând şi termenul de antisemitism. Astfel, în cazul Germaniei, moştenirea secolului XIX, lăsată național-socialiştilor, constă în antisemitismul jurnalistic al lui Wilhelm Marr şi Teodor Fritsch şi cel politic al lui Otto Böckel, primul care transformă antisemitismul în forță electorală capabilă să ofere promotorilor săi un loc în Reichstag şi al cărui stil charismatic, combinat cu apelul la marşuri cu torțe şi formațiuni paramilitare, la imnuri religioase şi cântece patriotice vor constitui o veritabilă sursă de inspirație pentru naziști. Prea populist şi adesea impregnat cu trimiteri radicale la inechitățile sociale ale epocii, acest tip de antisemitism nu va atrage însă nici simpatia şi nici cooperarea pe termen lung a conservatorilor. El va fi îmbrățişat doar de câteva grupuri stridente şi ligi naționaliste precum cea pan-germană şi cea a navigatorilor, care îl vor combina cu ideea de *Weltpolitik* sau cu cea de *Lebensraum*.

Foto: Sinagogă din Lituania construită în sec. XVI

Harta 1. Prezența comunităților evreiești pe continentul european la începutul perioadei interbelice (stânga)

Harta 2. Violența antisemită în Europa înainte de 1914 (dreapta)

Rasismul pre-nazist

Pe parcursul secolului al XIX-lea apar şi primele teorii rasiale, cele mai multe bazate pe ideea existenței unui sistem ierarhic bine stabilit, care-i împărțea pe oameni în grupuri rasiale distincte. Influențat de progresul înregistrat în domeniul ştiințelor naturale, rasismul s-a dezvoltat ca o concepție pseudo-ştiințifică despre lume.

Arthur de Gobineau îşi publică *Eseu asupra inegalității dintre oameni* încă din 1850, dar lucrarea nu devine populară (n.n. citită şi comentată) decât după 1870, când ideea luptei între rase ca motor al istoriei capătă respectabilitate.

Dacă Gobineau este pesimist – nu atât inegalitatea valorică dintre rase, abordate în termenii istoriei, geografiei, culturii şi nu ai biologiei, îl preocupă pe Gobineau, cât decăderea umanității ca întreg în urma metisajului rasial - şi dacă mai curând istoria este cea care a făcut din el un părinte al rasismului, nu acelaşi lucru se poate spune despre Houston Steward Chamberlain şi lucrarea sa, extrem de populară, *Fundamentele secolului XX*, scrisă în 1900. Chamberlain nu este nici sceptic şi nici mistic, priveşte nu în trecut cât în prezent şi în viitor, nu este doar admirat şi revendicat de către naziști ci îşi exprimă la rândul său admirația față de tânărul politician Adolf Hitler.

Rasismul, alături de naționalismul holistic şi anti-liberalism, schimbă fundamental şi concepțiile antisemiților. Dacă anti-iudaismul medieval şi cel premodern credeau în soluția convertirii religioase a evreilor ca mijloc de asimilare a acestora, antisemitismul modern respinge această soluție. Pentru antisemitul de sfârşit de secol XIX, trăsăturile evreilor sunt genetice şi deci, imuabile. Prin urmare, asimilarea evreilor de către societate nu putea reprezenta decât o amenințare directă.

Harta 3. Violența antisemită în Europa între 1918-1932

Foto: Grup de veterani germani din primul război mondial. Mulți dintre cei întorşi de pe front în 1918, frustrați şi vindicativi în spirit, au aderat la mişcări de extremă dreapta.

La 1914, atunci când izbucnea primul război mondial, atmosfera europeană era deja îmbibată de acel amestec nefast de naționalism exacerbat, militarism, darwinism social, rasism şi antisemitism. Toate acestea ajung, după 1918, să compună în mare ideologia fascistă. La acestea, "Generația lui 1914," a celor ce participă direct, pe front, la primul război mondial, generație din care fac parte Adolf Hitler, Benito Mussolini şi mulți alți fascişti europeni, va adăuga o doză masivă de neo-idealism, vitalism, activism, o cultură a anti-necesității, un cult al eroilor şi ideea de camaraderie a tranşeelor.

Rasismul şi antisemitismul nazist

Nazismul ca ideologie este definit astăzi ca un amestec de darwinism social, eugenism, ură vag nietzscheană faţă de creştinism, rasism biologic şi antisemitism patologic. De la conservatori şi naţionalişti nazismul mai împrumută ultra-naţionalismul, ideea superiorităţii naţiunii şi a culturii germane, pe cea a unui nou Reich german, elitismul, anti-capitalismul etc. Naziştii se vor inspira şi vor împrumuta permanent din aproape toate ideologiile epocii lor, exceptând liberalismul. Prin urmare, este greu de spus care din dimensiunile ideologiei lor este pur nazistă. Ce este însă sigur, este faptul că în epocă nici un alt partid sau mişcare politică militantă nu a dat mai multă importanţă antisemitismul rasial - deşi formele de antisemitism creştin tradiţional nu au fost nici ele ocolite.

Obsesia monomaniacală a naziştilor privind pericolul reprezentat de distructiva “anti-rasă” a evreilor nu poate fi înţeleasă în termeni raţionali. Ea pare a fi mai curând parte a unei religii politice a secolului XX ce dispune de o "Biblie" (*Mein Kampf*) şi de un mare preot, vizionar, în persoana lui Hitler, preot urmat orbeşte de o masă de credincioşi fanatici dispuşi să lupte până la moarte contra ereticilor şi a necredincioşilor, într-un război sfânt în cadrul căruia ideea de milă şi iertare nu-şi au locul. În cadrul acestei pseudo-religii evreii ocupau locul duşmanului principal încă de la bun început.

Antisemitismul non-german în perioada Holocaustului

Incepând cu 1938, naziştii extind graniţele celui de al Treilea Reich, îşi impun dominaţia asupra ţărilor ocupate din Europa şi, totodată, încearcă să îşi impună ideologia. Exportul de ideologie nazistă nu se bucură însă de un veritabil succes. În cele mai multe dintre cazuri, antisemitismul rasist al naziştilor nu a făcut altceva decât să realimenteze şi eventual să consolideze antisemitismele europene existente, multe dintre ele de esenţă diferită (economică, socială, culturală) şi adesea lipsite de dimensiunea eliminaţionistă. Această platformă le va fi însă suficientă naziştilor. Federaţii şi confederaţii lor ideologici vor fi cei care vor asigura colaborarea autorităţilor şi transformarea populaţiei locale în martori indiferenţi la persecutarea şi apoi exterminarea evreilor. Încât, după 1939, mulţi dintre călăi nu doar că sunt de altă origine etnică decât cea germană (polonezi, maghiari, români, lituanieni, ucrainieni etc.), dar nu sunt rasişti şi, de multe ori, nici măcar adepţi fervenţi ai antisemitismului.

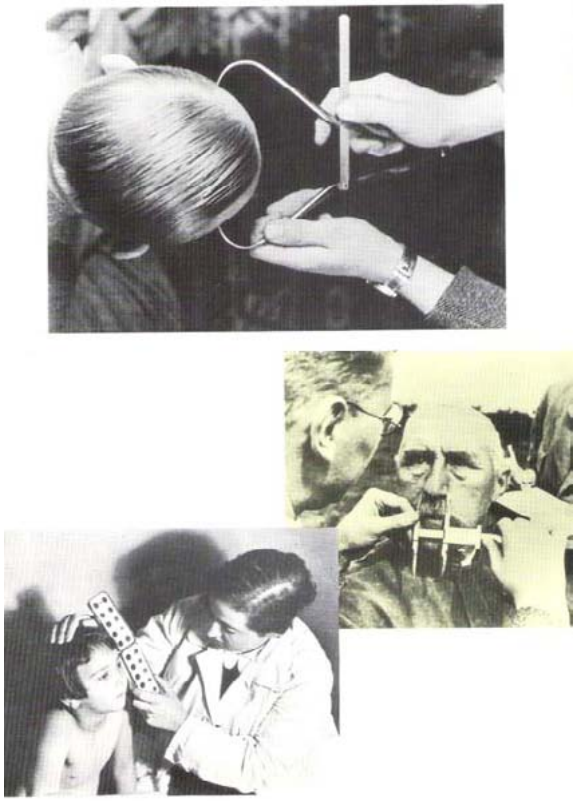

Foto stânga: predarea teoriilor rasiale în şcolile din al Treilea Reich.

Foto dreapta: măsurători ale craniului, dimensiunilor faciale şi examinări ale pupilelor pentru a stabili apartenenţa rasială a subiecţilor

Propaganda antisemită: “Evreul etern”

În 1937 oficialii naziști au organizat o expoziție itinerantă intitulată “Evreul etern.” Inaugurarea a avut loc în orașul Munchen pe data de 8 noiembrie. Expoziția fusese special gândită pentru a promova imagini stereotipice ale *Evreului* (generic), așa cum era el perceput de către ideologia nazistă, drept cea mai mare primejdie pentru omenire. Erau prezentate în paralel, fotografii, caricaturi şi scurte texte în care erau scoase în evidență “caracteristicile antropomorfice" ale evreilor, egoismul acestora, “răutatea specifică rasei,”dorința de a domina lumea, înclinația către comunism etc.
Ulterior, în 1940, ministrul nazist al propagandei, Goebbels, a comandat realizarea unui film documentar, intitulat "Der Ewige Jude," în care sunt intercalate scene din viața mizeră a evreilor din ghetoul din Varşovia cu imagini ale şobolanilor astfel încât să încurajeze asocierea dintre evrei şi detestabilul rozător, pentru a putea în cele din urmă să scoată în evidență faptul că "evreii diferă de noi fizic, dar mai ales sufletește."

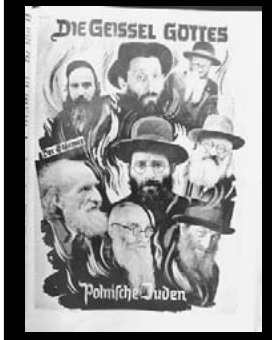

Foto: afişe şi fotografii antisemite publicate în Germania după 1933, cele mai multe dintre ele în revista *Der Strurmer*, editată de Julius Streicher.

Daß das Judentum niemals wieder
auch nur den geringsten Einfluß in
unserem Volke erhält, dafür muß
Du durch Deine Haltung dem Juden
gegenüber sorgen.
Erkenne den wahren Feind!

Foto:
Stânga- Hitler la Nürnberg
Dreapta sus-schemă rasială
Dreapta jos-Alfred Rosenberg, teoreticianul rasismului nazist

Legile rasiale de la Nürnberg

În 1935, guvernul nazist introduce în Germania o elaborată legislație rasială prin intermediul căreia evreilor li se retrăgeau drepturile cetățenești, primind în schimb statutul de "subiecți" ai Reich-ului. Tot acum li se interzice prin lege evreilor să se căsătorească și să întrețină relații sexuale cu persoane de origine ariană. Evreii nu mai au voie nici măcar să angajaze ca menajere tinere femei de origine ariană. Cele mai importante legi purtau următoarele denumiri: "Legea pentru Protejarea sângelui german și a onoarei germane," respectiv "Legea privind cetățenia în Reich." Alte legi rasiale vor fi introduse în timp și vor purta denumiri precum "Legea pentru protejarea sănătății genetice a poporului german."

Legile de la Nürnberg au avut ca efect neașteptat generarea de confuzii și implicit dezbateri aprinse pe tema definirii evreului absolut, ceea ce i-a obligat pe naziști să publice scheme rasiale care să explice diferența dintre un evreu, o persoană cu sânge rasial impur (amestecat cu sânge evreiesc) și un arian, scheme care reprezentau pe arian prin intermediul unei siluete albe și pe evreu printr-o siluetă de culoare neagră. Mai mult, pentru a elimina orice confuzii, conform definiției naziste un evreu era o persoană ai cărui bunici erau evrei (trei din patru). Ceilalți erau persoane cu sânge impur de gradul 1 (doi bunici evrei) respectiv gradul 2 (un bunic evreu).

După 1935, legislația rasială din Germania va fi "îmbunătățită" prin emiterea de numeroase decrete suplimentare, menite a scoate integral în afara legii pe evrei, privându-i de cele mai elementare drepturi umane.

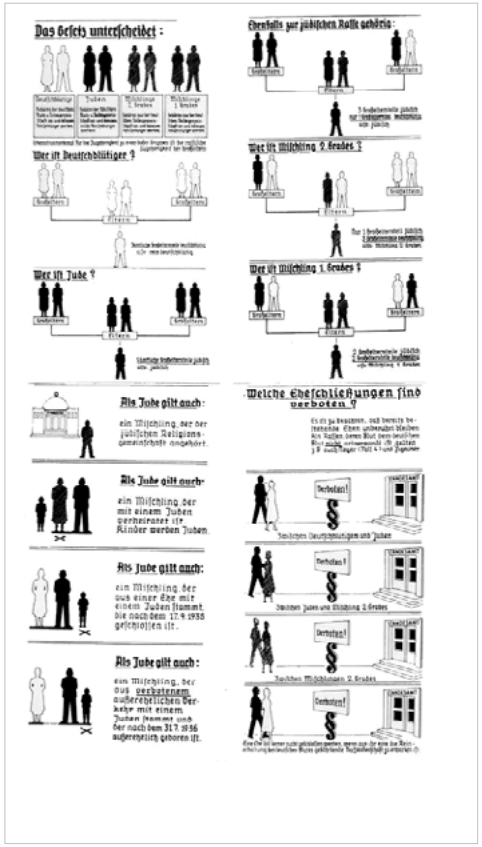
Das Gesetz unterscheidet :
Ebenfalls zur jüdischen Rasse gehörig :
Wer ist Deutschblütiger ?
Wer ist Mischling ? Grades ?
Wer ist Jude ?
Wer ist Mischling 1. Grades ?
Als Jude gilt auch :
Welche Eheschließungen sind verboten ?
Als Jude gilt auch :
Als Jude gilt auch :
Als Jude gilt auch :

INSTAURAREA REGIMUL NAZIST

Naşterea mişcării naţional-socialiste şi apariţia NSDAP

Mişcarea nazistă a fost una din multiplele mişcări anti-democratice de tip fascist active în Europa în perioada interbelică, dintre care cele mai multe au inclus antisemitismul ca pe unul dintre punctele centrale ale programului lor politic.

În Germania, criza politică acută a anilor 1920-1930 avea să ducă la colapsul treptat al democrației, facilitând totodată ascensiunea la putere a NSDAP. Numirea lui Hitler în funcția de Cancelar al Germaniei în ianuarie 1933 a fost urmată de trecerea rapidă, într-o perioada de numai câteva luni, de la democrația parlamentară la regimul totalitar. Nefiind multumiți doar cu acapararea puterii politice, juridice şi cu deținerea controlului asupra multora dintre instituțiile statului, naziştii au vrut să schimbe integral structura socială în conformitate cu propria lor viziune. Această viziune a fost implementată prin preluarea organizațiilor de tineret, a sindicatelor şi a diferitelor asociații profesionale. In plus, naziştii au folosit teroarea organizată cu scopul de a-şi intimida adversarii politici şi ideologici. Toate acestea au culminat cu stabilirea şi punerea în funcțiune a unei rețele de lagăre de concentrare pentru prizonieri politici şi alte categorii de persoane considerate indezirabile. Naziştii s-au folosit foarte mult de propagandă pentru a inocula germanilor propria lor viziune asupra lumii. Au preluat instituțiile culturale şi au reorganizat sistemul educațional. Realizările politice şi economice ale naziştilor din primii ani cât şi efortul de a-şi plasa activitățile într-un cadru legal au condus la o largă susținere a regimului, uneori chiar şi din partea acelora care nu se considerau naziști.

Prăbuşirea Republicii de la Weimar

Republica de la Weimar a fost creată după înfrângerea Germaniei în primul război mondial şi se poate spune că nu a reuşit să se consolideze şi să găsească suficientă susținere din partea populației în primul rând datorită lipsei unei tradiții democratice în istoria Germaniei moderne.

Încă din primii săi ani, republica s-a văzut nevoită să facă față violenței politice şi agitației propagandistice anti-democrate a mişcărilor şi partidelor de extremă stânga şi dreapta. Acestea din urmă proliferau şi datorită crizei economice aproape permanente cu care avea să se confrunte în acea perioadă Germania. Obiectivul final al tuturor acestor grupări radicale era prăbuşirea Republicii de la Weimar.

Chiar de la începuturile republicii, Partidul Național-Socialist Muncitoresc German fondat în 1919 şi condus din 1920 de către Adolf Hitler a combinat activitatea politică cu violența de stradă şi a încercat încă din 1923 să preia, prin organizarea unui *putsch*, conducerea în Bavaria. Deşi lovitura de stat a eşuat, partidul nazist a continuat să lupte şi să aştepte momentul prielnic preluării prin orice mijloace a puterii.

Ultimii ani ai Republicii de la Weimar au fost caracterizați de o criză politică constantă şi de o rapidă prăbuşire economică. Acest lucru a permis naziştilor să se impună drept principala mişcare politică populară de protest, anti-capitalistă, anti-democratică, anti-liberală şi singura capabilă să oprească "amenințarea comunistă." Preşedintele Paul von Hindenburg, care încerca să stabilizeze sistemul politic german, a fost convins de către anumite facțiuni conservatoare să îl numească pe Hitler, liderul celui mai numeros partid de opoziție din Reichstag (parlamentul german) în funcția de Cancelar al Germaniei, în ianuarie 1933. Eroarea fatală a conservatorilor conduşi de aristocratul Franz von Papen a fost aceea că au crezut că vor putea să-l controleze astfel pe Hitler, care la rândul său avusese grijă să se prezinte ca un respectabil lider politic, renunțând parțial la radicalismul anilor de început.

Foto: Adolf Hitler, investit cancelar al Germaniei, dând mâna cu preşedintele Hindenburg. În spatele lui Hitler, Herman Goring în uniformă militară

Regimul terorii de stat după 1933

Una din trăsăturile distincte ale regimului nazist a fost, încă de la început, folosirea violenței instituționalizate. Sistemul riguros organizat de terorizare a populației a culminat cu crearea lagărelor de concentrare. Primul lagăr, cel de la Dachau, a fost înființat în martie 1933. Aceste lagăre au fost folosite pentru suprimarea şi, în unele cazuri, re-educarea oponenților politici ai regimului. Lagărele au devenit, totodată, încă de la început, instrumente de exploatare a prizonierilor prin muncă forțată.

Foto: Reichstag-ul în flăcări (stânga)

Foto: grup de deținuți politici (dreapta)

Dictatura "legală"

Pe 27 februarie, clădirea *Reichstag*-ului din Berlin a fost incendiată. Naziştii, care i-au acuzat pe comunişti de acest incident, au folosit situația drept pretext pentru suprimarea libertății politice în Germania. Începând din acel moment, naziştii au desființat toate celelalte grupări politice şi au suprimat libertatea de asociere şi libertatea cuvântului. Peste doar o lună, pe 23 martie, Reichstagul adoptă, în ciuda opoziției social-democrate şi în absența blocului comunist (ai cărui reprezentanți fuseseră arestați), *Actul de Împuternicire* prin care Hitler capătă puteri discreționare.

Propagandă, cultură şi educaţie în al Treilea Reich

Naziştii au preluat curând controlul total asupra presei şi radioului şi s-au folosit de acestea pentru a răspândi propria ideologie. Au înfiinţat în acest scop chiar şi un Minister al Propagandei. În acelaşi timp, sistemul educaţional german a fost folosit pentru a propaga naţional-socialismul în rândul tinerilor. Şcolile şi organizaţiile de tineret, centrele culturale şi artistice, au fost deasemenea subsumate acestui efort general de educare a tinerilor în spirit nazist.

Harta 4..Comunităţile evreieşti din Germania în 1933 şi locaţia primelor lagăre de concentrare

Foto: membrii *Hitlerjugend* lipind afişe antisemite

PERSECUTAREA "INDEZIRABILILOR" ÎN GERMANIA NAZISTĂ

Persecutarea opozanților politici

Evreii nu au fost singurele victime ale regimului nazist din Germania. In concordanță cu politica lor, naziștii au acționat asupra multor alte grupuri sociale şi rasiale cu scopul de a le îndepărta din interiorul societății germane. Țiganii care trăiau în Germania şi Europa au constituit la rândul lor o țintă predilectă a teoriilor rasiale naziste care considerau că populațiile de Sinti şi Roma sunt predispuse genetic la criminalitate şi prin urmare neintegrabili. Urmau persoanele cu handicap fizic şi mental, irecuparabili şi nefolositori societății germane, o corvoadă şi un pericol ce trebuia eliminat. Mulți dintre ei vor fi uciși la sfârşitul anilor 1930 în cadrul programului Euthanasia. Lista nazistă a "indezirabililor" îi includea totodată şi pe homosexualii, alcoolicii şi vagabonzii fără adăpost. Oponenții ideologici, precum comuniştii sau membrii diferitelor Biserici erau persecutați chiar şi în cazul în care erau considerați membrii ai "Rasei Ariene". Spre deosebire de toate celelalte categorii, aceştia din urmă aveau marele avantaj de a fi considerați recuperabili. Odată re-educați, convertiți la nazism, ei puteau spera în reabilitare socială, reintegrare sau chiar promovare în structurile de partid şi de stat. Era o alegere între viață şi moarte. Nu puțini au ales-o pe cea din urmă sau, în cel mai bun caz, o detenție îngrozitoare în lagăre de concentrare şi muncă forțată.

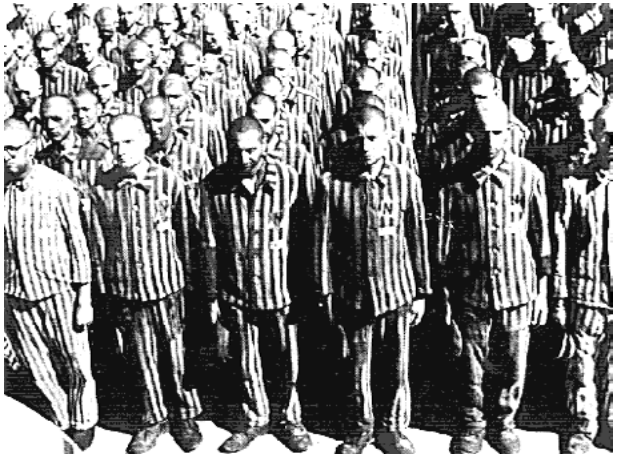

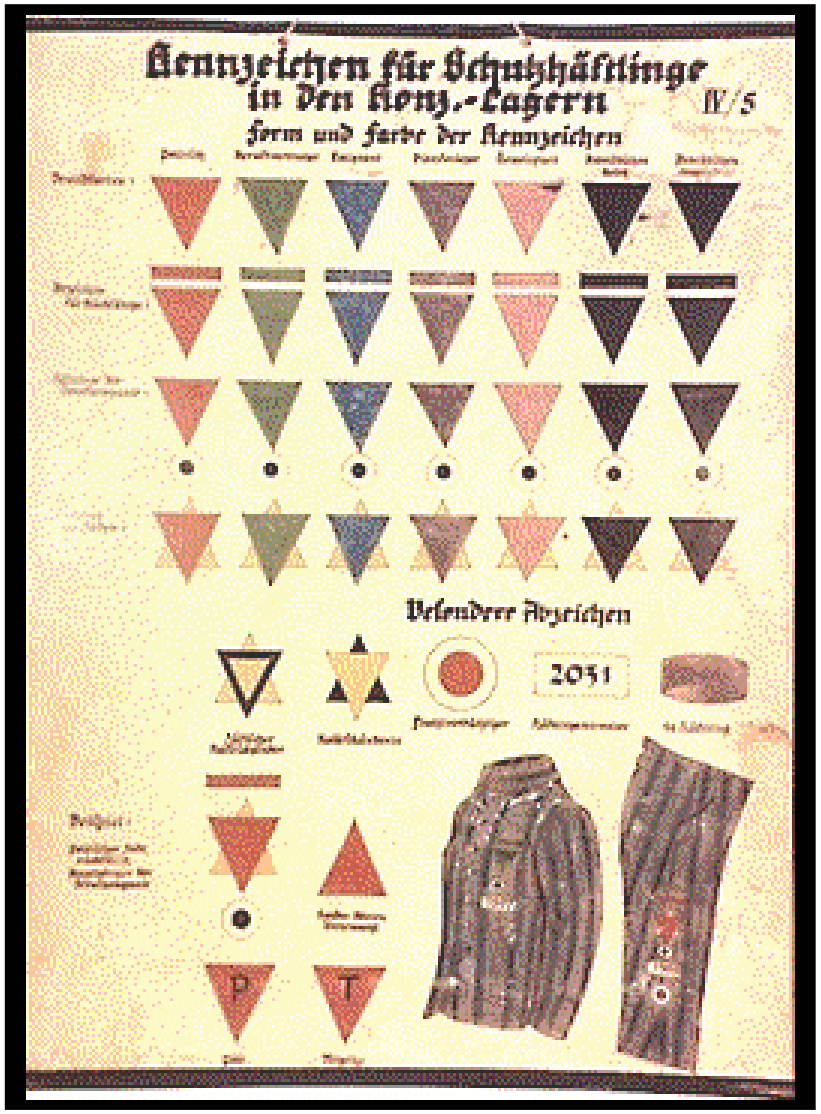

Foto:
Sus-panou cu însemnele pe care trebuiau să le poarte pe zeghe diferitele categorii de prizonieri (triunghi roşu pentru comuniști, roz pentru homosexuali, negru pentru criminali periculoşi etc.)
Jos-prizonieri din lagărul de concentrare de la Buchenwald

Evreii din Germania între 1933-1938

Încă de la formarea sa, regimul nazist i-a persecutat pe evreii din Germania. Începând cu aprilie 1933, boicoturile îndreptate împotriva evreilor au început pe întreg teritoriul Germaniei şi legislația antisemită a intrat în vigoare. Naziştii au făcut toate eforturile pentru a-i îndepărta sistematic pe evrei din societate şi pentru a-i separa de "Rasa Ariană ". In paralel cu activitățile lor guvernamentale şi legislative, naziştii au impus segregarea evreilor de restul societății germane. Mai mult, au realizat că pot primi sprijin pentru acțiunile lor sau cel puțin acceptare tacită din partea populației germane. Legile de la Nürnberg, intrate în vigoare în 1935, i-au privat pe evrei de cetățenia germană şi au accentuat separarea rasială dintre ei şi "Arieni".

Evreii din Germania, care până în acel moment se consideraseră parte integrantă a societății germane, au trecut printr-o severă criză de identitate. Totuşi, politica regimului le permitea încă în primii ani să-şi dezvolte propriile lor organizații şi servicii. Comunitățile şi organizațiile evreieşti ofereau asistență socială şi financiară celor care aveau nevoie, fiind implicate în planificarea emigrărilor şi în dezvoltarea activităților culturale şi educaționale.

Politica antisemită a început să se înrăutățească la sfârşitul anilor 1930, când evreii au început să fie deposedați de proprietăți în mod sistematic şi au început să fie presați să emigreze.

În martie 1938, Germania a anexat Austria, unde toată această politică a fost aplicată prin mijloace deosebit de dure. Politica anti-evreiască s-a întețit mai ales după acest moment, pentru a atinge un prim vârf în noiembrie 1938.

Foto: Joseph Goebbels vorbind berlinezilor despre “pericolul” evreiesc

Primele izbucniri de antisemitism şi reacția evreilor față de acestea

Încă din primele săptămâni ce au urmat numirii lui Hitler în funcția de Cancelar al Germaniei, s-a putut constata o intensificare a antisemitismului. În acest context, evreii se aşteptau la din ce în ce mai multă violență şi trăiau într-o atmosferă de permanentă angoasă şi incertitudine, încercând totodată să găsească un înțeles noului val de semtimente şi măsuri anti-evreieşti şi să găsească modalități de adaptare la nou creata situație.

Odată cu consolidarea poziției sale politice, regimul nazist a declanşat primul val de măsuri anti-evreieşti. Pe 1 aprilie 1933 a fost pus în scenă un boicot de o zi îndreptat împotriva evreilor germani. Pe 7 aprilie a fost promulgată o lege care le interzicea evreilor accesul la funcțiile plătite de către statul german.

În mai 1933, studenții din diferite orașe germane au ars, sub auspiciile guvernului, sute de cărți scrise de autori evrei sau al căror conținut era considerat "iudaizat" sau "anti-nazist", deci "ne-german". Cu mai puțin de un secol înainte de acest episod poetul german de origine evreiască Heinrich Heine spusese că “acolo unde cineva va începe prin a arde cărți va sfârşi prin a arde oameni”.

Excluderea socială şi persecutarea economică a evreilor

Măsurile anti-evreieşti instituite de către regimul nazist au devenit din ce în ce mai aprige între anii 1933-1937, ceea ce a dus, gradat, la totala izolare socială a evreilor. Un flux de legi şi reglementări ce a culminat cu denaturalizarea evreilor ca urmare a legilor rasiste şi discriminatoare de la Nürnberg le-a impus evreilor diferite restricţii, împingându-i în afara vieţii sociale şi economice germane. Excluderea lor din viaţa socială nu s-a rezumat la litera legii. Mulţi germani evitau să aibă contacte cu evreii, atât din cauza inclinaţiilor lor antisemite cât şi din cauza beneficiilor economice, sociale sau politice pe care le puteau avea de pe urma deposedării şi excluderii evreilor. Cei ce nu erau antisemiţi şi nici nu au vrut să profite de situaţia disperată a evreilor, obligaţi să-şi vândă bunurile personale pe nimic sau să-şi lase fabricile şi magazinele în administrarea unor etnici germani, au "învăţat" de frică că este mai bine să nu ai de-a face cu evreii, să nu-i ajuţi, să nu-i aperi, să nu le vorbeşti. Mulţi dintre cei care nu au vrut să înţeleagă acest lucru au fost la rândul lor catalogaţi drept neintegrabili, duşmani ai Reich-ului şi trimişi adesea în lagăre.

După câteva prime luni de confuzie şi dezorientare, evreii germani au început să se organizeze pentru a putea facilita desfăşurarea unei vieţi normale a comunităţii evreieşti în noul context. Mulţi dintre evrei, care ocupaseră un loc important în cadrul societăţii germane, simţeau acum nevoia unei comunităţi puternice care să-i susţină şi să-i ajute să depăşească criza identitară, să se redefinească în noul context, în care societatea în mijlocul căreia se consideraseră perfect integraţi, le devenise ostilă. Vor organiza şcoli evreieşti, teatre evreieşti, o presă evreiască, asociaţii sportive şi de tineret, comitete de într-ajutorare a celor săraci, consilii care să-i ajute şi care să îi reprezinte în relaţiile cu autorităţile naziste.

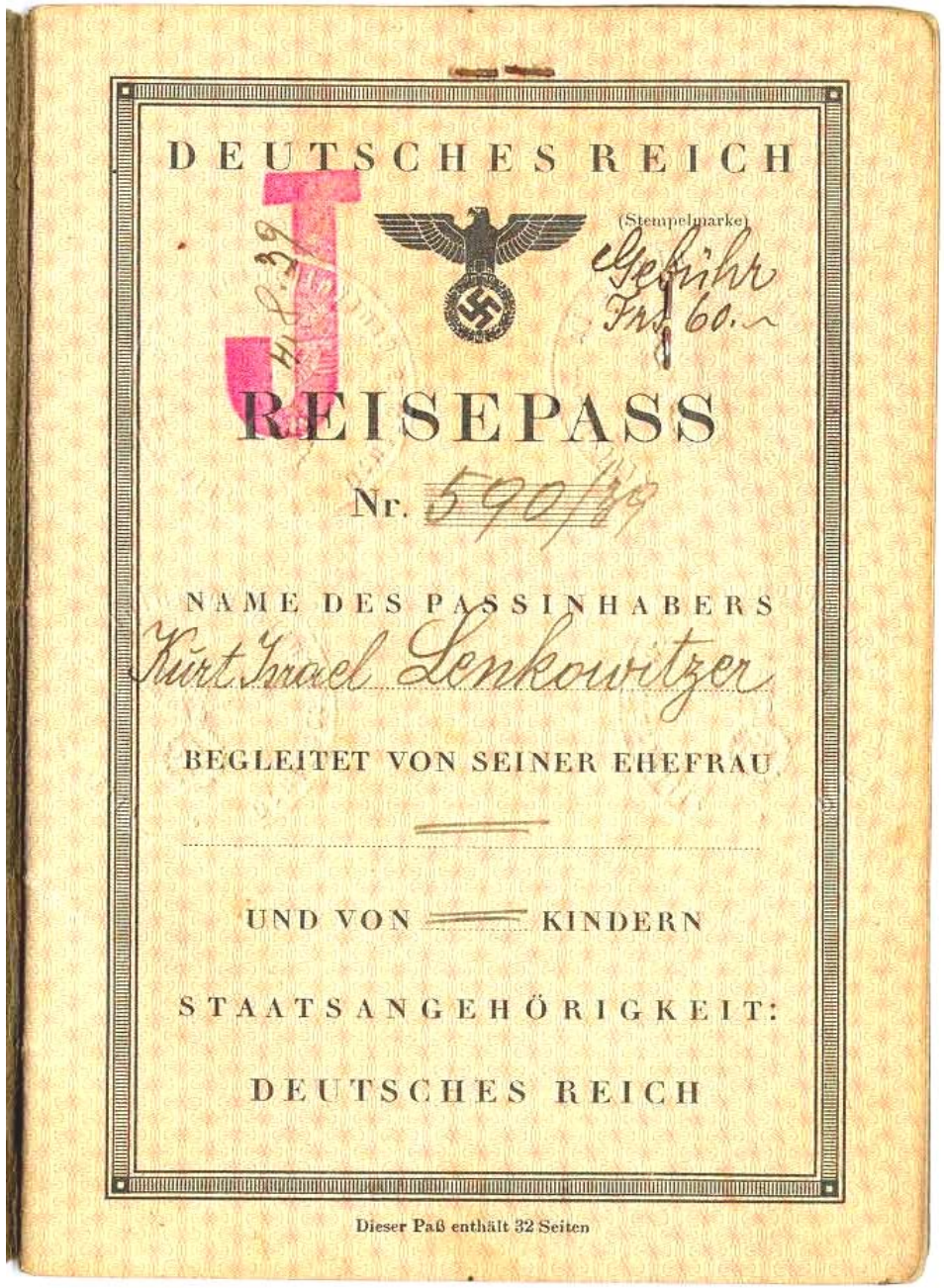

Foto: Pagină din paşaportul unui evreu german. Toate paşapoartele aflate în posesia evreilor aveau imprimat un J mare (de la Jude) pentru ca posesorul să nu îşi poată ascunde identitatea (rasială, după standardele naziste).

Emigrarea forțată a evreilor din al Treilea Reich:
politici naziste şi inițiative evreieşti

În primul an după venirea la putere a regimului nazist, zeci de mii de evrei au părăsit Germania din proprie inițiativă şi fără a apela la ajutorul organizațiilor din interiorul comunității. Dar, ca urmare a înrăutățirii situației şi a creşterii presiunii exercitate de naziști asupra evreilor pentru a-i determina să emigreze, organizațiile evreieşti au început să se implice în rezolvarea problemelor cu care se confruntau cei ce doreau să emigreze. Au fost adunate informații privind posibile țări unde se putea emigra, s-au organizat cursuri de limbi străine şi de reconversie profesională. Autoritățile naziste nu s-au opus deloc acestor inițiative pentru că, la sfârşitul anilor 1930, în special din a doua jumătate a anului 1938, emigrarea masivă a evreilor germani şi austrieci devenise pentru ele un obiectiv politic de maximă însemnătate. Cum însă emigrarea se desfăşura prea lent, cei mai mulți dintre evrei neavând suficiente fonduri pentru a-şi plăti transportul şi cum multe dintre țările europene şi cele de pe continentul american refuzau să-i accepte pe cei ce doreau să emigreze, autoritățile naziste au trecut la măsuri radicale. Prima a fost aceea de a-i expulza în Polonia pe toți evreii germani ce proveneau din această țară, pe *Ostjuden*. Astfel, în octombrie 1938, 17.000 de evrei de origine poloneză au fost deportați din Germania.

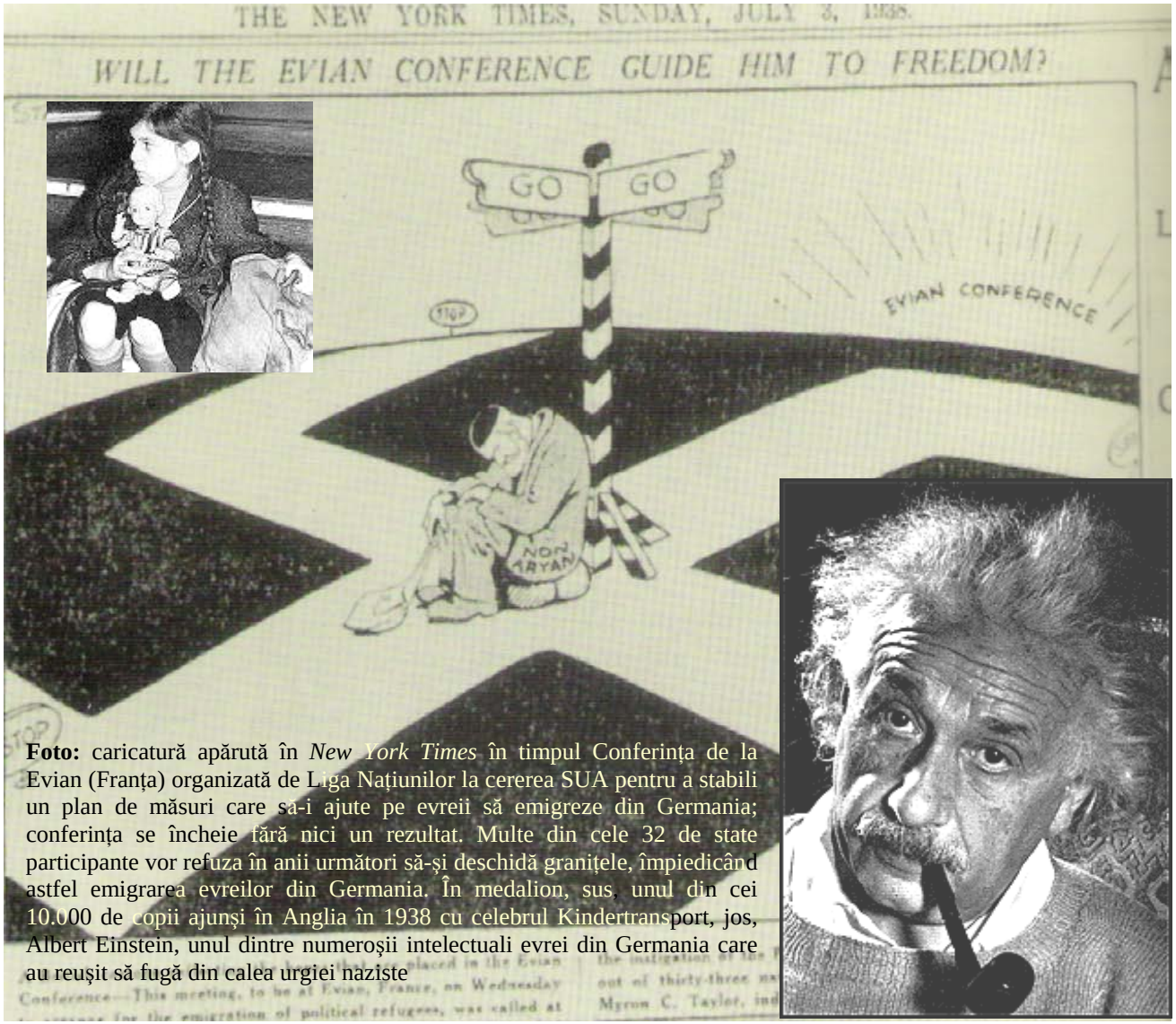

Foto: caricatură apărută în *New York Times* în timpul Conferința de la Evian (Franța) organizată de Liga Națiunilor la cererea SUA pentru a stabili un plan de măsuri care să-i ajute pe evreii să emigreze din Germania; conferința se încheie fără nici un rezultat. Multe din cele 32 de state participante vor refuza în anii următori să-şi deschidă granițele, împiedicând astfel emigrarea evreilor din Germania. În medalion, sus, unul din cei 10.000 de copii ajunşi în Anglia în 1938 cu celebrul Kindertransport, jos, Albert Einstein, unul dintre numeroşii intelectuali evrei din Germania care au reuşit să fugă din calea urgiei naziste

Noaptea de Cristal: Cauze şi Consecinţe

A doua jumătate a anului 1938 cunoaşte o radicalizare a politicii antisemite din Reich-ul german. Acutizarea s-a produs în perioada imediat următoare anexării Austriei la Germania (Anschluss) când, asupra evreilor din Viena, au fost lansate atacuri de o violenţă fără precedent. A urmat apoi o intensificare a acţiunii de confiscare a proprietăţilor evreiesti ("arianizare"). Acest lanţ de evenimente a culminat cu pogromul din “Noaptea de Cristal,” în urma căruia au murit 99 de evrei şi alţi peste 33.000 au fost arestaţi şi internaţi în lagăre de concentrare. Incidentele şi reglementările care au urmat au reprezentat o lovitură puternică la adresa vieţii evreieşti din Germania.

Foto: Sinagoga mare din Berlin în flăcări

Harta: Oraşe din al Treilea Reich în care au fost înregistrate violenţe şi incendiate sinagogi.

În noaptea de 9 spre 10 noiembrie 1938 autorităţile naziste lansează primul atac masiv şi bine coordonat împotriva evreilor din Reich. Acest prim pogrom a rămas în istorie sub numele simbolic de *Noaptea Geamurilor Sparte*.
Atacul a avut ca pretext asasinarea de către un tânăr evreu de 17 ani, Herschel Grynszpan, a unui membru al ambasadei germane de la Paris. Tânărul a vrut astfel să răzbune suferinţele şi umilinţele îndurate de părinţii săi din cauza politicilor orchestrate şi implementate de autorităţile naziste în Germania. Mai exact, în data de 27 octombrie 1938, familia lui Grynszpan împreună cu alţi 15.000 de alţi evrei de origine poloneză fuseseră expulzaţi din Germania fără nici un avertisment prealabil. Ajunşi la graniţa poloneză, evreii au însă surpriza să constate că autorităţile poloneze, în ciuda asigurărilor făcute anterior, nu vor să-i primească. În aceste condiţii autorităţile germane hotărăsc “internarea” lor în mica localitate de graniţă. Îndurând frigul, foametea, umilinţa, părinţii tânărului îi scriu o scrisoare acestuia, cerându-i ajutorul (germanii permit corespondenţa sperând într-o reacţie a comunităţii internaţionale împotriva deciziei adoptate de polonezi).

Profitând de acest incident, ministrul propagandei, Joseph Goebbels, dezlănțuie o virulentă campanie antisemită ce le cerea germanilor "ridicarea împotriva evreilor şi o răzbunare sângeroasă." Pe 9 noiembrie, seara, în multe oraşe din Germania şi Austria au loc răbufniri violente ale “maselor” incitate de agenți Gestapo, SS şi membrii ai NSDAP şi ai HitlerJugend. Evreii sunt molestați, bătuți, 108 sunt uciși, 25.000 sunt trimiși în lagăre de concentrare. Vitrinele magazinelor au fost sparte, sute de sinagogi profanate şi incendiate. Poliția germană nu intervine. La fel pompierii, care, eventual, au grijă ca focul să nu se extindă la alte clădiri. Marea majoritatea a cetățenilor germani nu participă la violențe şi jafuri dar nici nu li se opun. Sunt martori tăcuți, indiferenți, ai pogromului.

În afara Reich-ului evenimentul este urmat de un val de proteste. Germania este izolată de către națiunile civilizate, SUA retrăgându-şi dealtfel ambasadorul. Ceea ce face ca Hitler, deşi mulțumit de rezultatul acțiunii spontane şi de atitudinea populației civile, să reproşeze maniera *Untergermanische* (necivilizată) în care procedaseră acoliții săi, manieră ce scandalizase opinia publică internațională şi o parte din cetățenii germani.

În raportul înaintat lui Hermann Göring şi lui Joseph Goebbels, privind impactul în plan economic şi social al *Kristallnacht*, Reinhard Heydrich raporta distrugerea a 7.500 magazine şi ateliere evreieşti, incendierea a 267 sinagogi din care 177 în totalitate, uciderea a 91 de persoane şi solicita emiterea unor noi decrete care să-i izoleze şi mai mult pe evrei de restul societății prin ridicarea dreptului de a se folosi de transportul în comun, eliminarea lor din şcolile publice, împiedicarea accesului la sistemul medical național; ceea ce ar fi trebuit să-i încurajeze să emigreze. Goebbels s-a limitat însă, în primă fază, la adoptarea unor altfel de măsuri: evreilor li s-a impus să curețe rămăşițele distrugerilor, au fost amendați cu un miliard de mărci, statul a confiscat asigurările ce reveneau proprietarilor evrei ce trebuiau despăgubiți. Tot acum se ia decizia transferării proprietăților evreieşti către arieni cu acordarea unor minime compensații.

Foto:
Sus-stradă din Berlin în dimineața de 10 nov. 1938.
Centru-Tânăr evreu din Viena obligat să scrie pe fațada magazinului familiei sale Jude.
Jos-sinagogă devastată în Austria.

HOLOCAUSTUL

Harta 6. Împărțirea Poloniei între Germania nazistă şi URSS şi situația comunităților evreieşti din respectivele teritorii, inclusiv rutele urmate de refugiați

Foto: evreu polonez umilit de soldați din Wermacht

GHETOIZAREA EVREILOR

Persecutarea, izolarea şi deportarea evreilor polonezi după 1939

Izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial şi ocuparea de către Germania a numeroase teritorii în care trăiau foarte mulți evrei a avut un impact direct asupra soartei acestora în Europa.

În septembrie 1939, Germania a invadat Polonia, supunând cele aproximativ 2 milioane de evrei intrați direct sub dominația nazistă la violență, umilințe şi muncă forțată. Întreaga populație evreiască a fost înregistrată şi obligată să poarte ca semn distinctiv o banderolă cu Steaua (în şase colțuri) a lui David. Mii de evrei au murit încă din primele luni de ocupație, fie prin împuşcare, fie în urma bătăilor, fie de foame şi frig. Ce este mai grav este faptul că în unele cazuri populația poloneză nu doar că nu a reacționat la aceste violențe din frică față de ocupant. De multe ori a privit cu indiferență, i-a ajutat pe naziști şi chiar şi-a linşat "vecinii" evrei fără a i se cere acest lucru de către autorități şi fără ajutorul sau implicarea indirectă a acestora.

Imediat după invadarea Poloniei, germanii au instituit Consilii evreieşti (Judenrat) folosindu-le ca instrumente pentru implementarea politicii naziste privind populația evreiască din Polonia. Consiliile evreieşti erau responsabile cu îndeplinirea cerințelor germanilor şi cu rezolvarea problemelor interne ale comunității.

O prioritate pentru autoritățile naziste din Polonia a constituit-o, încă de la început, deportarea evreilor din mediul rural spre marile orașe şi aici limitarea dreptului de rezidență al evreilor la anumite cartiere dinainte stabilite, aşa-numitele ghetouri. Un perimetru perfect izolat şi controlat, ghetoul suprapopulat însemna: condiții inumane de trai, muncă forțată, înfometare sistematică, frig, boli. Direct sau indirect aceste condiții de trai nu reprezentau altceva decât acte deliberate care atentau la viața evreilor, sute de mii găsindu-şi moartea în aceste uriaşe închisori.

Foto: violență aleatorie practicată de soldați asupra evreilor deportați

Foto: Evrei puşi la muncă forțată (aici curățarea străzilor din Varşovia de moloz)

Foto: evreu forțat să salute în stil nazist

Procesul de ghetoizare

În perioada imediat următoare ocupării şi împărţirii Poloniei, infrastructura politică poloneză s-a prăbuşit făcând loc haosului. Sute de mii de polonezi şi-au părăsit casele, printre ei aflându-se şi evrei care au reuşit să ajungă pe teritoriul sovietic. La începutul ocupației naziste, evreii au fost supuşi la acte de umilință, atacuri violente şi chiar au fost asasinați. Datorită absenței unei politici naziste clare şi bine direcționate, aceste atacuri erau arbitrare şi au contribuit la instalarea unei stări de permanentă incertitudine în rândul evreilor şi la diminuarea "ideii" de securitate personală.

Pasul următor va consta în segregarea evreilor polonezi, proces ce a culminat cu deportarea şi închiderea lor în ghetouri la începutul primăverii anului 1940.

Majoritatea ghetourilor erau concentrate în Polonia ocupată, în teritoriul cunoscut ca *Generalgouvernement*, dar ghetouri au existat şi în teritoriile din vestul Poloniei anexate Germaniei.

Particularitățile ghetourilor şi gradul lor de izolare au diferit de la regiune la regiune şi de la caz la caz. Astfel încât, putem vorbi de diferențe radicale între ghetouri precum cel din Minsk şi cel din Lodz.

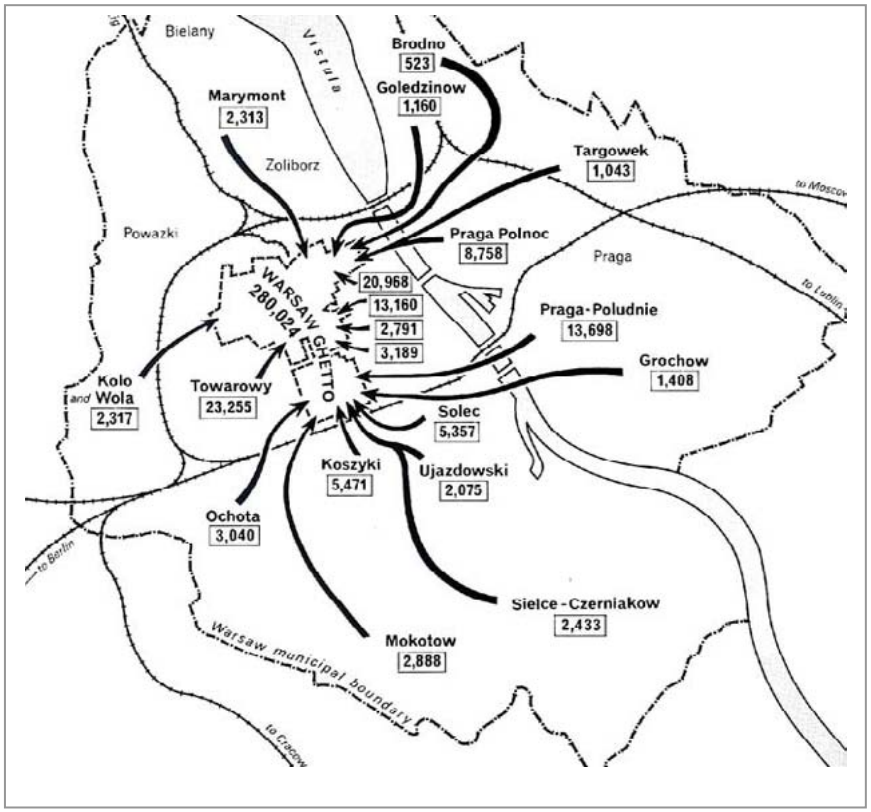

Harta: Mutarea evreilor din oraşul Varşovia în interiorul ghetoului.

Foto: imagini surprinse în timpul deportării evreilor în diferite ghetouri.

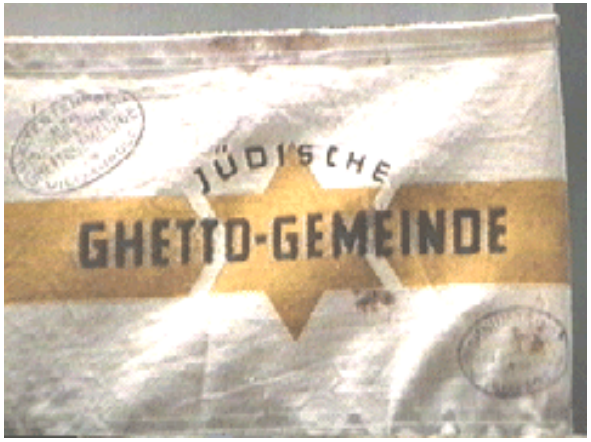

Foto:
Sus- aspecte din ghetoul din Varşovia
Jos-brasardă pe care evreii erau obligaţi să le poarte în interiorul şi în afara ghetoului; cei care se ocupau adesea de confecţionarea şi vânzarea acestor însemne erau chiar evreii din ghetou

Consiliile evreieşti şi dilemele administrării ghetourilor

Noua realitate politică, socială şi economică, ce a urmat instalării naziştilor la putere i-a forţat pe evrei să-şi reorganizeze instituţiile de conducere existente şi să creeze unele noi. *Reichsvertretung der Deutschen Juden* (Reprezentarea în Reich a evreilor germani), fondată în septembrie 1933, a fost o coaliţie care-i cuprindea şi reprezenta pe majoritatea evreilor germani. Până în 1938 acest organism a coordonat activităţile publice ale evreilor din Germania.

Ulterior, în Germania şi în ţările ocupate din Europa de est şi cea occidentală, naziştii au impus înfiinţarea unor Consilii Evreieşti (Judenrat) cu rol în intermedierea relaţiilor dintre comunităţi şi autorităţile naziste din fiecare ţară, regiune, oraş. Aceste consilii se aflau într-o poziţie destul de ingrată, trebuind să combine responsabilitatea conformării la ordinele naziste cu obligaţia morală de a veghea la apărarea intereselor evreilor şi alinarea pe cât posibil a suferinţelor acestora. Membrii Consiliilor Evreieşti, responsabile de soarta evreilor din ghetouri, erau numiţi în funcţiile respective în diferite moduri: unii erau desemnaţi de către autorităţile germane, alţii erau aleşi de către evrei ca urmare a ordinelor primite în acest sens de la nazişti.

Pe măsură ce politica nazistă în privinţa evreilor avea să se radicalizeze, multe dintre aceste consilii s-au confruntat cu dileme teribile. Cooperarea cu autorităţile însemna trădarea semenilor lor. Mulţi au fost dealtfel acuzaţi de colaboraţionism atât în perioada Holocaustului cât şi după război. Alţii au preferat să nu se supună ordinelor, ceea ce ducea în mod automat la acuza de trădare şi execuţie, urmată de numirea unui nou consiliu. În aceste condiţii, în unele ghetouri s-au format grupuri - unele operând incognito - care au început fie să submineze activitatea acestor Consilii, fie pur şi simplu să se constituie într-o alternativă viabilă la conducerea şi rezolvarea problemelor comunităţii.

Angoasa din Ghetouri

Principalele greutăți cu care evreii s-au confruntat în ghetouri erau: izolarea, suprapopularea, foametea, bolile. Rațiile de mâncare oferite de către germani erau extrem de reduse, ceea ce a condus inevitabil la malnutriție și la bolile aferente acesteia, rezultatul final fiind moartea a zeci de mii de evrei. Mulți alții au reușit să supraviețuiască făcând contrabandă cu mâncare. Pentru asta era însă nevoie de foarte mulți bani și de oameni dispuși să iasă din ghetou pentru a procura din exterior alimente. Adesea, această sarcină a căzut în seama copiilor. Riscurile erau însă extrem de mari, cei prinși de către naziști în afara ghetoului fiind adesea executați prin împușcare. Nici pentru cei care decideau să nu părăsească ghetoul fără permis autorizat viața nu era sigură. Raziile făcute de SS în interiorul ghetoului erau adesea însoțite de răbufniri de violență gratuită și aleatoare.

Ghetourile şi decizia exterminării evreilor din Europa de Est

În vara şi toamna anului 1941, armata germană a ocupat Polonia de est şi părţi importante din teritoriul URSS. Un număr mare de evrei a fost omorât în timpul operaţiunilor sau în spatele frontului. Restul au fost trimişi în ghetouri. Zvonuri, urmate apoi de informaţii credibile, privind exterminarea din lagărele din Polonia au ajuns curând în multe dintre aceste ghetouri. Mulţi dintre evrei nu au vrut însă să creadă, cel puţin în prima perioadă, că soarta lor fusese pecetluită.

Ghetoul nu a reprezentat o etapă pregătitoare în vederea implementării "Soluţiei Finale," în nici un caz una impusă de la centru. Ghetoizarea a contribuit însă la luarea deciziei finale şi la acceptarea ei prin înlocuirea imaginii stereotipice a evreului bogat cu cea a unei fiinţe umile, flămînde, disperate, subumane.

Fotografiile din această pagină au fost făcute de ofiţeri *SS* în timpul revoltei din ghetoul Varşoviei

Rezistenţa în Ghetouri

Ghetourile au fost totodată şi centre de organizare a diferitelor forme de rezistenţă a evreilor. Într-unele din acestea, rezistenţa era rezultatul eforturilor făcute de grupuri clandestine formate de cele mai multe ori din membri ai organizaţiilor de tineret ale evreilor. Aceste grupuri de rezistenţă, care funcţionau în paralel cu Consiliile Evreieşti (Judenrat) au ales, în funcţie de situaţia din fiecare ghetou, fie să coopereze cu consiliile, fie să le submineze activitatea.

Din momentul în care a devenit clar faptul că obiectivul nazist era exterminarea evreilor din Europa, aceste grupuri clandestine s-au transformat în grupuri de rezistenţă armată. Acest ultim tip de rezistenţă şi-a făcut simţită prezenţa mai ales în momentul în care naziştii au decis lichidarea ghetourilor şi deportarea evreilor în lagăre. Dintre revoltele armate ale evreilor din ghetouri, cea mai importantă şi cunoscută este cea a luptătorilor din ghetoul din Varşovia. În Europa de Vest, unde libertatea de mişcare era mai mare, majoritatea grupurilor de rezistenţă formate din evrei s-au axat pe colaborarea directă cu celelalte mişcări de rezistenţă deja existente, precum cea franceză.

Izolarea evreilor din Europa Centrală şi de Vest

Evreii din Europa Centrală şi de Vest se percepeau ca parte integrantă a societății în mijlocul căreia trăiau. Totuşi, ocupația nazistă a creat o nouă realitate. Evreii vor fi curând excluși din societate şi supuşi persecuțiilor în toate aceste țări.

Imediat după ocuparea Franței, Olandei şi a altor țări, evreii au fost supuşi unor legi discriminatorii, care le revocau dreptul la cetățenie şi le interziceau participarea la viața economică. În consecință, evreii au trebuit să se reorganizeze separat ca să poată funcționa ca un grup auto-suficient. În timp, evreii din aceste țări, ca şi cei din Germania au fost obligați să poarte semne distinctive precum "Steaua galbenă " sau echivalente ale acesteia. Mulți dintre ei au fost obligați să trăiască în cartiere izolate de restul oraşului prin garduri de sârmă ghimpată, precum în cazul oraşului Amsterdam. “Ghetoul occidental” nu semăna însă cu cel din Europa estică, acest fapt datorându-se temerilor naziştilor față de orice formă de protest din partea populației locale. În Europa civilizată nici măcar naziştii nu-şi puteau permite acelaşi comportament pe care îl afişau în “Estul barbar.” Această aparență nu a schimbat însă fundamental datele problemei. În final, radicalizarea continuă a politicii naziste a făcut ca şi evreii din Europa Centrală şi de Vest să fie deportați în lagărele morții din Europa răsăriteană.

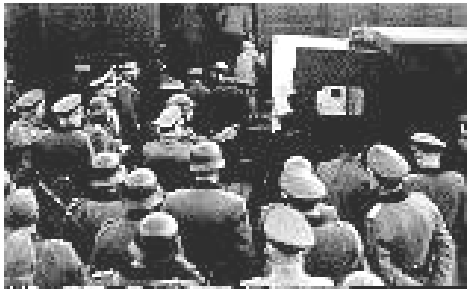

Foto: Evrei deportați din Marsilia, stânga sus
Munich, stânga jos
Budapesta, dreapta sus
Amsterdam, dreapta jos

LAGĂRELE NAZISTE

Imediat după preluarea puterii, naziştii au înfiinţat lagăre de concentrare pentru a suprima orice activitate a oponenţilor lor politici şi pentru a izola o parte dintre elementele "indezirabile" din interiorul societăţii germane. Aceste lagăre, "neoficiale" la început, au fost imediat legalizate de către regim, devenind o componentă importantă a sistemului. Brutalitatea regimului, teroarea, au fost astfel instituţionalizate. Pe parcurs, naziştii au ajuns să folosească lagărele şi pentru exploatarea economică a prizonierilor, supuşi unui regim de muncă forţată, epuizantă. Începând cu 1936 şi în special în perioada de dinainte de declanşarea războiului, numărul de prizonieri a crescut considerabil. O mare parte dintre cei arestaţi în această perioadă sunt evrei, reţinuţi arbitrar, 30.000 doar după evenimentele din 9 noiembrie 1938.

Lagărul ca instrument de teroare socială şi politică

În chiar primele săptămâni ce au urmat instalării la putere a lui Adolf Hitler, naziştii, a căror guvernare se baza pe decrete şi dispoziţii ce izvorau din "starea de asediu" declarată după incendierea parlamentului din Berlin, au trecut la folosirea extensivă a violenţei, violenţă ce avea să devină curând un instrument important al statului nazist. Violenţa era folosită deschis atât pe străzi cât şi în lagare şi închisori, unde cei ce se opuneau regimului (comuniştii, social-democraţii, liberalii, o parte dintre conservatori) sau erau consideraţi o potenţială ameninţare (criminali, homosexuali, prostituate, vagabonzi, şomeri ce nu îşi puteau găsi de lucru, membrii ai diferitelor secte religioase, precum Martorii lui Iehova, preoţi catolici şi luterani etc) erau încarceraţi, bătuţi şi, câteodată, omoraţi.

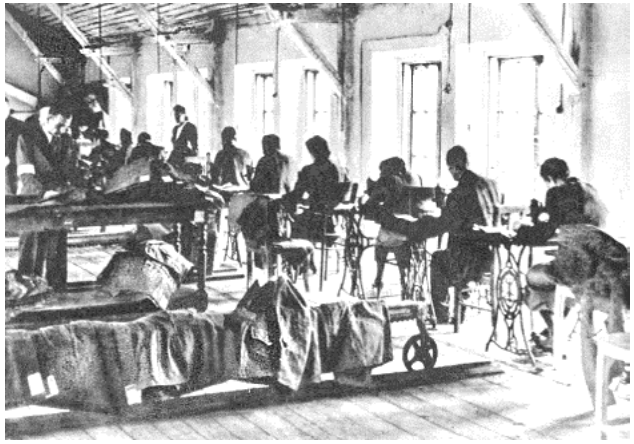

Fotografii cu prizonieri din lagărele naziste supuşi unui regim de exploatare fizică. Iniţial munca forţată fusese privită ca o modalitate de reeducare a comuniştilor şi a altor dizidenţi, de unde lozinca “Munca te eliberează.” Ulterior, prizonieri, calificaţi sau nu, au fost obligaţi să execute cele mai dificile şi periculoase munci pentru a susţine industria de război a Germaniei

Lagărul de muncă forţată

Începând cu jumătatea anilor 1930, naziştii au căutat să exploateze economic pe prizonierii din lagăre. Autorităţile SS au început să "închirieze" diverşilor patroni, uneori chiar fermierilor din diferite regiuni, resursele umane de care "dispuneau" pentru a obţine astfel profituri importante.

Controlul exercitat în Europa, mai ales după 1939, le-a oferit naziştilor o gamă largă de posibilităţi de exploatare economică a populaţiilor din acele teritorii, mai ales a celor considerate inferioare din punct de vedere rasial. S-au construit astfel numeroase lagăre de muncă forţată ce deserveau agricultura, carierele de piatră, marile întreprinderi din industria chimică sau de război, lagăre în care au murit mii de prizonieri din cauza condiţiilor inumane de muncă. Autorităţile SS au dezvoltat chiar conceptul de "exterminare prin muncă," folosit mai ales în cazul prizonierilor evrei. Atunci când o parte dintre oficialii naziști vor obiecta, după 1942, în privinţa iraţionalei “Soluţii Finale,” singura lor trimitere va fi la folosirea raţională a exploatării pînă la moarte a evreilor, pentru a scoate astfel un ultim profit din existenţa lor.

Lagărul ca instrument al politicii de purificare rasială

Lagărele de concentrare naziste au fost înfiinţate înaintea începerii celui de-al doilea război mondial. Evreii şi "ţiganii" au fost încarceraţi în lagăre şi supuşi unui tratament brutal pentru că aparţineau unei alte "rase", a cărei existenţă "prejudicia" "rasa ariana". Odată cu expansiunea nazistă în Est, numărul prizonierilor a crescut considerabil şi astfel s-a produs o ierarhizare în cadrul lagărelor, evreii aflându-se pe ultima poziţie în cadrul acestei ierarhii. Lagărele erau folosite ca instrument pentru instituirea noii ordini rasiale pe care germanii o impuseseră în Est, aceasta fiind parte a unei politici deliberate de eliminare a "indezirabililor". Un prim pas concret în acest sens l-a constituit încarcerarea romilor în lagăre de concentrare, după ce, în prealabil, aceştia fuseseră plasaţi încă din anii 1930 în lagăre comunale special înfinţate. În 1942, un lagăr special pentru romi a fost creat în interiorul lagărului Auschwitz - Birkenau.

După izbucnirea celui de-al doilea războiu mondial, au început să fie înfiinţate lagăre de concentrare pe teritoriile ocupate, mai ales în estul Europei, acestea devenind în scurt timp veritabile instrumente de implementare a terorii. Sute de mii de prizonieri din întreaga Europă au fost încarceraţi într-o reţea ce cuprindea sute de lagăre şi au fost folosiţi pentru a susţine industria germană de război. Condiţiile din lagăre erau inumane şi mii de prizonieri au murit din cauza foametei, a muncii grele şi a abuzurilor, cel mai adesea bătăi administrate de paznici zeloşi. Naziştii au folosit lagărele şi pentru a-şi implementa politicile rasiste în teritoriile ocupate, prizonierii din lagăre fiind trataţi conform unei extrem de riguroase ierarhii rasiale.

Sistemul lagărelor a atins perfecţiunea odată cu deschiderea Complexului Auschwitz, care a servit drept lagăr de concentrare pentru polonezi şi alte naţionalităţi şi lagăr de exterminare pentru evrei, peste 1 milion dintre aceştia fiind ucişi doar la Auschwitz-Birkenau.

Lumea Prizonierilor

Viaţa prizonierilor din lagăre era circumscrisă unor reguli de comportament brutale şi rudimentare, unor legi nescrise pe care trebuiau adesea să le urmeze pentru a-şi putea prelungi existenţa sau, mai exact, a-şi amâna moartea.

Exista o ierarhie a prizonierilor, determinată de rasă, autoritate sau responsabilitatea delegată de SS pentru a-i controla pe ceilalţi prizonieri, munca depusă de prizonier şi importanţa acesteia pentru nazişti.

În practică, prizonierii înşişi se ocupau de coordonarea majorităţii activităţilor zilnice. SS-ul profita de ierarhizarea prizonierilor pentru a reduce la maxim implicarea lor în activităţile de rutină din interiorul lagărelor. În unele cazuri, prizonierii au profitat de această minimă implicare a SS-ului în interiorul lagărelor pentru a forma grupuri clandestine, pe afinităţi politice, religioase sau în baza identităţii naţionale a prizonierilor. Tot aşa, în unele lagăre au putut fi puse la cale evadări în masă (Sobibor) sau acţiuni de rezistenţă armată (Auschwitz-Birkenau).

Politica bazată pe brutalitate şi violenţă aleatorie promovată de nazişti îşi propunea nu în ultimul rând să afecteze negativ comportamentul prizonierilor, să-i dezumanizeze. Singura lor reuşită a fost aceea de a-i transforma în bestii pe celebrii *Kappo*, poliţia interioară a lagărelor, formată din criminali recidivişti. În cazul celorlalţi prizonieri s-au înregistrat frecvente manifestări de solidaritate.

De la Universul Concentraționar la Rețeau Morții

Sistemul lagărelor naziste a debutat cu înființarea celui de la Dachau, primul lagăr de concentrare oficial, permanent şi organizat, aflat sub jurisdicția SS. Dachau era foarte diferit de primele lagăre, "improvizate", înființate de SA (trupele de asalt naziste) după ianuarie 1933, adesea în localul unor cinematografe sau în alte spații încăpătoare şi disponibile din interiorul orașelor. Dachau a fost construit în martie 1933 şi a servit ulterior drept model pentru organizarea celorlalte lagăre din al Treilea Reich.

Sistemul lagărelor de concentrare a început să fie dezvoltat după 1936, când au fost create lagăre noi şi de dimensiuni mult mai mari, unde nu mai erau aduşi doar oponenții politici ai regimului. Un prim astfel de lagăr a fost cel de la Sachsenhausen, care servea printre altele şi pentru pregătirea personalului SS în vederea administrării lagărelor de concentrare ce urmau să fie construite în viitor. Odată cu expansiunea nazistă în estul Europei, lagărele au căpătat o nouă destinație: implementarea politicilor rasiale ale naziştilor. Tot acum, este înființat şi un Birou Economico-Administrativ principal, coordonat de SS, care se ocupa şi de Administrația Lagărelor de Concentrare, mai ales de repartizarea prizonierilor în diferite lagăre în funcție de finalitățile stabilite în concordanță cu obiectivele ideologiei naziste: reeducare, muncă, tranzit, exterminare.

SOLUȚIA FINALĂ

Incepând cu septembrie 1939 şi până în vara anului 1941, zeci de mii de evrei din Polonia au murit ca urmare a efectelor politicii de ocupație implementate de către naziști. Odată cu invadarea Uniunii Sovietice, naziştii au început să pună în discuție elaborarea unui plan privind uciderea sistematică a evreilor, "Soluția Finală a Problemei Evreiești".

Începând cu 22 Iunie 1941, după invadarea URSS "trupele morții", Einsatzgruppe A, B, C şi D formate din batalioane special instruite ale SS şi ajutate de unități ale poliției germane şi ale Wermacht-ului (armata regulată), cât şi de localnici sau de trupe ale jandarmeriei şi armatei țărilor aliate Germaniei, precum România, au început anihilarea sistematică a evreilor din Polonia de Est şi URSS. Inițial, vizați au fost doar bărbații, apoi şi femeile, bătrânii şi copiii. Deşi propaganda nazistă vorbea despre o cruciadă împotriva "iudeo-bolşevismului", campania din Est era, aşa cum spunea Göring, *Marele Război Rasial*. Astfel încât, victime îi vor cădea nu doar evreii comunişti, foarte puțini dealtfel, ci şi evreii ortodoxi, rabini, copii care nu erau în nici un caz comunişti. În toamna anului 1941, uciderea sistematică a evreilor a început şi în Iugoslavia, extinzându-se apoi spre Grecia şi restul Balcanilor.

Primul lagăr de exterminare, Chelmno, a intrat în funcțiune în decembrie 1941, sute de mii de evrei din Polonia de Vest (regiunea Wartegau, anexată Germaniei) pierind în acest loc. În ianuarie 1942, în timpul Conferinței de la Wannsee, câțiva înalți oficiali naziști au schițat planul de acțiune a ceea ce avea să intre în istorie ca “Soluția Finală a Problemei Evreiești,” mai exact, exterminarea în masă a evreilor din întreaga Europă. La scurt timp după aceasta, trei mari lagăre de exterminare au fost construite în zona ocupată a Poloniei, la Belzec, Sobibor şi Treblinka. Aici şi-au pierdut viața între 1942 şi 1943, în cadrul "Operațiunii Reinhard", numită așa în onoarea celui ce prezidase Conferința de la Wansee, majoritatea evreilor polonezi dar şi evrei din alte țări aflate sub controlul direct al Germaniei naziste.

Lista lagărelor de exterminare din Europa mai include şi celebrele lagăre de la Maidanek şi pe cel de la Auschwitz - Birkenau, cel mai complex dintre aceste lagăre de exterminare, în care au fost deportați şi uciși evrei din întreaga Europă, aproape neîntrerupt, între 1942 şi sfârşitul războiului. De altfel, activitatea la Auschwitz a cunoscut cea mai mare intensitate începând cu vara anului 1944, după ce restul marilor lagăre de exterminare din Est deveniseră inoperabile. Ultimele victime ale Fabricii Morții numită Birkenau au fost cele câteva sute de mii de evrei din ghetoul Lodz, din Slovacia şi evreii din Ungaria, care includea la acea oră şi Transilvania de Nord.

Ultimele victime ale “Soluției Finale” vor fi însă peste un sfert de milion de prizonieri din lagărele din Est, forțați de SS să ia parte la retragerea din fața armatei sovietice. În timpul acestor "marşuri ale morții", nu puțini au fost cei care au murit de frig, epuizare sau împuşcați de către gardienii SS.

Foto: Heinrich Himmler, şeful SS, inspectând două lagăre de concentrare. Jos-sosirea unui transport la Birkenau

Conducerea nazistă menționase posibilitatea distrugerii, eliminării, exterminării etc. evreilor europeni şi chiar a "evreimii mondiale" înainte de începerea războiului. Cea mai faimoasă a rămas în acest sens declarația făcută de Hitler pe 30 Ianuarie 1939 în Reichstag.

Ca urmare a ocupării Poloniei în 1939, au apărut diferite propuneri în legătură cu segregarea evreilor, urmată de concentrarea lor într-o "rezervație" specială lângă Nişko, în districtul Lublin sau deportarea lor în masă în insula Madagascar din Estul Africii, în Siberia, Uganda etc. Războiul a făcut însă imposibilă experimentarea acestor soluții şi, în consecință, evreii au fost strânşi în ghetouri, operațiune văzută încă de la început ca o măsură temporară.

Decizia de a-i ucide pe absolut toți evreii din Europa a fost luată la sfârşitul anului 1941, planul fiind definitivat în cadrul Conferinței de la Wansee din Ianuarie 1942.

Unitățile mobile de exterminare în masă

Uciderea în masă a evreilor a început însă mult mai devreme, odată cu invadarea URSS-ului pe 22 Iunie 1941. Pe teritoriul URSS unitățile de atac ale Wermacht au fost urmate de "trupe SS ale morții" (Einsatzgruppe), a căror misiune era identificarea și lichidarea rapidă, pe loc, a evreilor și a comisarilor politici sovietici. În practică, în primele luni de ocupație nazistă în Est, aceste trupe și colaboratorii lor au împușcat între 1,2 milioane și 1,7 milioane de evrei nevinovați.

Harta. direcțiile de avans în teritoriile URSS ale Einsatzgruppe A, B, C, D
Foto: membrii ai Einsatzgruppe A

"Era deja întuneric. Ne-au aliniat lângă o râpă foarte îngustă şi au început să tragă în noi. Am închis ochii, mi-am strâns pumnii şi m-am aruncat (la pământ) înainte ca gloanţele să mă lovească. Aveam senzaţia că stăteam în aer de o veşnicie, dar până la urmă am reuşit să cad în siguranţă peste celelalte corpuri. După ce s-au terminat împuşcăturile, nemţii au coborât în râpă şi au terminat cu toţi cei care nu muriseră încă şi care mai gemeau în agonie. Eu stăteam liniştită şi nu făceam nici o mişcare pentru a nu mă da de gol…..Nemţii au început apoi să acopere cadavrele cu pământ şi trebuie să fi pus foarte mult peste mine pentru că simţeam că mă sufoc. În acel moment am decis că era mai bine să fiu împuşcată decât să fiu îngropată de vie…..
M-am răsucit, dar nu îmi dădusem seama că se făcuse atât de întuneric. Folosindu-mi braţul stâng, am reuşit să mă ridic puţin. Apoi am tras aer în piept şi, adunându-mi forţele care-mi mai rămăseseră, am reuşit să mă târăsc de sub stratul de pământ. Era întuneric. În acelaşi timp era foarte periculos să te târăşti din cauza lanternelor iscoditoare şi a focurilor de armă care continuau să fie trase asupra celor care încă mai mişcau. Ar fi putut să mă nimerească, aşa că trebuia să fiu foarte atentă. Am fost suficient de norocoasă să mă pot căţăra pe unul dintre pereţii râpei şi, încordându-mi fiecare nerv şi muşchi, să pot ieşi de acolo.

Dina Pronicheva, supraviețuitor al masacrelor din Est

"Eu şi cu însoţitorul meu ne-am dus direct la groapă pentru că nimeni nu ne-a interzis să facem acest lucru. Am auzit o serie de împuşcături în spatele uneia dintre movilele de pământ. Oamenii care coborâseră din camioane: bărbaţi, femei şi copii de toate vârstele au trebuit să se dezbrace la ordinele unui membru SS care avea un bici. Au trebuit să-şi aşeze hainele în grămezi special destinate pantofilor, lenjeriei şi celorlalte haine. Am văzut grămezi imense, de peste 1000 de perechi de pantofi.
Fără să ţipe sau să se lamenteze, aceşti oameni s-au grupat pe familii, s-au sărutat, şi-au luat rămas bun şi au aşteptat semnalul unui alt membru SS, care stătea lângă groapă, având la rândul său asupra lui un bici.
În timpul celor 15 minute cât am stat acolo, n-am auzit nici o plângere sau o rugăminte de îndurare.
Am privit la o familie de 8 persoane. Un bărbat şi o femeie de aproximativ 50 de ani, cu copii între 20 şi 24 de ani şi două fiice mature, de 28 sau 29 de ani. O femeie bătrână, cu părul alb ţinea în braţe o fetiţă de aproape un an, cântându-i şi alintând-o. Copilaşul gângurea de plăcere iar părinţii o priveau cu lacrimi în ochi. Tatăl ţinea mâna fiului său de aproximativ 10 ani ce se lupta să-şi stăpânească lacrimile. Părintele şi-a ridicat mâna şi încerca să-i explice ceva băiatului indicându-i un anume loc pe cer.
În acel moment, cel de lângă groapă i-a strigat ceva camaradului său. Acesta din urmă a numărat circa 25 de persoane şi le-a cerut să se deplaseze în spatele movilei de pământ. Printre aceste persoane se afla şi familia menţionată anterior. Îmi aduc aminte de o fată brunetă şi foarte slabă care atunci când a trecut pe lângă mine, mi-a spus, indicându-se: "23 de ani"……..
.....M-am dus lângă groapă şi am avut imaginea unui mormânt imens în care oamenii erau aşezaţi unul peste altul într-un asemenea mod încât li se puteau vedea doar capetele.
Toţi erau plini de sângele care le curgea din cap pe umeri. Unii dintre cei împuşcaţi se mai mişcau încă. O parte îşi ridicau braţele şi capetele pentru a arăta că sunt vii.
Groapa era aproape plină şi după estimările mele se aflau acolo aproape 1000 de oameni. M-am uitat pentru o clipă la membrul SS care îi împuşca şi l-am văzut stând la capătul cel mai îngust al gropii fumând o ţigară.
Oamenii, complet dezbrăcaţi au coborât nişte trepte săpate într-unul din pereţii gropii şi s-au aşezat pe capetele celor deja aflaţi acolo, în funcţie de locul spre care îi direcţiona membrul SS. S-au aşezat în faţa celor deja morţi sau răniţi din groapă, o parte din ei vorbindu-le cu o voce foarte joasă celor care nu muriseră încă. S-au auzit apoi o serie de împuşcături…..
Următoarea serie de victime se apropia deja. Au coborât în groapă, s-au aliniat în faţa victimelor de dinainte şi au fost împuşcaţi. "

Mărturia inginerului Herman Graebe despre execuţiile Einsatzgruppe

Harta. primele exterminări în masă operate de Einsatzgruppe, populaţia civilă din zonă şi unităţi ale jandarmeriei şi armatei române (România era în acel moment stat aliat Germaniei naziste).

Foto: execuții în masă ale civililor evrei din URSS de către Einsatzgruppe, unități ale Wermacht, batalioane de poliție dislocate în zona frontului pentru *Misiuni Speciale*, unități paramilitare ucrainiene, civili din țările baltice.

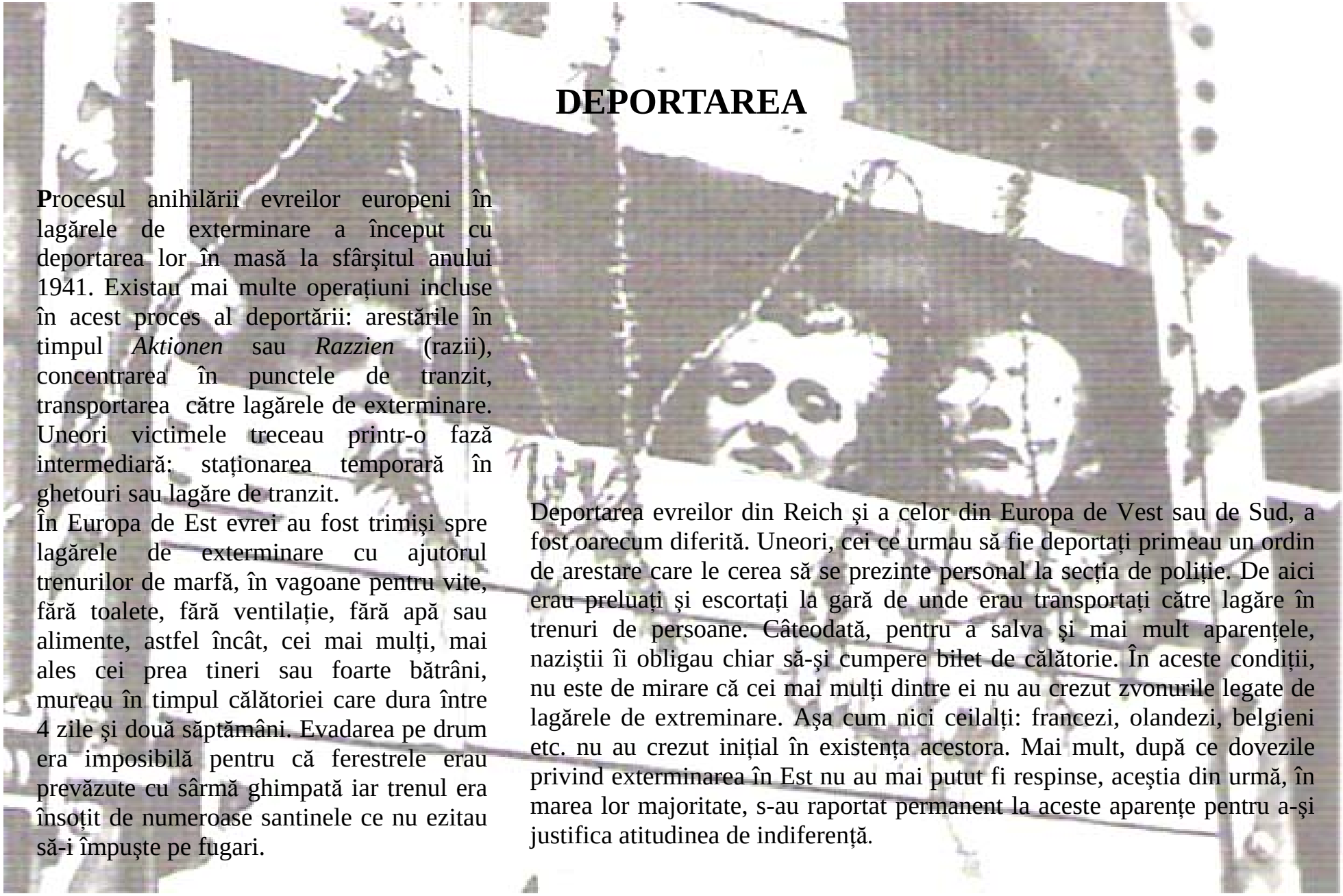

DEPORTAREA

Procesul anihilării evreilor europeni în lagărele de exterminare a început cu deportarea lor în masă la sfârşitul anului 1941. Existau mai multe operațiuni incluse în acest proces al deportării: arestările în timpul *Aktionen* sau *Razzien* (razii), concentrarea în punctele de tranzit, transportarea către lagărele de exterminare. Uneori victimele treceau printr-o fază intermediară: staționarea temporară în ghetouri sau lagăre de tranzit.

În Europa de Est evrei au fost trimişi spre lagărele de exterminare cu ajutorul trenurilor de marfă, în vagoane pentru vite, fără toalete, fără ventilație, fără apă sau alimente, astfel încât, cei mai mulți, mai ales cei prea tineri sau foarte bătrâni, mureau în timpul călătoriei care dura între 4 zile şi două săptămâni. Evadarea pe drum era imposibilă pentru că ferestrele erau prevăzute cu sârmă ghimpată iar trenul era însoțit de numeroase santinele ce nu ezitau să-i împuşte pe fugari.

Deportarea evreilor din Reich şi a celor din Europa de Vest sau de Sud, a fost oarecum diferită. Uneori, cei ce urmau să fie deportați primeau un ordin de arestare care le cerea să se prezinte personal la secția de poliție. De aici erau preluați şi escortați la gară de unde erau transportați către lagăre în trenuri de persoane. Câteodată, pentru a salva şi mai mult aparențele, naziştii îi obligau chiar să-şi cumpere bilet de călătorie. În aceste condiții, nu este de mirare că cei mai mulți dintre ei nu au crezut zvonurile legate de lagărele de extreminare. Aşa cum nici ceilalți: francezi, olandezi, belgieni etc. nu au crezut inițial în existența acestora. Mai mult, după ce dovezile privind exterminarea în Est nu au mai putut fi respinse, aceştia din urmă, în marea lor majoritate, s-au raportat permanent la aceste aparențe pentru a-şi justifica atitudinea de indiferență.

“Operaţiunea Reinhard”
Lagărele de exterminare în masă

Majoritatea victimelor Holocaustului şi-au găsit moartea în şase mari centre de exterminare naziste create strict în acest scop. Primul lagăr de exterminare înfiinţat a fost cel de la Chelmno, care a intrat în funcţiune în decembrie 1941. Aici a fost ucisă cu ajutorul monoxidului de carbon de la ţevile de eşapament ale unor camioane o mare parte a populaţiei evreieşti din vestul Poloniei. În martie 1942, a început să funcţioneze, în zona Guvernământului General din Polonia ocupată, lagărul de exterminare de la Belzec. După doar câteva luni au devenit operaţionale lagărele de la Treblinka şi Sobibor. În aceste trei lagăre au fost ucişi mai mult de 1,5 milioane de evrei din Polonia. Pe lângă aceştia, şi-au mai găsit moartea în aceste lagăre zeci de mii de evrei din alte ţări europene. Sute de mii de alţi evrei, provenind în special din Polonia au murit în lagărul de Exterminare Majdanek. Cel mai mare lagăr de exterminare a rămas totuşi cel de la Auschwitz-Birkenau, unde naziştii au omorât cel puţin un milion de evrei din toată Europa.

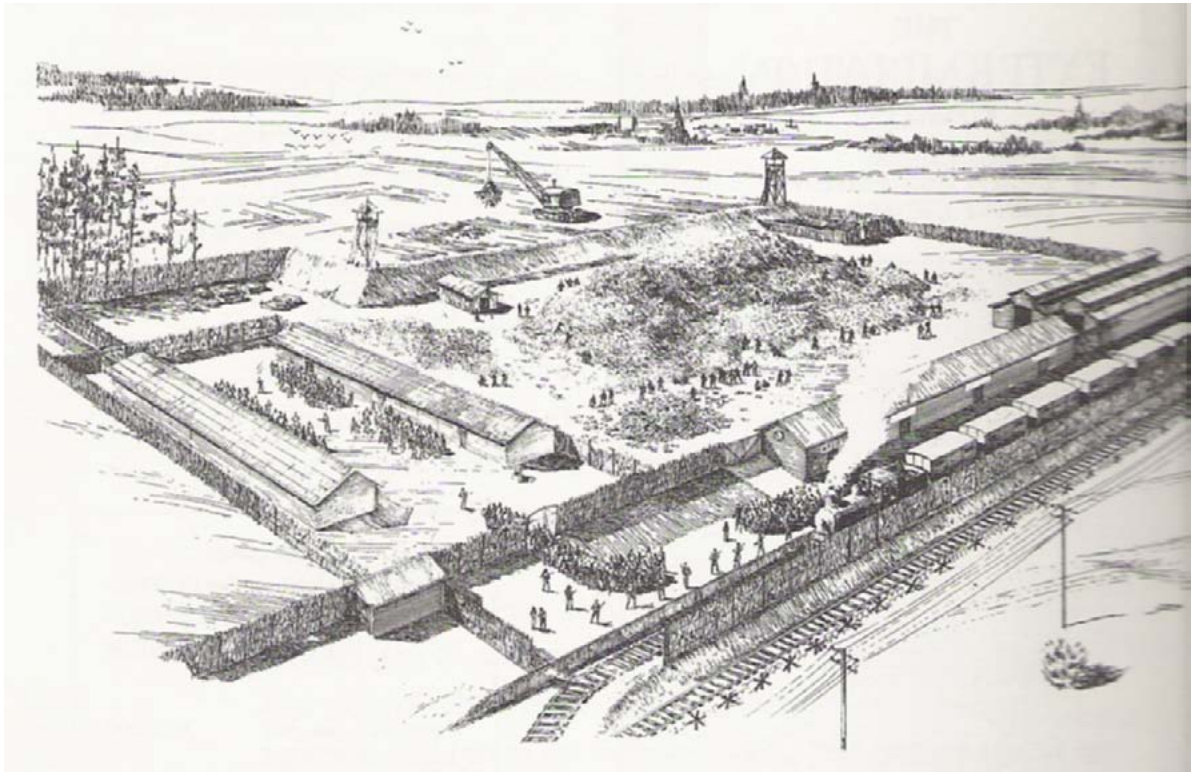

Reconstituire grafică a lagărului de exterminare de la Treblinka făcută de un supravieţuitor

Foto: sosirea unui transport într-unul din lagărele morţii

Numită aşa în onoarea fostului şef al RSHA Reinhard Heydrich, asasinat de un commando britanic la Praga, "Aktion Reinhard" reprezintă de fapt prima fază a implementării, în primăvara lui 1942, a “Soluţiei Finale a Problemei evreieşti.” În urma acestei operaţiuni cei peste două milioane de evrei aflaţi în Polonia ocupată de nazişti vor fi trimişi la moarte în lagărele de extreminare din estul Generalgouvernement, lagăre ce deveniseră de curând operaţionale: Belzec, Sobibor, şi Treblinka.

Foto: îmbarcarea în tren şi debarcarea la destinație (Birkenau)

Operațiunea fusese gândită în cele mai mici detalii. Evreilor transportați cu trenuri de marfă către aceste lagăre li se spunea la sosire, de către SS, că au ajuns într-un lagăr de tranzit, în care ei urmau să se spele iar hainele lor urmau să fie dezinfectate. Erau mai apoi separați pe grupuri, în funcție de sex şi vârstă, deşi nu întotdeauna şi nu în toate lagărele (în acest fel, mai ales în cazul evreilor ortodoxi, umilința, trauma psihologică era atât de mare - fiecare încercând să-şi acopere trupul – încât mulți nu mai erau atenți la ce se întâmplă de fapt în jurul lor). Înainte de a intra la duş, femeilor li se rădea părul, păr ce era ulterior folosit pentru a face pături şi veste pentru front. Apoi erau împinşi printre garduri de sârmă ghimpată pe o alee (numită în batjocură de către SS-işti *Himmelstrasse*, sau "drumul spre Rai") către barăcile unde se aflau presupusele duşuri comune. Imediat după ce un transport intra în aceste barăci, uşile erau închise ermetic, iar în încăpere era pompat monoxid de carbon produs de către un motor diesel aflat în apropiere. Corpurile erau ulterior scoase din aceste încăperi şi arse în uriaşe gropi comune.

La Auschwitz-Birkenau, întreaga maşinărie de ucis în masă era şi mai bine pusă la punct, atât din punct de vedere tehnologic cât şi psihologic. Noilor sosiți li se indica să rețină numărul cuierului în care îşi atârnau lucrurile atunci când mergeau la duş pentru a evita astfel neplăcerile la întoarcere. Primeau de asemenea câte o bucată de săpun şi apoi erau duşi spre săli ce arătau exact ca o sală de duş. Spre deosebire de celelalte lagăre, aici nu se folosea monoxid de carbon ci granule de Zyklon-B (acid prusic), un pesticid comun, ce se evaporă în contact cu aerul umed. Mult mai eficient şi ieftin, Zyklon-B va fi folosit şi în celelalte lagăre.

Scenele oribile din interiorul acestor camere nu pot fi descrise în cuvinte. Deşi mărturii există. Cu toate acestea o parte dintre SS-işti au comandat fabricarea unei uşi blindate cu vizor incorporat pentru a urmării "spectacolul."

După ce se constata moartea prin asfixiere a prizonierilor, camerele de gazare erau ventilate, iar echipe speciale formate din deținuți evrei (*Sonderkommando*) evacuau corpurile celor decedați, extrăgeau lucrările dentare din aur, tăiau părul femeilor şi în cele din urmă transportau trupurile către crematorii. După incinerare, resturile carbonizate împreună cu cenuşa rezultată erau încărcate în containere şi aruncate în apa râului Vistula.

Tot ce rămânea în urma evreilor ucişi erau munți de haine şi pantofi, sortați şi trimişi în Germania, bijuterii şi bani, ochelari, acte şi fotografii de familie. Acestea din urmă erau arse imediat pe un teren viran numit în batjocură "Canada." De Memoria evreilor ucişi nu avea nimeni nevoie. Din contră, nimic din ceea ce ar fi putut să aducă lumii aminte de aceştia nu trebuia să supraviețuiască "Soluției Finale."

Pentru a nu crea nici un fel de suspiciuni celor deportați și pentru a nu întâmpina nici un fel de opoziție din partea populațiilor din Germania sau din statele ocupate se vorbea permanent de relocarea în Est a evreilor. Adesea, evreii din Germania, Franța, Olanda erau transportați cu vagoane de clasă și nu cu vagoane de vite, precum cei din Est, tocmai pentru a da aparența normalității întregii operațiuni. Mai mult, unora dintre prizonieri, mai ales celor ce erau duși în lagărele de muncă, li se cerea să trimită acasă scrisori sau cărți poștale din localitatea fictivă "Waldsee," cărți pe care scriau doar că: "Noi o ducem foarte bine aici. Avem de muncă și suntem bine tratați. Aşteptăm să veniți și voi." Așa se explică faptul că, datorită zvonurilor pozitive, mulți dintre evreii din ghetourile din Polonia nu doar că refuzau știrile privind cumplita soarta ce-i aștepta, dar chiar se bucurau atunci când li se spunea că vor fi “transferați” în lagăre de muncă, unde credeau că vor beneficia de condiții de viață mai bune pentru că urmau a se face utili. Acest ultim scenariu, “rațional,” părea credibil și, în orice caz, era preferabil “inimaginabilului.” Unii nu realizau dealtfel ce soartă îi aștepta nici măcar atunci când, ajunși la destinație, lăsau în urma lor, la coborârea din vagoanele neventilate, zeci de cadavre ale bătrânilor, bolnavilor, copiilor ce nu rezistaseră călătoriei fără hrană, apă, condiții sanitare minime.

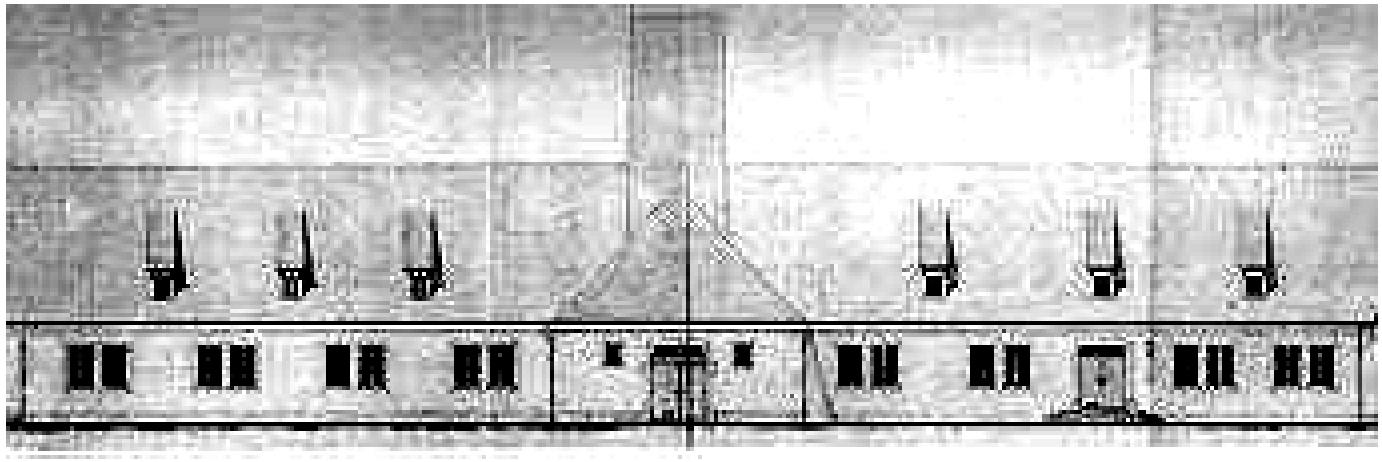

Cei ce supraviețuiau, odată ajunși la destinație, erau supuși unei extrem de sumare selecții coordonată de medici SS. În general, în urma selecției, erau trimiși la muncă o parte dintre bărbații şi femeile apți de muncă fizică, în funcție de necesitățile de personal ale fabricilor sau carierelor din zonă. Mai erau selectați din când în când oameni care puteau face dovada unei pregătiri serioase în diferite profesii: medici, bijutieri, ingineri, croitori etc. Tuturor celor selecționați le era tatuat pe antebrațul stâng un număr de înregistrare, număr pe care nu avea să îl mai primească nici un alt deținut. Niciodată. Primeau apoi o rochie sau o salopetă și erau conduși la barăci. Ceilalți erau trimiși direct la camerele de gazare. Înainte de asta însă, o parte dintre ei, gemeni, oameni cu handicap fizic sau mental evident, tinere femei însărcinate etc. erau selecționați de către medici SS, precum Mengele, urmând a servi drept cobai umani în cadrul experimentelor medicale ce trebuiau să ducă la îmbunătățirea rasei superioare, să demonstreze inferioritatea celorlalte rase, să urgenteze realizarea unor medicamente mai eficiente sau a unor echipamente militare mai performante.

Nici măcar iminenta înfrângere militară nu i-a făcut pe naziști să pună capăt planului de exterminare a evreilor. Din contră, “războiul rasial” devine prioritatea absolută. Resurse umane și materiale indispensabile pentru continuarea războiului pe frontul de Est sunt adesea deturnate și folosite pentru implementarea continuă a “Soluției Finale.” Așa se explică faptul că, începând din luna mai 1944, într-un moment în care situația de pe frontul din Est era disperată, Adolf Eichmann reușește să impună schimbarea de guvern din Ungaria pentru a putea continua deportările la Auschwitz. În numai două luni, peste 430.000 de evrei maghiari sunt deportați și uciși, Auschwitz-Birkenau înregistrând acum, la sfârșit, cel mai mare număr de victime gazate și incinerate, aproximativ 9000 zilnic.

Sus: schema unuia dintre cele cinci crematorii ce deserveau lagărul de exterminare de la Birkenau

“Planeta Auschwitz”
WOMEN'S CAMP
GAS CHAMBERS IN & V
PROBABLE PRISONERS

Executorii voinței lui Hitler.

Naziştii, aliații şi colaboratorii lor

Succesul militar al Germaniei naziste după 1939 şi prezența naziştilor în diferite țări din Europa intrate sub controlul direct sau indirect al Reich-ului i-a încurajat şi incitat pe mulți dintre fasciştii, antisemiții şi oportuniştii din aceste state.

Administrațiile non-germane din țările ocupate sau aflate sub influență nazistă au impus la rândul lor o legislație inspirată din Legile de la Nürnberg, fără însă a o copia integral pe aceasta - cazul guvernului de la Vichy. În alte zone, mai ales în Polonia şi în teritoriile din URSS, foarte mulți evrei au fost trădați şi chiar ucişi de către vecinii lor. Aparatul de stat din țările satelit sau aliate Germaniei le-a înlesnit adesea naziştilor aplicarea politicii de discriminare şi deportare, în unele cazuri fiind chiar inițiatorul unor astfel de politici.

Mai mult, în special în Europa de Est, naziştii au format unități mobile din voluntari aparținând populațiilor locale, acestea participând activ, precum în Lituania şi Ucraina, la uciderea a mii de evrei.

Sute de mii de oameni au fost implicați, direct sau indirect, în implementarea "Soluției Finale." Organizatorii de bază, cei care au planificat şi au înfăptuit anihilarea evreilor europeni aparțineau SS-ului şi erau adepți fervenți ai ideologiei rasiste, fiind totodată coloana vertebrală a lagărelor de exterminare şi a trupelor mobile speciale de exterminare în masă. La fel de vinovați sunt însă şi acei membri ai birocrației SS, "criminalii din spatele biroului", cei care nu au văzut niciodată un lagăr de exterminare sau medicii care nu au ezitat nici o clipă să facă experimente pe "cobaii umani" puşi la dispoziție de către SS.

Din perspectivă morală, sunt la fel de vinovați membrii Wermacht-ului, ai poliției germane, ai administrației civile din teritoriile aflate sub ocupație nazistă, industriaşii care au profitat de munca "sclavilor" Germaniei naziste. Mulți dintre ei nu erau naziști, nu credeau în utopia rasială, nu-i urau pe evrei. Nu au vrut însă să refuze îndeplinirea ordinelor, deşi acest lucru a fost adesea posibil. Nu au făcut-o din carierism, din oportunism, din indiferență, din laşitate. Toate aceste cazuri indică brutalizarea generală a vieții, efect al politicii naziste şi al circumstanțelor create de război, care a distrus sistemul de valori morale ce constituiau fundamentul civilizației europene.

Celelalte victime ale proiectului genocidal nazist

In afară de evrei, naziştii au omorât milioane de alţi oameni aparţinând altor naţiuni şi altor "rase". Nu au ezitat să-i ucidă nici măcar pe "arienii imperfecţi." Începând cu 1939, naziştii au procedat la uciderea a zeci de mii de germani având deficienţe de natură fizică sau mentală, pe care îi considerau vătămatori din punct de vedere rasial şi pe care i-au anihilat sub umbrela unui program numit "Euthanasia".

Victime ale politicii rasiale a celui de al Treilea Reich au fost însă şi multe dintre tinerele fete germane, norvegiene, poloneze incluse în programul *Lebensborn*, menit a duce la o creştere rapidă a populaţiei ariene, mai ales a celei masculine. Cum era evident că acest lucru se poate realiza cu uşurinţă în condiţiile în care tinerele mame ar fi născut gemeni, multe dintre tinere au fost supuse unor experimente "medicale" ce le-au periclitat sănătatea mintală şi, nu de puţine ori, chiar viaţa.

Când Polonia a fost ocupată, Einsatzgruppe au trecut la uciderea sistematică a elitelor poloneze, în conformitate cu planul de eradicare a culturii poloneze şi de transformare a acestora (a polonezilor) într-o naţiune de sclavi. Războiul împotriva Uniunii Sovietice a fost considerat de la bun început ca un război de anihilare, indispensabil în crearea spaţiului vital (*Lebensraum*) necesar şi cuvenit “Rasei Ariene.” În consecinţă, 3,5 milioane de prizonieri sovietici şi milioane de cetăţeni sovietici au fost ucişi. "Ţiganii" au fost la rândul lor persecutaţi rasial şi sute de mii dintre aceştia au fost omorâţi.

Regimul de teroare impus de nazişti în toată Europa i-a afectat însă şi pe francezi, cehi, norvegieni. Unii au căzut pradă Gestapoului sau represaliilor sângeroase menite a pedepsi şi descuraja orice acţiune de rezistenţă.

Programul *Euthanasia*

În octombrie 1939, în haosul creat de recenta izbucnire a războiului, Hitler acceptă propunerea unora dintre apropiații săi de a implementa un program de ucidere a bolnavilor incurabili şi a handicapaților fizic şi mental. Ideea le venise naziştilor după ce primiseră o scrisoare adresată lui Hitler de către tatăl unui adolescent handicapat mental, ce solicita permisiunea ca tânărul să fie eutanasiat pentru a scăpa astfel de "o viață ce nu merita trăită." Ideea "umanitară" din spatele acestei cereri îi încurajează pe naziști să implementeze un astfel de program la scară națională, fără a se mai teme de eventualele reticențe exprimate de biserică sau de către cetățeni. Acțiunea va primi numele de cod *AKTION T 4* şi îi va viza în primul rând pe nou născuții şi copiii foarte mici. Comisii formate din medici urmau să se ocupe special de înregistrarea acestor copii retardați mental, ce prezentau malformații fizice sau orice alt simptom al vreunei boli congenitale prevăzute într-un chestionar al Ministerului Sănătății Reichului. Adesea, decizia se lua în absența oricărei examinări şi fără a se citi evidențele medicale ale "candidatului" la eutanasiere. Totul se făcea în baza unei recomandări şi a unui formular pe care îl completau trei experți, formular pe care scria, în dreptul deciziei finale, "tratament special." Tratamentul consta în injectarea unor substanțe letale sau înfometare gradată pînă la moartea pacientului.

Cum programul s-a bucurat de succes, el a fost rapid extins şi la adulți. Şase mari centre (spitale, ospicii şi instituții care se ocupau de tratarea bolilor cronice) ajung să se ocupe de implementarea la scară națională a acestui program căruia îi cad în timp victime mulți dintre cei ce sufereau de schizofrenie, epilepsie, pierderi de memorie, paralizie, sifilis, encefalită etc. Prioritate este acordată celor ce se aflaseră sub tratament de mai bine de cinci ani sau care erau predispuşi spre violență şi crimă. Ceea ce a dus nu de puține ori la eutanasierea celor cu "sânge impur," a negrilor, a țiganilor, a evreilor.

Tot în cadrul acestui program, naziştii ajung să experimenteze, la fosta închisoare din Brandenburg, uciderea prin gazare a incurabililor. Camerele de gazare fuseseră construite în foste săli de duşuri, gazul folosit era monoxidul de carbon, cadavrele erau incinerate în crematoriul închisorii. Familiile celor "evaporați" primeau ulterior un certificat de deces fals în care era înştiințate că moartea survenise în urma unui atac de cord sau a pneumoniei.

În ciuda tuturor eforturilor făcute de naziști de a ascunde această crimă, apar primele semne de întrebare, zvonuri şi suspiciuni. Cei ce locuiau în apropierea acestor centre sunt primii care realizează ce se întâmplă de fapt în spatele zidurilor acestor instituții medicale. Astfel încât, la mai puțin de un an de la implementarea programului, o parte a înaltului cler catolic din Germania începe să protesteze public împotriva acestei "Crime planificate," cerând totodată credincioşilor să se opună influenței şi posibilei lor contaminări în gândire şi comportament de către naziști. Unda de şoc este atât de puternică încât Hitler şi ceilalți oficiali naziști hotărăsc suspendarea programului care făcuse deja 100.000 de victime. Nu uită în acelaşi timp să întreprindă unele măsuri "administrative" împotriva bisericii.

La scurt timp după întrerupere, programul este reluat, însă cu mai multă precauție. Astfel, centrele ajung să fie administrate exclusiv de către SS pentru a elimina orice posibilă scurgere de informații. Pe termen lung, efectele acestei decizii vor fi catastrofale, centrele de eutanasiere devenind centre de pregătire a celor ce se vor ocupa de asasinarea în masă din lagărele de exterminare de la Auschwitz, Treblinka, Chelmo.

"Trebuie să existe un principiu absolut pentru orice membru SS: trebuie să fim oneşti, cumsecade, loiali şi prietenoşi cu toți cei care au acelaşi sânge ca şi noi şi cu nimeni altcineva. Ce li se întamplă ruşilor sau cehilor nu este important pentru mine. Dacă celelalte rase trăiesc confortabil sau dispar nu mă interesează decât în măsura în care vom avea nevoie de ei ca sclavi pentru cultura noastră. Dacă 1000 de femei din Rusia mor din cauza oboselii cauzate de săparea unui şanț, mă interesează să ştiu doar dacă şanțul a fost terminat pentru a apăra pe soldatul german. Nu vom fi însă duri dacă acest lucru nu este necesar, asta e clar……Noi, germanii, singurii oameni din lume cu o atitudine decentă față de animale, vom adopta o atitudine de acest fel şi față de aceste animale umane, dar este o crimă împotriva sufletului nostru să ne preocupăm de soarta lor……Vă voi vorbi foarte sincer despre un subiect deosebit de important. Deşi îl vom discuta foarte deschis între noi, nu trebuie să-l menționăm niciodată în public. Mă refer la evacuarea evreilor, la exterminarea rasei evreieşti. Este unul dintre acele lucruri foarte uşor de afirmat. "Rasa evreiască trebuie exterminată" spune orice membru al Partidului. "E clar. Face parte din programul partidului. Exterminarea evreilor. Da, o vom face." Apar apoi cei 80.000 de milioane de germani buni având fiecare "evreul său cumsecade". Bineînțeles, toți ceilalți sunt execrabili, dar acesta e un evreu de primă clasă. Dar, dintre toți cei care vorbesc aşa, nimeni n-a văzut sau experimentat vreodată ce am văzut şi am experimentat noi. Mulți dintre voi ştiu ce înseamnă să vezi o sută, cinci sute, o mie de cadavre îngrămădite. Să fi trecut prin aşa ceva şi să fi rămas (cu excepția câtorva exemple de slăbiciune psihică) oameni decenți, asta este într-adevăr o dovadă de tărie de caracter…..Este o pagină glorioasă a istoriei noastre, o pagină care n-a mai fost şi nu va mai fi scrisă niciodată pentru că ştiu cât de greu ne-ar fi fost dacă pe lângă raidurile, bombardamentele şi privațiunile impuse de război, i-am mai fi avut în fiecare oraş şi pe evreii sabotori, agitatori şi veşnic creatori de probleme. Probabil că acum am fi ajuns în faza din 1916-1917 când evreii făceau încă parte din corpul național…..I-am luat de lângă bogățiile pe care le aveau. Am lansat un ordin strict, pe care SS Obergruppenfuhrer Pohl l-a îndeplinit, potrivit căruia această avere preluata de la evrei trebuie predată imediat şi fără rezerve Reichului…..Am avut dreptul moral să distrugem acest popor străin care vroia să ne distrugă el pe noi. Una peste alta, putem spune că am dus la îndeplinire această datorie dificilă, cauzată în principal de dragostea pentru poporul nostru şi că spiritul, sufletul şi caracterul nu ne-a fost afectate din această cauză."

Extrase din discursul ținut de Heinrich Himmler, la 4 octombrie 1943, în fața a 100 de lideri SS, la Posen, în Polonia

Uciderea Evreilor cu orice Preț.
Conferința de la Wansee

Pe 20 ianuarie 1942, într-o casă de recreere a SS din apropiere de Berlin, pe Grossen Wansee nr. 56/58 un număr restrâns de oficiali ai partidului nazist, ofițeri SS şi reprezentanți ai principalelor instituții ale statului au fost convocate de către Reinhard Heydrich, secondat de Adolf Eichmann, pentru a stabili ultimele detalii privind aplicarea Soluției Finale.

La începutul discuției, Şeful Poliției de Siguranță şi al SD, SS-Obergruppen (general) Heydrich i-a informat pe cei prezenți că Hermann Göring, Mareşal al Reichului, l-a delegat să se ocupe de pregătirile necesare pentru punerea în aplicare a "Soluției Finale" în Europa şi a specificat că discuția pe care urmau să o aibă avea drept scop final clarificarea unor aspecte fundamentale privind subiectul menționat.

Dorința lui Göring era aceea de a primi cât mai repede cu putință un proiect riguros care să dea cuprindere tuturor aspectelor organizatorice legate de implementarea "Soluției Finale." La elaborarea acestui proiect trebuiau să contribuie toate birourile care urmau să se ocupe de această problemă, pentru a putea trasa împreună un cadru sistematic de acțiune. Mai mult, proiectul nu trebuia să ia în calcul granițe geografice şi politice, el fiind de la început văzut ca un proiect pan-european.

Pînă în acel moment, naziştii îndepliniseră cu succes două din etapele pregătitoare ale "Soluției Finale," avea să-şi informeze interlocutorii Reinhard Heydrich: a) expulzarea evreilor din toate sferele vieții poporului german; b) expulzarea evreilor din spațiul vital al germanilor.

"Purificarea" spațiului vital german prin îndepărtarea legală a evreilor prezenta însă numeroase neajunsuri. Era prea costisitoare iar pregătirile diplomatice ale întregii operațiuni durau prea mult. O a doua soluție o reprezenta evacuarea evreilor în Est, aprobată de Hitler, dar care la rândul ei nu reprezenta decât o soluție temporară. De aici, avea să spună Heydrich celor prezenți, necesitatea găsirii unei "Soluții Finale," ce se va baza pe experiența acumulată în perioada anterioară, soluție ce urma a fi aplicată celor 11 milioane de evrei europeni. Evidențele ținute de naziste indicau foarte clar numărul şi distribuția victimelor pe țări şi/sau regiuni

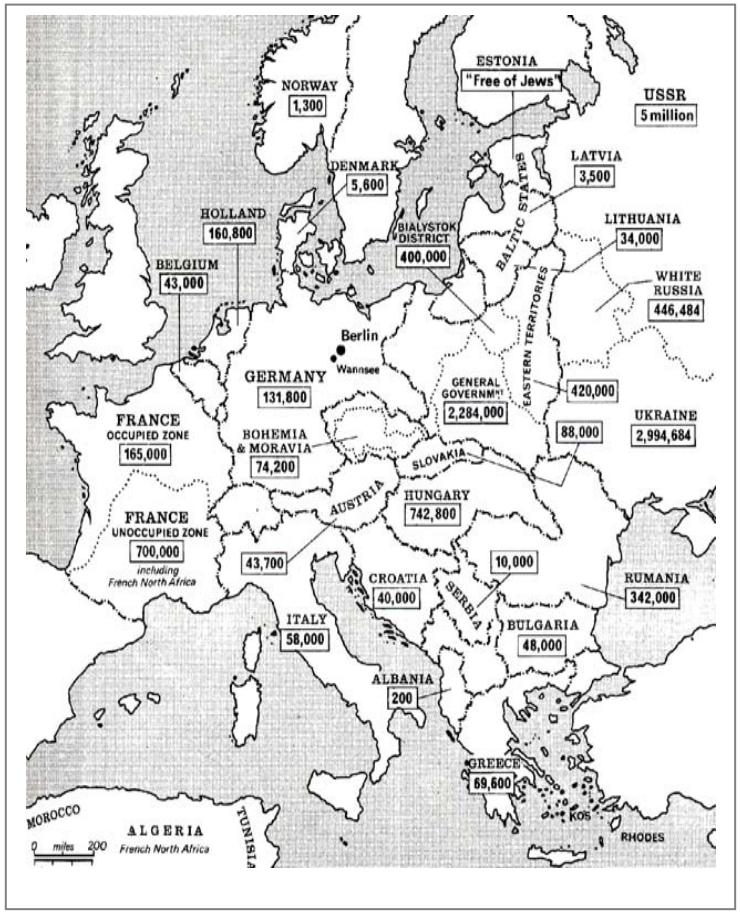

Harta. Comunitățile evreieşti din Europa a căror exterminare a fost discutată în cadrul Conferinței de la Wansee.
Foto: în medalion (stânga-sus) Reinhard Heidrich

	ŢARA	
	NUMĂRUL	
A.	GERMANIA	131,800
	AUSTRIA	43,700
	TERITORIILE DIN EST	420,000
	GUVERNĂMÂNTUL GENERAL	2,284,000
	BIALYSTOK	400,000
	PROTECTORATUL	
	BOEMIEI ŞI MORAVIEI	74,200
	ESTONIA	nu existau evrei
	LETONIA	3,500
	LITUANIA	34,000
	BELGIA	43,000
	DANEMARCA	5,600
	FRANŢA (teritoriul ocupat)	165,000
	(teritoriul neocupat)	700,000
	GRECIA	69,700
	OLANDA	160,800
	NORVEGIA	1,300
B.	BULGARIA	48,000
	ANGLIA	330,000
	FINLANDA	2,300
	IRLANDA	4,000
	ITALIA (incluzând Sardinia)	58,000
	ALBANIA	2,00
	CROAŢIA	40,000
	PORTUGALIA	3,000
	ROMÂNIA (incluzând Basarabia)	342,000
	SUEDIA	8,000
	ELVEŢIA	18,000
	SERBIA	10,000
	SLOVACIA	88,000
	SPANIA	6,000
	TURCIA (europeană)	55,000
	UNGARIA	742,800
	URSS	5,000,000
	UCRAINA	2,994,684
	BELARUS (fără Bialystok)	446,484

În total, peste 11.000.000 de evrei

Nimic nu fusese lăsat la voia întâmplării. Se ştia foarte clar, de exemplu, că în unele ţări numărul evreilor indicaţi de recensăminte era mai mic decât cel real pentru simplul motiv că în respectivele ţări evreii erau definiţi numai în baza apartenenţei lor la religia iudaică nu şi conform principiilor rasiale. La fel de clar le era naziştilor faptul că desfăşurarea operaţiunilor avea să fie îngreunată de atitudinea unora faţă de evrei şi de mentalităţile specifice diferitelor naţiuni. Exemplele citate erau Ungaria şi România, în cazul celei din urmă Heydrich menţionând corupţia generalizată din administraţie ce permitea oricărui evreu să-şi cumpere documente prin care să demonstreze că este de altă etnie sau cetăţenie, susträgându-se astfel Soluţiei Finale. Extrem de riguroase în unele cazuri erau şi datele privind distribuţia pe ocupaţii a evreilor în anumite regiuni.

Toate aceste date erau necesare pentru a permite o mai bună coordonare şi etapizare a Soluţiei Finale. Prima etapă prevedea selectarea evreilor apţi de muncă şi deportarea lor în teritoriile din Est. Celor care supravieţuiau "selecţiei naturale" - pentru cei mai mulţi era prevăzută moartea din cauze naturale: efort epuizant, foamete, frig, boli - urma să li se aplice în final un "tratament special." Aceştia nu puteau fi lăsaţi în viaţă pentru că reprezentau elementul cel mai rezistent al "rasei evreieşti," care ar fi putut duce, în timp, la renaşterea acestei "rase", aşa cum o făcuse de atâtea ori în istorie.

Primii vizaţi pentru implementarea Soluţiei Finale urmau să fie evreii din Reich şi cei din Protectoratul Boemiei şi Moraviei, pentru a se rezolva astfel probleme domestice şi necesităţi sociale şi politice stringente. Urmau evreii din Europa occidentală, apoi evreii din Est. Debutul acţiunilor ample de evacuare urma să ţină cont de desfăşurarea evenimentelor militare. Se urmărea în paralel o coordonare a acţiunilor prin intensificarea legăturilor între autorităţile naziste şi cele din ţările ocupate şi influenţate de către Germania pentru a preîntâmpina orice disfuncţionalităţi (amânări, reticenţe, tergiversări).

Totodată, pentru a elimina orice confuzii în privinţa modului în care evreii urmau să fie trataţi în timpul Soluţiei Finale, se propunea ca baza juridică a întregii operaţiuni să fie oferită de Legile de la Nürnberg. Prin urmare, tratamentul aplicat evreilor trebuia să ţină cont de existenţa unor categorii foarte precise.

Mai mult sau mai puţin evreu sau "pângărit" de sânge evreiesc, fiecare individ urma să fie supus unui tratament adecvat: exterminare, muncă forţată, sterilizare forţată, dizolvarea căsătoriei mixte etc. În unele cazuri şi în funcţie de priorităţi "raţiunea" naziştilor avea să-şi spună cuvântul. Astfel, evreii care lucrau în industriile vitale pentru susţinerea efortului de război nu urmau a fi evacuaţi din Reich dacă nu exista posibilitatea înlocuiri lor. În schimb, aşa cum avea să constate unul dintre participanţii la conferinţă, Reich-ul se putea dispensa imediat de evreii din Est, de cei aflaţi pe teritoriul *Generalgouvernement*. Erau astfel eliminate din start problemele legate de transport sau de suplinire a muncii. În plus, evreii din Polonia reprezentau un pericol foarte mare prin număr, peste 2 milioane şi jumătate şi prin "calitatea" lor de transmiţători ai microbilor şi de cauzatori ai haosului economic prin practicarea constantă a afacerilor la negru. Inutili Reich-ului german, aceştia vor fi desemnaţi ca prime victime ale procesului de exterminare în masă, în lagăre special amenajate, pe cale industrială şi cu ajutorul tehnologiei.

Hermann Göring, 12 noiembrie 1938

"Evreimea germană ar trebui, drept pedeapsă pentru crimele ei abominabile (se referă la Noaptea de Cristal pentru care erau consideraţi responsabili de către nazişti) etc, să plătească o contribuţie de un miliard de mărci. Asta va ţine. Porcii, astfel nu vor mai comite altă crimă! În mod întâmplător, trebuie să recunosc că nu mi-ar plăcea să fiu evreu în Germania."

Adolf Hitler, 30 ianuarie, 1939

"În decursul vieţii mele am fost adesea profet şi de cele mai multe ori am fost luat în derâdere. În timpul luptei mele pentru putere, cel puţin la început, numai rasa evreiască a întâmpinat profeţiile mele cu hohote de râs atunci când spuneam că într-o bună zi eu voi prelua conducerea statului şi odată cu asta a întregii naţiunii, pentru ca mai apoi, printre multe altele, să rezolv problema evreiască. Râsul lor de atunci era zgomotos dar cred că de ceva vreme încoace au început să râdă cu ceafa (fugind). Astăzi voi fi încă odată profet: dacă finanţele internaţionale evreieşti din Europa şi întreaga lume vor reuşi să arunce naţiunile una împotriva celeilalte într-un nou război mondial, rezultatul final al acestei lupte nu va fi bolşevizarea omenirii şi astfel victoria evreimii, ci anihilarea rasei evreieşti din Europa!"

Der Stürmer, septembrie 1940

"Evreii trebuiesc exterminaţi în totalitate şi definitiv. Astfel ciuma (evreiască) va dispărea din Polonia dintr-o lovitură."

Der Stürmer, ianuarie 1941

"...Se apropie clipa în care se va pune în mişcare maşinăria ce va săpa mormântul criminalului mondial - Iuda – ce va nu va avea parte de reînviere."

Hans Frank, Gauleiterul Generalgouvernemnt (Polonia), 1941

"Nu le cer evreilor decât un singur lucru, să dispară."

Der Stürmer, ianuarie 1941

"Judecata finală a început şi nu va lua sfârşit decât atunci când orice urmă a evreilor va dispărea de pe suprafaţa pământului. "

Dialog între Heinrich Himmler şi Rudolf Höss, comandantul lagărului Auschwitz (vara, 1942)

"Führer-ul a ordonat executarea Soluţiei Finale în Problema Evreiască. Noi, cei din SS, am decis să ducem la îndeplinire acest ordin…. În acest sens eu personal am ales lagărul de la Auschwitz pentru îndeplinirea acestei misiuni."

Der Stürmer, 4 noiembrie 1943

"Este cât se poate de adevărat faptul că, să spunem aşa, evreii au dispărut din Europa şi că rezervorul cu evrei din Est, sursa ciumei evreieşti de care secole la rând popoarele europene s-au temut, a încetat să mai existe. Dealtfel, ceea ce s-a împlinit acum nu este decât profeţia Führer-ului..de la începutul războiului."

FORME DE REZISTENȚĂ ÎN PERIOADA HOLOCAUSTULUI

De la rezistența armată la păstrarea memoriei

Unul dintre cele mai sensibile şi totodată extrem de importante aspecte ale Holocaustului îl constituie rezistența evreilor împotriva planului de exterminare conceput şi implementat de naziști. Cel mai adesea, mai ales după război, supraviețuitorii Holocaustului au fost tratați drept victime pasive ale nazismului, uitându-se faptul că, în ciuda situației disperate în care se aflau, mulți dintre ei au înțeles să se opună cu arma în mână, atunci când acest lucru a fost posibil.

Cea mai notabilă acțiune de rezistență armată a evreilor din perioada Holocaustului este cea din Ghetoul Varşoviei, care a durat 28 de zile. În acest ghetou, un grup de 750 de evrei înarmați cu arme procurate din afara ghetoului, adesea cu prețul vieții sau fabricate în ghetou, au încercat să se opună celor peste 2000 de soldați SS chemați să pună capăt revoltei şi să ajute la evacuarea ghetoului. În ultimă instanță, pentru a înăbuși mai repede mişcărea de rezistență, naziştii au decis incendierea tuturor clădirilor din ghetou pentru a forța pe cei ce luau parte la rezistența armată să iasă din ascunzători. Un raport scris de un SS-ist descrie această scenă:
"Evreii au stat în clădirile aflate în flăcări pînă în ultima clipă când, pentru a nu arde de vii, preferau să sară de la etajele superioare ale clădirilor direct în stradă …cu oasele rupte, ei încercau în continuare să se târască peste drum, în clădirile ce nu fuseseră încă incendiate …în ciuda pericolului de a arde de vii, evreii şi bandiții preferau să intre în flăcări decât să rişte a fi prinşi de noi."

Foto: grup de partizani din Vilna

Nu doar evreii din ghetouri s-au opus naziştilor ci şi cei din lagărele de concentrare şi exterminare. Astfel, evreii din lagărul Treblinka au provocat o răscoală atât de puternică în august 1943 încât Himmler a fost obligat după lichidarea ei să ceară şi distrugerea lagărului. Revolta din lagărul Sobibor, din octombrie 1943, a făcut posibilă evadarea a peste 300 de evrei şi prizonieri de război sovietici – din care doar 50 au reuşit să supraviețuiască. Şi în acest caz, oficialii SS au cerut ca lagărul să fie desființat. La fel, în octombrie 1944, revolta membrilor *Sonderkommando*-ului evreiesc din lagărul Auschwitz-Birkenau a dus la uciderea a numeroşi gardieni SS şi, mai important, la distrugerea unuia din marile crematorii din incinta lagărului şi deteriorarea parțială a altuia. La aceste acțiuni se adaugă rezistența evreilor care s-au alăturat partizanilor sau mişcărilor de rezistență.

Rezistența armată nu a reprezentat însă singura şi poate nici cea mai importantă şi notabilă formă de rezistență. Păstrarea memoriei, a tradițiilor şi a vieții religioase evreieşti, a vieții de familie, eforturi depuse de evrei pentru ajutorarea celor aflați în primejdie şi în organizarea unor operațiuni de salvare, sunt considerate astăzi de către istorici a fi la fel de relevante în înțelegerea Holocaustului.

În ciuda eforturilor permanente făcute de naziști de a-i segrega, persecuta și în final extermina, evreii din Europa au reușit să-și continue viața, să se adapteze condițiilor aflate în permanentă degradare, să-și păstreze viața de familie, tradițiile religioase, limba, cultura. Au continuat să iubească și să spere în mijlocul "Imperiului Morții", chiar și atunci când ajungeau pe "Planeta Auschwitz." Copiii evrei au continuat să se joace, să cânte, să se bucure, asta când nu au fost nevoiți să se maturizeze prea devreme.

Denaturalizarea evreilor din Germania în anii 1930, i-a forțat pe aceștia să dezvolte un nou cadru cultural și social, care să facă posibilă așa-numită "Renaștere evreiască". În Europa aflată sub ocupație și în special în ghetouri, evreii au încercat să asigure continuarea firească a vieții prin furnizarea de servicii sociale și întreținerea unui cadru religios, educațional și cultural propriu în cele mai vitrege condiții.

Pe măsură ce contextul politic, social și economic se înrăutățea, energia anterior alocată acestui gen de activități a fost redirecționată spre asigurarea simplei supraviețuiri, acțiunile mergând de la contrabanda cu mâncare la încercările de eliberare de sub controlul nazist.

Soluția Finală a fost un proces planificat, metodic, de ucidere în masă, pus în scenă și sponsorizat de către statul nazist. A implicat forțe militare și un întreg aparat administrativ, folosite împotriva unei populații civile neînarmate. Evreii au fost îngrădiți în ghetouri, unde condițiile de viață erau extrem de dure. Inițial, rezistența lor față de persecuțiile naziste s-a limitat la formarea de grupuri clandestine a căror activitate avea în vedere întreținerea și funcționarea școlilor, a presei, a vieții culturale și a altor activități clandestine. Doar atunci când au devenit conștienți de planurile naziste de exterminare, care deja începuseră să fie puse în aplicare, aceste grupuri au trecut la organizarea rezistenței armate. În ciuda numeroaselor dificultăți, revolte împotriva naziștilor au izbucnit în diferite ghetouri, cea mai faimoasă acțiune fiind cea din Ghetoul Varșoviei.

Mișcări de rezistență armată nu au existat doar în ghetouri, ci și în unele lagăre de exterminare. Totodată, mulți evrei au luptat împotriva naziștilor ca partizani, în păduri, împreună cu grupurile locale de rezistență sau ca soldați intrați voluntar în componența unor unități militare speciale, create de armatele aliate.

Rezistența în Ghetouri

Ghetourile au fost centrele în care s-au organizat cele mai diferite forme de rezistență evreiască. În unele ghetouri activitatea de rezistență a fost condusă inițial de grupuri clandestine formate de către mișcările de tineret ce funcționau în paralel cu Consiliile Evreiești (Judenrat), cooperând sau, uneori, confruntându-se între ele. Odată ce a devenit clar că naziștii urmăreau lichidarea evreilor europeni, activitatea grupurilor clandestine s-a orientat spre ideea rezistenței armate. Această activitate a atins punctul culminant în momentul începerii de către trupele SS a deportărilor și a lichidării ghetourilor.

Rezistența în lagăre

Condițiile extrem de dure din lagăre au anulat, adesea din start, orice încercare de organizare a unei mișcări de rezistență. Majoritatea evreilor care ajungeau în lagărele de exterminare erau trimiși imediat la moarte. Rapiditatea cu care se desfășurau evenimentele nu le-a permis multora nici măcar să conștientizeze ce li se întâmplă, cu atât mai puțin să găsească timpul necesar organizării unei mișcări de rezistență. Așa se explică faptul că în lagăre singurii evreii care au încercat să-i înfrunte pe naziști au fost cei câțiva prizonieri selectați de către SS pentru a ajuta la buna funcționare a lagărelor: cei ce se ocupau cu sortarea lucrurilor celor uciși, cu incinerarea cadavrelor, întreținerea camerelor de gazare etc. Conștienți că mai devreme sau mai târziu urmau să aibă o soartă similară celorlalte victime, aceștia au fost singurii care, în ciuda unor dificultăți inimaginabile, au găsit resursele și timpul necesar pentru a organiza astfel de mișcări de rezistență. Succesul revoltelor din lagărele naziste nu ar trebui însă analizat în funcție de numărul de prizonieri implicați sau care au reușit să evadeze și nici în funcție numărul de gardieni SS pe care au reușit să-i ucidă. Aceste încercări sunt importante pentru că au fost făcute cu scopul de a lăsa lumii mărturii despre atrocitățile naziste și ca expresie a demnității umane a victimelor.

Cele mai cunoscute revolte au avut loc în următoarele trei lagăre: Treblinka, Sobibor și Auschwitz II- Birkenau.

Evreii în mișcările de partizani

În toată Europa ocupată, partizanii s-au angajat în lupte de guerilă împotriva naziștilor. Partizanii evrei au jucat și ei un rol important în mișcările de partizani din diferite părți ale URSS, Iugoslavia, Grecia etc., acolo unde condițiile au făcut posibilă organizarea unor astfel de mișcări. Evreii au luptat în unități de partizani deja existente sau și le-au format pe ale lor. Adesea, decizia unora de a se alătura partizanilor a fost una dramatică pentru că implica abandonarea propriilor familii în mâna naziștilor. În schimb, în unele zone, mai ales în estul Europei, partizanii evrei au adăpostit familii întregi, salvând astfel viețile multor femei și copii în timpul Holocaustului.

Soldații evrei în Forțelor Aliate

Mulți evrei, mai ales cei din SUA și Marea Britanie, s-au înrolat voluntari pentru a lupta împotriva naziștilor. Cei mai mulți dintre ei reușiseră să emigreze din Germania în anii 1930 și au reprezentat un real ajutor pentru aliați întrucât cunoșteau limba germană și teritoriul german. Foarte mulți evrei au făcut parte și din trupele sovietice. Dintre aceștia, peste 100.000 au fost capturați de către naziști și au fost uciși în lagăre de exterminare și muncă forțată. Alți aproximativ 30.000 de evrei din Palestina (Eretz Israel), aflată atunci sub mandat britanic, s-au înrolat voluntari în armata britanică. 5.000 dintre ei au format o unitate specială, numită Brigada Evreiască, ce s-a ocupat de pregătirea unora dintre supraviețuitori pentru a ușura astfel integrarea lor în Palestina. Aceiași brigadă a jucat un rol decisiv, după război, în câștigarea independenței de către noul stat Israel.

Păstrarea tradițiilor și a vieții religioase evreiești

Persecutare şi segregarea evreilor de către naziști i-a făcut pe mulți dintre ei să se reîntoarcă spre tradiții şi datinile religioase ale înaintaşilor lor. Mai ales pentru evreii secularizați din Europa occidentală acestea au reprezentat în perioada Holocaustului un punct de sprijin pe care societatea nu li-l mai putea oferi.
Majoritatea evreilor din Europa răsăriteană, în special cei ortodoxi a continuat să-şi practice netulburată religia, chiar în cele mai dificile condiții, ignorând practic restricțiile impuse de naziști. Astfel încât, în foarte puține cazuri, presiunea creată de circumstanțe a putut afecta serios viața religioasă şi identitatea acestor evrei. Din contră, în cele mai multe dintre cazuri, această presiune nu a făcut altceva decât să întărească şi mai mult credința oamenilor.

Familia: punct de sprijin într-o perioadă de criză

După religie, familia a reprezentat pentru cei mai mulți dintre evrei stâlpul de rezistență al întregii lor existențe în perioada Holocaustului. Puternic afectați de segregarea socială, economică, culturală şi politică, trăind aproape permanent în umbra morții, mulți dintre evrei au simțit instinctiv nevoia de a-şi proteja familia şi de a găsi un sprijin în aceasta.
Absența unei familii a însemnat din păcate pentru numeroşi orfani mizerie, foamete, nepăsare şi adesea moarte.

Bărbaţi şi Femei în timpul Holocaustului

Pentru acei evrei care au avut norocul de a nu vedea " Faţa Gorgonei", perioada Holocaustului a însemnat o permanentă şi istovitoare luptă pentru supravieţuire (în idiş *Iberleben*), a lor, a familiilor lor, a societăţii ca întreg.

Mulţi dintre evrei, mai ales cei internaţi în ghetouri au încercat să se facă utili lucrând, atunci când puteau, pentru industria germană de război. În ghetou, un permis de muncă însemna hrană pentru copii. Mulţi dintre evrei credeau dealtfel, chiar şi atunci când au ajuns la Auschwitz, că "eliberarea prin muncă" era valabilă şi în cazul lor, nu doar al germanilor sau al polonezilor.
Cum însă "bunăvoinţa" autorităţilor germane era redusă şi foarte puţini dintre evrei puteau să muncească în schimbul alimentelor, foarte mulţi dintre ei s-au văzut nevoiţi să rişte, cu preţul vieţii cel mai adesea, să facă contrabandă cu alimente şi medicamente cu cei aflaţi în afara ghetoului şi spre profitul uriaş al acestora.

În multe cazuri, dificultăţile întâmpinate de evrei sub regimul nazist au determinat o schimbare a diviziunii tradiţionale în ceea ce priveşte rolul jucat de femei şi bărbaţi.

În Polonia, bărbaţii evrei, primii vizaţi de către nazişti pentru internarea în lagăre de concentrare, pentru munca forţată şi pentru exterminare, au avut tendinţa de a emigra din zonele aflate sub ocupaţie nazistă înaintea propriilor familii, lăsându-le uneori pe femei la conducerea acestora. În plus, femeilor le era mult mai uşor să părăsească comunităţile şi teritoriile intrate sub control nazist, ele neputând fi uşor recunoscute, spre deosebire de bărbaţi, care fiind circumcişi, puteau fi oricând identificaţi.

În lagărele de concentrare, naziştii îi separau pe deţinuţi în funcţie de sex, îi internau în barăci separate şi îi tratau diferit. Aici însă, ca şi în lagărele de exterminare, nu sexul deţinutului avea importanţă ci vârsta şi capacitatea de a mai presta activităţi fizice în condiţii inumane. Mai mult, în lagărele de exterminare, femeile, mai ales cele tinere şi care aveau copii mici erau primele trimise la camerele de gazare, în special dacă nu aveau sau nu vroiau să-şi lase copiii în grija unei rude. Cumplită a fost, mai ales la Auschwitz-Birkenau şi soarta tinerelor femei ce erau însărcinate, nu puţini dintre medicii din lagăr folosindu-le în cadrul unor experimente aşa-zis medicale pe post de cobai umani.

Tinerii şi mişcările de tineret în perioada Holocaustului

Criza traversată de evreii europeni între 1939-1945 a dus inclusiv la schimbarea raporturilor tradiţionale dintre tineri şi maturi. Astfel, poziţiile de conducere deţinute în mod normal de către cei mai în vârstă în cadrul comunităţii şi al familiei au fost transferate adesea în perioada Holocaustului celor mai tineri, cărora le era mai uşor să facă faţă situaţiei existente. De multe ori, tinerii au trebuit să preia în parte sau integral responsabilităţile familiilor şi a conducerii comunităţilor din care făceau parte. Oamenii tineri au putut să se "adapteze" mai bine condiţiilor din ghetouri şi chiar din lagăre datorită structuri lor fizice şi psihice mai puternice, cât şi lipsei obligaţiilor familiale. Grupările evreieşti de tineret au jucat un rol major în viaţa evreilor europeni aflaţi sub ocupaţie nazistă, datorită prăbuşirii structuriilor politice şi comunitare tradiţionale. Aşa se explică de ce mişcările de tineret au reuşit acolo unde structurile tradiţionale evreieşti au eşuat, în organizarea rezistenţei armate.

Pierderea celor dragi

Greutăţile şi condiţiile înspăimântătoare din ghetouri au avut drept rezultat moartea a numeroşi evrei, înaintea începerii operaţiunilor de exterminare în masă. In această fază de început, mulţi evrei au trebuit să facă faţă pierderii membrilor apropiaţi ai familiei şi separării forţate de cei care fugiseră sau fuseseră deportaţi. Când a început uciderea în masă, evreii erau deseori forţaţi să fie martori la deportarea şi chiar la moartea membrilor propriilor familii. Cei care au supravieţuit Holocaustului au experimentat pentru o lungă perioadă de timp sentimente de vinovaţie faţă de cei pe care nu putuseră să-i ajute sau pentru simplul fapt că rămăseseră în viaţă.

Activități educaționale şi de documentare

Situația în care s-au găsit evreii germani încă din anii 1930, i-a determinat să pună în funcțiune un sistem educațional separat, destinat atât copiilor cât şi adulților. Au creat şcoli, presă, teatre, librării. Toate aceste activități culturale nu au încetat nici măcar în perioada ghetoizării când, în ciuda tuturor vicisitudinilor, copiii mergeau încă la şcoală, adulții învățau meserii noi, pe străzi funcționau încă tarabe la care se vindeau şi cumpărau cărți.

Tot în această perioadă sunt înregistrate şi primele încercări conştiente de documentare a politicii antisemite naziste, a Holocaustului. După război, în zidurile sau sub scările ghetoului din Varşovia sau Lodz, de exemplu, vor fi găsite numeroase bidoane de lapte în care istoricii evrei adunaseră cu grije documente ce urmau să vorbească celorlalți despre tragedia poporului lor. Acest lucru spune multe despre optimismul lor şi despre încercarea de a nu se lăsa şterşi din istoria şi memoria omenirii. Nu doar cei maturi ci şi copiii au ținut jurnale în care au redat experiențele lor zilnice, cel mai celebru astfel de jurnal fiind cel al Annei Frank.

Eforturi depuse pentru ajutorarea celor aflați în primejdie şi pentru organizarea unor operațiuni de salvare

Chiar înainte de începerea exterminării lor în masă, evreii au început să planifice şi să organizeze acțiuni de părăsire a zonelor controlate de naziști. În teritoriile ocupate de naziști în Europa şi în special în Polonia, oamenii au început să formeze spontan comitete de asistență publică şi chiar cantine pentru cei săraci. Multe din consiliile evreieşti care operau sub supraveghere nazistă au făcut tot posibilul să-i ajute pe evreii din comunitățile lor.

De îndată ce a devenit cunoscut faptul că evreii începuseră să fie exterminați, acțiunile de ajutorare s-au transformat în acțiuni de salvare. Diverse organizații şi indivizi care au acționat pe cont propriu au oferit aliaților informații prețioase despre deportări şi asasinate, au ascuns evrei ce urmau să fie deportați şi s-au implicat în acțiuni de salvare a acestora.

LUMEA ŞI HOLOCAUSTUL

Ascensiunea la putere a naziştilor a fost privită cu îngrijorare de către restul lumii şi în special de către Europa occidentală şi SUA. Totuşi, gradual, regimul din Germania a căpătat o oarecare legitimitate în ochii opiniei publice internaţionale, mai ales după Jocurile Olimpice din 1936 de la Berlin, ce s-au bucurat de o masivă participare internaţională.

După 1938, numeroase rapoarte despre violarea drepturilor evreilor germani şi austrieci au dus la o nouă deteriorare a imaginii Germaniei. Lumea a luat notă de segregarea evreilor şi deposedarea lor de proprietăţi, fără însă a se ajunge la forme de protest de mare amploare. Mai mult, puţine au fost ţările care au înţeles situaţia dramatică prin care treceau evreii germani şi care au înţeles că trebuie să-şi deschidă graniţele în faţa valului masiv de emigranţi. Cei mai mulţi s-au temut de reacţia antisemiţilor din propriile lor ţări sau, cazul marii Britanii, nu au vrut să-şi pericliteze raporturile fragile cu cei care se opuneau acestui val de emigraţie, în speţă arabii din Palestina.

Pe parcursul războiului problemele militare, prioritare pentru ţările aflate în conflict cu Germania, au făcut ca informaţiile privind soarta evreilor europeni să fie trecute în plan secund, puse la îndoială sau pur şi simplu ignorate. Deşi, nu puţini au fost cei care, cu riscul de a-şi pierde viaţa, au transmis informaţii credibile despre cele ce se întâmplau în ghetourile şi lagărele din Est.

Nici mai târziu, când Holocaustul nu mai putea fi trecut cu vederea de către nimeni, salvarea evreilor n-a devenit o prioritate în planurile nimănui. Războiul era purtat împotriva nazismului, cu scopul de a-l înfrânge şi de a elibera întreaga Europă de sub dominaţia lui Hitler. Aviaţia SUA a bombardat fabricile aflate la 8 kilometri de Birkenau, pentru a distruge industria de război a Germaniei. Nu a bombardat însă şi căile ferate pe care naziştii le-au folosit pînă în ultima clipă pentru a-şi transporta către moarte victimele.

Figuri şi instituţii internaţionale influente, precum Biserica Catolică s-au abţinut de la angajarea într-o acţiune clară de protest împotriva Germaniei naziste. Hitler nu a fost excomunicat, deşi, poate, acest lucru, chiar dacă nu l-ar fi influenţat în vreun fel pe Führer, ar fi putut constitui un semnal de alarmă pentru mulţi dintre germani. La rândul ei, Crucea Roşie Internaţională a dat adesea prea multă crezare naziştilor.

Au existat bineînţeles şi cazuri în care intervenţia diplomatică a altor ţări, în special SUA şi Suedia, au reuşit să prevină sau măcar să întârzie moartea multor evrei din ţări precum România şi Ungaria.

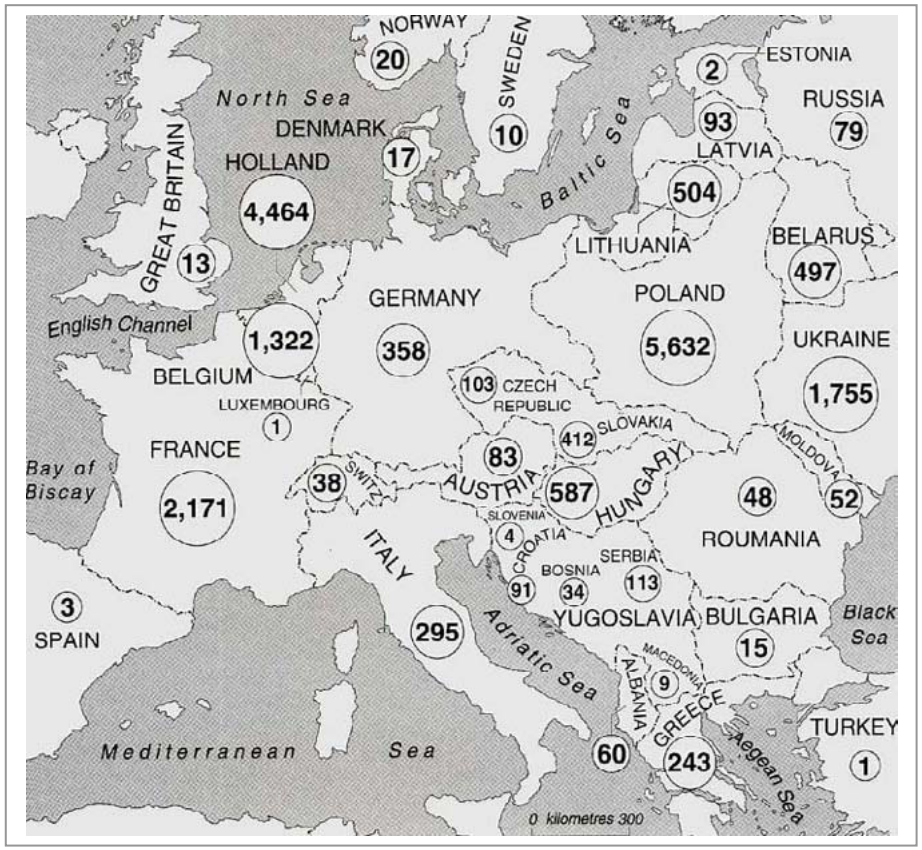

Harta. Numărul "Drepţilor între Popoare" din fiecare ţară europeană

"Drepţii între Popoare"

În mijlocul furiei distructive a nazismului, indiferent de riscurile pe care şi le asumau, un număr semnificativ de ne-evrei au înţeles să-şi salveze de la suferinţă şi moarte semenii. Istoria Holocaustului n-ar fi completă fără povestea acestor oameni, a "Drepţilor între Popoare". Ei sunt probabil singurele raze de lumină într-o epocă a tenebrelor, singurii care nu au abdicat în faţa Marilor Simplificatori ai Istoriei, singurii din păcate pe care conştiinţa i-a împiedicat să fie indiferenţi la soarta evreilor şi la tratamentul brutal aplicat acestora.

Cel mai celebru, astăzi, datorită romanului lui Thomas Keanely “Lista lui Schindler”, ecranizat de Steven Spielberg, este Oskar Schindler, un industriaş german din Bohemia care a salvat peste 1200 de evrei prin mutarea lor din Lagărul de muncă Plaszow, în oraşul său natal Brunnlitz. Membru al partidului nazist, Schindler deschide cu banii evreilor polonezi o afacere “de război” într-o veche fabrică de emailuri ce urma să execute diferite comenzi pentru armata germană. Pentru a face cât mai mulţi bani şi pentru a respecta angajamentul făcut de “investitorii săi” evrei, el va angaja ca muncitori în această fabrică, pe sume modice, evrei din Ghetoul Cracovia. Odată cu trecerea timpului şi intensificarea persecuţiilor, Schindler începe să se teamă tot mai mult pentru viaţa evreilor săi. Prin mituirea autorităţilor, el reuşeşte să-i convingă pe nazişti că fabrica sa şi evreii angajaţi acolo sunt de o importanţă vitală pentru susţinerea efortului de război german. Îşi păstrează fabrica şi reuşeşte să-şi salveze muncitorii evrei de la deportarea în lagărele de exterminare.

După lichidarea Ghetoului din Cracovia în martie 1943, muncitorii lui au fost mutaţi în lagărul de concentrare şi muncă Plaszow. Schindler a început să strângă legăturile cu Amon Goeth pentru a-şi putea astfel ajuta evreii din fabrică. Prin mituirea constantă a comandului acestui lagăr şi a altor mari oficiali nazişti, Schindler reuşeşte să-şi protejeze constant oamenii şi, ulterior, să-i mute cu tot cu fabrică, acum total neproductivă, la Brunnlitz. De aici, cei 1.200 de evrei ai lui Schindler vor fi eliberaţi de sovietici la sfârşitul războiului. În 1945 Schindler îşi cheltuise integral averea făcută în timpul războiului. Salvase însă de la moarte 1.200 de oameni. Răsplata sa va fi amintirea şi dragostea pe care o parte dintre aceştia i-o poartă şi astăzi.

O altă figură marcantă printre aceşti salvatori este cea a diplomatul suedez Raoul Wallenberg. Având sprijinul Congresului Mondial al Evreilor şi al Consiliului American al Refugiaţilor de Război, Wallenberg merge la Budapesta în iulie 1944 pentru a ajuta la protejarea a mai bine de 200.000 de evrei rămaşi în capitala ungară, pe care Eichmann dorea să-i expedieze cât mai curând la Auschwitz. Wallenberg a emis un număr impresionant de documente menite a-i proteja pe evreii budapestani, s-a ocupat personal de eliberarea acestora din trenurile de deportare şi din convoaiele ce mărşăluiau spre lagărele din Polonia. Pe toţi cei salvaţi astfel i-a adăpostit în Ghetoul Internaţional Budapesta, o reţea de 31 de case protejate diplomatic, aflate în capitala Ungariei. Reţinut de sovietici pe 17 ianuarie 1945, Wallenberg a dispărut fără urmă în URSS.

Dintre ţările europene, cazurile ce atrag atenţia din această perspectivă sunt: Danemarca, care şi-a salvat aproape integral populaţia evreiască de peste 7.000 de persoane prin transportarea acestora, pe mare, de către civili, spre Suedia, apoi Italia şi Bulgaria, ale căror guverne au refuzat să se conformeze cererilor naziste privind deportarea evreilor lor.

Foto:
Sus- Oskar Schindler cu o parte dintre “evreii săi,” după război
Jos-Raul Wallenberg

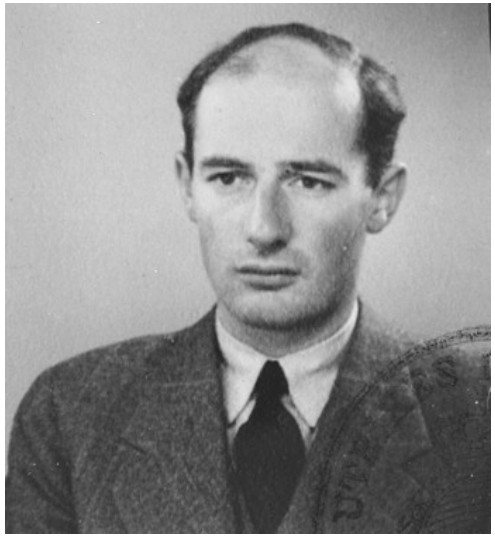

Reacția Celorlalți la Holocaust

În ciuda reacției inițiale, de ostilitate manifestă față de regimul nazist instalat la putere în Germania după 1933, Hitler a reuşit să câştige legitimitate în ochii celorlalte guverne europene şi a opiniei publice internaționale. În anii 1930 au existat numeroşi europeni care vedeau în nazism o alternativă viabilă la democrație şi o soluție în depăşirea crizei economice şi în eliminarea amenințării comuniste din Europa. Abia la sfârşitul anilor 1930, țările occidentale au început să privească regimul nazist ca pe o amenințare serioasă la adresa păcii europene şi mondiale. Cu toate acestea, prea puțini şi-au dat seama în Germania şi în lume de importanța antisemitismului rasial în cadrul ideologiei şi al programului politic nazist şi încă şi mai puțini au protestat față de politica sistematică de persecutare a evreilor din al Treilea Reich.

Foto: dreapta sus-defilare a trupelor SA la Munich în 1933
Jos (stânga) umilirea evreilor din Viena, puşi să spele străzile.
Jos (dreapta) intrarea trupelor germane în Polonia

Abia anexarea Austriei în 1938 şi deteriorarea continuă a situației evreilor au determinat guvernele celorlalte țări să ia în serios problema refugiaților evrei din Europa. În iulie 1938, este organizată la Evian, în Franța, o conferință în legătură cu această problemă, fără însă a se ajunge la vreun rezultat concret.

Între 1939 şi 1941 lumea este prea absorbită de izbucnirea războiului şi de schimbările bruşte de alianțe şi fronturi. Nimeni nu are timp în acei ani să se gândească la soarta evreilor. Ulterior, în ciuda tuturor eforturilor depuse de naziști de a împiedica scurgerea de informații privind uciderea în masă a evreilor în lagărele din Est, primele informații ajung la Moscova, Londra şi Washington încă din 1942. Multe dintre ele nu sunt crezute, sunt considerate a fi simple zvonuri sau parte a propagandei antifasciste orchestrate de Moscova.

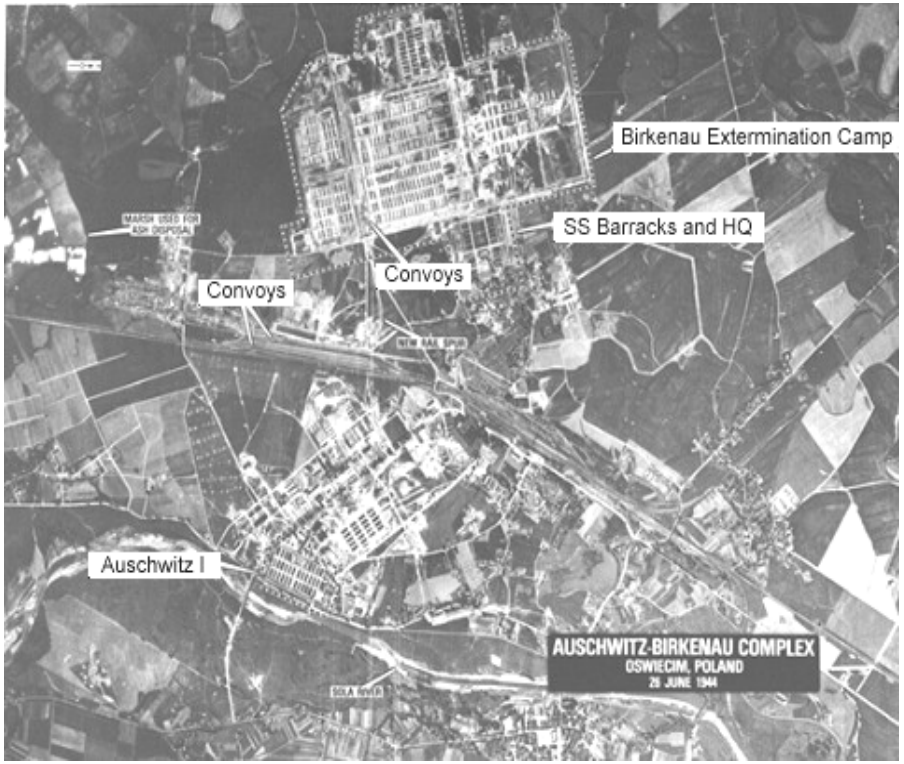

Fotografie aeriană făcută de echipajul unui bombardier american în 1944

Dincolo de ocean, comunitatea evreilor din America avea să reacționeze la rândul ei la primirea acestor rapoarte prin manifestații de protest precum cea de la Madison Square Garden (New York) din martie 1943, menită a atrage atenția și exercita presiuni asupra guvernului american, pentru ca acesta să intreprindă măsuri contra guvernului de la Berlin. Rezultatul acestor proteste va consta, printre altele, în organizarea conferinței Bermuda din aprilie 1943, conferință în timpul căreia oficiali SUA și ai Marii Britanii au discutat, din păcate fără nici un rezultat concret, situația refugiaților din statele ocupate de naziști.

Abia în noiembrie același an, Congresul SUA a cerut o investigație a unor oficiali ai Departamentului de Stat ce nu reacționaseră deloc în această privință. Două luni mai târziu președintele Roosevelt crea *War Refugee Board* (WRB) ce își propunea ajutorarea țărilor neutre dispuse să salveze o parte dintre evreii europeni – pînă la finalul războiului WRB a contribuit financiar și diplomatic la salvarea a aproximativ 200.000 de evrei, nu însă fără ajutorul adesea eroic al unor oameni precum diplomatul suedez Raoul Wallenberg. În același timp, WRB a susținut și ideea bombardării de către aviația aliată a lagărului Auschwitz-Birkenau și nu doar a fabricilor de la Auschwitz-Buna. Factorii militari responsabili au susținut însă ideea conform căreia efortul major al aviației trebuie direcționat astfel încât să se distrugă integral industria militară a Germaniei, pentru a se pune capăt războiului și suferințelor tuturor victimelor nazismului. La Birkenau au căzut în timpul războiului, din greșeală, opt bombe.

Tot în 1944, în aprilie, doi prizonieri evrei de la Auschwitz reușesc să evadeze și să ajungă în Slovacia, unde, unul dintre ei, Rudolf Vrba, transmite nunțiului papal un raport detailat. Raportul ajunge la Papa Pius XII la jumătatea lui iunie. Din nefericire șeful bisericii catolice ezită să condamne public crima nazistă și preferă să păstreze tăcerea.

Un alt efect al scurgerilor de informații privind lagărele din Est a fost acela că, speriați oarecum de pierderea integrală a oricărui sprijin sau posibilități de a mai negocia o pace cât de cât favorabilă, naziștii au încercat să dezmintă toate aceste rapoarte. În acest sens, au invitat o comisie a Crucii Roșii Internaționale să viziteze ghetoul model din Theresienstadt (Cehoslovacia) unde se aflau o mare parte dintre figurile proeminente ale comunității evreiești din Europa. Delegația vizitează Theresienstadt în iulie 1944, este impresionată de magazinele, băncile, cafenelele, școala din ghetou și mai ales de spectacolul organizat de copiii evrei în cinstea oaspeților. Imediat după plecarea comisiei, naziștii vor trimite pe absolut toți locuitorii ghetoului model în lagărele morții din Est, inclusiv pe copiii ce jucaseră pe scena teatrului din ghetou și pe care atât cei de la Crucea Roșie cât și naziștii îi filmaseră.

Populația din Europa dominată de naziști

Opresiunea, expulzarea din societate şi în final exterminarea evreilor nu au fost fapte izolate, ci parte a unei foarte clar definite politici naziste. Începând cu anii 1930, segmente largi ale populației germane au fost expuse guvernării antisemite. Această politică a culminat cu pogromul din Noaptea de Cristal. Politica nazistă nu ar fi putut fi atât de pregnant implementată dacă nu ar fi beneficiat măcar de acceptul tacit al majorității populației germane.

Segregarea, deportarea şi uciderea evreilor în țările ocupate de naziști a fost dusă la capăt în contextul conştientizării acestor acțiuni de către populația locală. Doar o mică parte dintre cei aflați în țările ocupate de germani au ales să-i ajute pe evrei. Cei mai mulți şi-au reprimat instinctul de a reacționa la excluderea, expropierea şi uciderea evreilor. Mai mult, au existat oameni şi organizații care au colaborat cu naziştii, au predat, deportat şi chiar ucis evrei.

Majoritatea populației germane şi a celei din Europa ocupată era conştientă, cel puțin până la un punct, de felul în care naziştii îi tratau pe evrei. Totuşi, nu au luat nici un fel de atitudine în acest sens. Nu i-au persecutat deschis pe evrei, dar nici nu s-au angajat în activități de ajutorare a acestora. Această atitudine se datora atât sentimentelor antisemite cât şi sentimentului generalizat de frică față de naziști. Mai mult, faptul că atacul era îndreptat împotriva "altcuiva," chiar dacă acesta era un vecin, un partener de afaceri sau o cunoştință, îi va face pe mulți să considere că amestecul lor în această problemă nu este necesar. În plus, nu puțini au fost cei care au luat în calcul şi posibilele beneficii ce urmau să rezulte din deposedarea de proprietăți şi din uciderea evreilor. Toate acestea au făcut ca numărul "spectatorilor neangajați" din Europa să fie extraordinar de mare.

Războiul cu distrugerile sale, ocupația nazistă, teroarea, i-a făcut pe mulți dintre germani să uite de susținerea inițială acordată regimului. Mulți dintre europeni i-au urât pe ocupanții germani, mai ales atunci când erau afectați direct de prezența lor sau a frontului. Întreaga atmosferă creată de război i-a ajutat însă considerabil pe naziști. Desensibilizați, preocupați doar de soarta celor apropiați şi de grijile zilnice, europenii nu mai aveau timp să se întrebe ce se întâmplă cu evreii încolonați şi duşi spre gară, sau de unde vin coloanele de evrei îmbrăcați în zeghe şi puşi să lucreze la îndepărtarea dărâmăturilor provocate de bombardamente. Evreii sufereau, era evident. Dar şi ei sufereau, chiar dacă altfel. De vină era războiul, dincolo de care nimeni nu mai vroia să vadă celălalt război, cel rasial, purtat de naziști împotriva evreilor.

Foto:
Sus-evreu polonez umilit de civili sub privirile soldaților germani.

Jos: moartea ca prezență cotidiană şi indiferența civililor față de victime (Ucraina).

Bisericile creştine

Biserica Catolică a fost una dintre instituțiile a căror politică şi eventual reacție față de nazism ar fi putut influența soarta evreilor persecutați. Însă, Biserica Catolică a recunoscut regimul nazist în momentul în care a semnat *Concordatul* cu Germania lui Hitler, prin care se asigura protecția catolicilor germani. În rest, Biserica şi-a folosit foarte rar influența în țările cu majoritate catolică pentru a convinge guvernele acestor țări şi populația să-i accepte pe refugiații evrei sau, în țările satelit ale Germaniei, pentru a determina o îmbunătățire a tratamentului aplicat evreilor. Mai ales în anii 1940, liderii Bisericii s-au abținut aproape integral de la orice fel de protest în legatură cu crimele în masă săvârşite de naziști.

Au existat totuşi anumite cazuri când evreii au fost ajutați de către Biserică. În Slovacia, emisari ai Papei, au încercat să îmbunătățească situația evreilor de acolo. Preoți, călugări şi călugărițe şi-au concentrat eforturile pentru a îmbunătăți situația evreilor din Italia, adesea cu consimțământul Vaticanului. Papa a făcut personal apel la liderii Ungariei pentru a uşura situația evreilor din această țară. În Belgia, evreii au găsit refugiu în mânăstiri şi în alte instituții religioase.

În ceea ce privește bisericile protestante, este greu de analizat felul în care aceasta a reacționat în legătură cu persecutarea evreilor datorită faptului că ierarhia din cadrul acesteia diferea substanțial de cea a Bisericii Catolice. În unele zone, în special în cele în care protestanții reprezentau o minoritate (calvinii în Franța), a existat o tendință perceptibilă de ajutorare a evreilor. Cam tot aşa stau lucrurile şi în privința Bisericii Ortodoxe, unde au existat proteste venite din partea clerului înalt, mai ales în Bulgaria şi Grecia şi cazuri individuale în care preoții au luat parte în acțiuni de salvare a evreilor.

Aliații în timpul războiului

Pe parcursul desfăşurării Holocaustului, mai ales după 1939, Aliații - Marea Britanie, SUA şi URSS - au fost preocupați în primul rând de evoluția conflictului militar, de desfăşurarea strategică a războiului. Chiar şi după 1942, când frontul se stabilizează şi când primele rapoarte privind execuțiile în masă ajung la Moscova, Londra şi Washington, cei mai mulți dintre militari şi politicieni cred că problema va fi rezolvată doar odată cu înfrângerea definitivă a Germaniei. Pentru salvarea evreilor nu se întreprinde nimic în plan militar, pentru a preveni, amâna sau eventual stopa exterminarea lor. Singurele inițiative sunt cele diplomatice, venite în primul rând din partea SUA, inițiative ce au dus, prin exercitarea unor presiuni asupra unor state satelit ale Germaniei, precum Ungaria şi România, la amânarea, respectiv prevenirea anihilării multor evrei.

Rapoartele privind Soluția Finală

Persecutarea, segregarea şi uciderea evreilor europeni în timpul anilor turbulenți ai celui de-al doilea război mondial au fost în mod premeditat ascunse opiniei publice internaționale de către făptuitori. Primele zvonuri şi rapoarte privind uciderile în masă din URSS, unele obținute prin interceptarea şi decodificarea mesajelor germane, au fost primite cu apatie şi lipsă de încredere de către guvernele occidentale, care au interpretat mesajul Moscovei ca simplă propagandă anti-nazistă.

Abia în vara anului 1942 astfel de rapoarte ajung la îndemâna media, care nu ezită să le publice sau să le difuzeze. Absența oricărui precedent istoric, care ar fi putut facilita explicarea scopului şi a naturii crimelor înfăptuite de naziști, a făcut însă ca opinia publică să nu înțeleagă exact ce se întâmplă şi să nu reacționeze vehement. Nici măcar organizațiile evreieşti din SUA nu au reuşit să organizeze în prima fază altceva decât mitinguri de protest, precum cel de la New York din 1942.

Primele rapoarte privind existența lagărelor de exterminare din Polonia ajung în Occident în iarna lui 1942 grație eforturilor depuse de mişcarea de rezistență poloneză. Din acest moment, Aliații încep şi ei o acțiune concertată de protest, denunță crimele şi îi amenință pe naziști cu judecarea acestor crime după război. La acea dată o mare parte dintre evreii polonezi şi sovietici pieriseră deja. Ceilalți, evreii europeni vor pieri în anii următori. Naziştilor nu le păsa prea mult de aceste amenințări. Nu trebuie uitat faptul că atunci când războiul convențional era evident pierdut, naziştii au făcut tot posibilul pentru a câştiga celălalt război, "Marele Război Rasial," dus împotriva evreilor.

Lumea evreiasca şi Holocaustul

Circumstanţele războiului au îngreunat până la anulare existenţa oricărui contact între evreii aflaţi sub administraţie nazistă şi cei din lumea liberă. În perioada de dinaintea Soluţiei Finale, asociaţiile evreieşti americane, în special *Joint Distribution Committee*, au încercat să ofere ajutor evreilor persecutaţi de câte ori acest lucru a fost posibil. Au făcut eforturi pentru a uşura condiţiile din ghetouri, pentru mobilizarea opiniei publice împotriva crimelor naziste şi au presat administraţia americană să ofere ajutor evreilor europeni.

Evreii din America, Anglia şi Palestina (Yishuv) s-au înrolat voluntari în armată pentru a participa direct la lupta împotriva nazismului. Când trupele germane au ajuns în Egipt în 1942, evreii din Palestina s-au temut de o eventuală ocupaţie nazistă şi au început să se pregătească pentru acţiuni de rezistenţă. În acelaşi timp, evreii din Palestina au creat un Comitet de Salvare a evreilor din Polonia şi, cu ajutorul aviaţiei britanice, au organizat acţiuni de salvare a evreilor din Slovacia, Ungaria, Italia şi Iugoslavia.

În URSS evreii au creat un Comitet Evreiesc Anti-fascist, înfiinţat de intelectuali, a cărui activitate principală a constat în organizarea de activităţi de documentare şi adresarea de memorii către diferite guverne aliate.

În ciuda tuturor eforturilor depuse pentru ajutorarea confraţilor lor, evreii din întrega lume liberă nu au reuşit să impiedice aplicarea Soluţiei Finale. Acest lucru indică, printre multe altele, faptul că “evreimea mondială” de care amintea permanent propagandă nazistă nu era decât una dintre marile obsesii ale Führerului. O obsesie cu consecinţe funeste pentru milioane de nevinovaţi.

Harta. Numărul de evrei, victime ale Holocaustului, la nivelul fiecărei ţări europene (stânga)
Harta. Numărul de evrei care au supravieţuit Holocaustului în fiecare ţară europeană

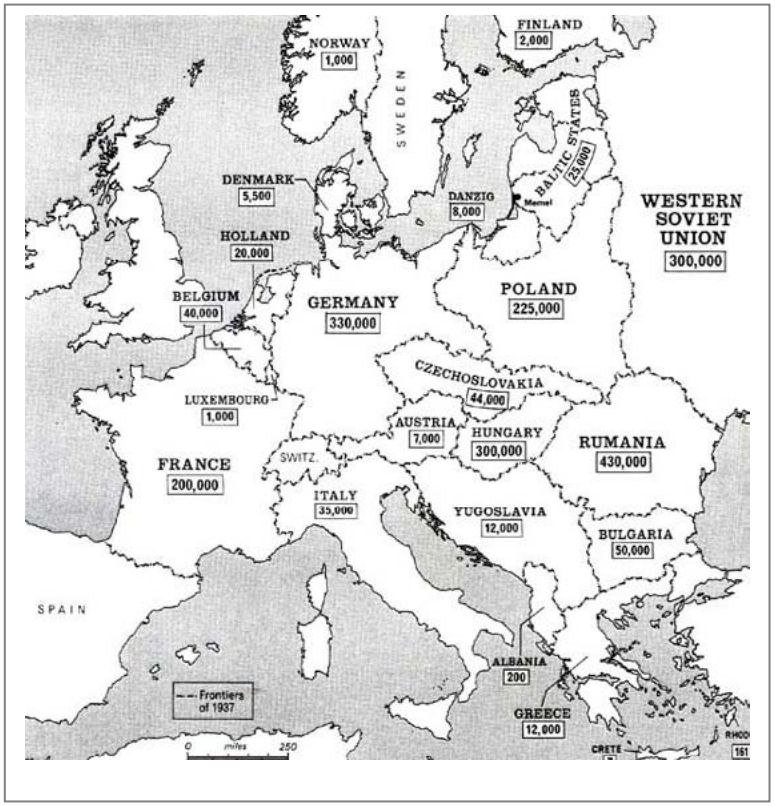

NOI ÎNCEPUTURI

Eliberarea Lagărelor

Pe 24 Iulie 1944, trupele sovietice eliberau primul lagăr de extreminare din Polonia de Est, Majdanek, în care muriseră pînă în acel moment peste 360.000 de evrei. Realizând avansul rapid al armatei sovietice Himmler a ordonat distrugerea camerelor de gazare de la Auschwitz şi deportarea deţinuţilor aflaţi încă în viaţă spre Germania. Marşurile morţii organizate de SS la finalul anului 1944 vor adăuga la lista funebră a victimelor nazismului încă câteva sute de mii de victime, 60.000 dintre acestea provenind numai din lagărul de la Auschwitz.

Armata sovietică a ajuns la Auschwitz pe 27 Ianuarie 1945. Până în acel moment se estimează că muriseră acolo peste 1.000.000 de evrei şi un număr de aproximativ 500.000 de polonezi, prizonieri de război sovietici şi romi.

Armatele aliate occidentale au intrat în Germania în primăvara anului 1945, eliberând lagărele Buchenwald, Bergen-Belsen şi Dachau. Abia în acel moment au realizat comandanţii armatelor occidentale barbaria regimului nazist. Au început să strângă în grabă documente, mărturii ale supravieţuitorilor, au întocmit rapoarte privind activitatea SS. Crima înfăptuită urma a fi judecată şi arătată lumii întregi pentru a nu putea fi niciodată negată.

Moartea lui Hitler

Pe 30 Aprilie 1945, Hitler s-a sinucis în bunkerul său din Berlinul ocupat deja de sovietici. Al Treilea Reich avea să se prăbuşească în scurt timp. Înainte de a muri, Hitler şi-a acuzat armata de laşitate, poporul german de slăbiciune, şi-a demis şi chiar executat o parte dintre apropiaţi. Nu a uitat însă să lase omenirii un ultim testament, la fel de funest ca întreaga sa politică:

"…nu este adevărat că eu sau altcineva din Germania, am dorit războiul în 1939. A fost dorit şi pornit de acei oameni de stat de origine evreiască sau care lucrează pentru interesele evreieşti internaţionale. Am făcut prea mult pentru controlarea şi limitarea înarmării…niciodată nu mi-am dorit ca după Primul Război fatal împotriva Angliei şi chiar împotriva Americii, să mai existe un altul de acest gen…..Vor trece secole, dar din ruinele oraşelor şi monumentelor noastre va creşte şi se va întări ura faţă de cei responsabili pentru tot, Evreimea Internaţională.

Am fost destul de clar când am afirmat că în cazul în care naţiunile Europei vor fi din nou privite ca simple "părţi" care pot fi vândute şi cumpărate de către aceşti conspiratori internaţionali în bani şi finanţe, atunci rasa evreiască, adevăratul criminal din această luptă crâncenă, va fi făcută responsabilă.

Mai mult, i-am atenţionat pe toţi că de data aceasta, nu numai că vor muri de foame milioane de copii aparţinând rasei ariene europene, ci vor fi ucişi milioane de adulţi, milioane de femei şi copii, vor fi bombardaţi în oraşele lor fără ca adevăratul criminal sa fie tras la răspundere, chiar dacă prin mijloace mai umane.

După 6 ani de război… cea mai curajoasă şi glorioasă demonstraţie a scopului vital al unei natiuni… vreau, prin decizia de a rămâne în acest oraş, să-mi împart soarta cu milioanele de oameni care au decis la rândul lor să nu părăsească acest loc.

Şi, în plus, nu vreau să cad în mâinile unui duşman care are nevoie de un nou spectacol organizat de evrei pentru masele lor isterice…Le cer tuturor naţional-socialiştilor, tuturor germanilor şi forţelor armate să fie credincioşi noului guvern şi noului preşedinte.

Le cer liderilor naţiunii şi supuşilor lor să respecte negreşit legile rasei şi să se opună fără milă duşmanului universal al tuturor popoarelor, Evreimea Internaţională."

La acea dată, majoritatea evreilor europeni fusese omorâtă; 4 milioane dintre ei fuseseră gazaţi în lagărele de exterminare în timp ce alte 2 milioane fuseseră împuşcaţi sau pieriseră în ghetouri.

Revenirea la viață

În ultimele luni de război, lagărele de concentrare germane au fost eliberate de către aliați. Prima grijă a aliaților a fost să încerce a-i ajuta pe cei mai mulți dintre prizonieri să supraviețuiască şi să revină la starea normală, pentru că mulți dintre aceştia erau practic nişte schelete vii, pline de răni supurente. Ulterior, eforturile aliaților au vizat repatrierea deținuților ca şi a celor câteva milioanele de refugiați dislocați de urgia războiului. Fohrenwald, ultimul lagăr pentru persoane dislocate a fost închis în 1957.

Spre deosebire de refugiați, mulți dintre supraviețuitorii Holocaustului au refuzat să se întoarcă în țările lor de origine şi au preferat să rămână în fostele lagăre de concentrare, transformate de aliați în lagăre pentru persoane dislocate. Pentru cei mai mulți dintre ei cuvântul "acasă" nu mai avea nici un sens. Pierduseră totul, inclusiv pe cei dragi. Unii nu vroiau să se întoarcă în locurile natale de unde plecaseră adesea huliți de vecinii lor sau măcar în râsetele acestora. Nu vroiau să rişte întâlnirea cu trecutul. Îşi doreau să privească doar în viitor, fie că acesta se numea SUA, Palestina, Suedia.

Majoritatea rezidenților evrei din aceste lagăre au devenit sioniști şi şi-au declarat intenția de a emigra în Palestina. La sfârşitul Mandatului britanic în Palestina şi odată cu formarea Statului Israel, aproximativ 2/3 dintre supraviețuitori au ajuns în Eretz Israel. Acest proces a fost însă unul de lungă durată pentru că inițial Marea Britanie nu a vrut să le permită acestor supraviețuitori intrarea în Palestina. Unele vapoare cu refugiați au fost întoarse din drum, ca şi în perioada războiului dealtfel, altele au fost chiar scufundate în porturi. Abia în 1948 Marea Britanie a renunțat la Cartea Albă a emigrărilor introdusă în 1939 şi, mai apoi, la mandatul său asupra Palestinei. Odată format Statul Israel în 1948, majoritatea supraviețuitorilor Holocaustului s-au stabilit acolo.

Foto: tineri evrei, supraviețuitori ai Holocaustului în drum spre Palestina.

Omenirii i-a luat aproape două decenii pentru a avea în cele din urmă curajul să se uite în trecut. Primii care au făcut acest lucru au fost germanii şi israelienii, principalii călăi şi victimele lor prioritare. Celorlalţi, aliaţilor, colaboratorilor, martorilor indiferenţi, le-au trebuit mult mai mulţi ani pentru a face acest lucru. Asta mai ales atunci când au trebuit să privească critic şi să-şi asume rolul jucat de ei în perioada Holocaustului.

Foto:
Stânga-vapor cu evrei europeni ajuns în portul Haifa (iulie 1947)
Dreapta-manifestaţie populară ocazionată de sărbătorirea primului an de independenţă a statului Israel (Tel Aviv, mai 1949)

Mii de supravieţuitori ai Holocaustului care au plecat în nou creatul stat Israel au întâmpinat dificultăţi destul de mari la sosire şi în încercările ulterioare de a se integra în societate. În 1948, a început războiul israelian pentru independenţă şi mulţi dintre supravieţuitorii care au ajuns în Israel în acea perioadă au fost nevoiţi să lupte în acest război, în care mulţi dintre ei şi-au găsit moartea. Uneori, cei care au murit erau ultimii supravieţuitori ai familiei lor, restul dispăruseră în timpul Holocaustului.

Supravieţuitorii veniseră deci într-o ţară care se confrunta cu propriile probleme, oamenii de acolo fiind absorbiţi de problemele lor şi adesea deloc dispuşi să-i compătimească sau să-i înţeleagă pe cei care trecuseră prin inimaginabila experienţă a Holocaustului. Cam tot aşa au stat lucrurile şi în alte ţări în care au emigrat supravieţuitorii. Nimeni nu era cu adevărat dispus să le asculte povestea. Toţi vroiau să uite de război, să-şi reconstruiască viaţa, să privească în viitor. Trecutul îi privea doar pe cei care trebuiau să se ocupe de administrarea justiţiei politice.

Procesul de la Nürnberg

Aliaților (SUA, Marea Britanie, Franța, URSS) le-a revenit după 1945 sarcina de a analiza măcelul general dintre 1939 şi 1945 şi de a-i descoperi şi pedepsi pe cei responsabili de atrocități. După şapte luni de la sfârşitul războiului, a început Procesul de la Nürnberg în timpul căruia au fost judecați 21 de membri marcanți ai regimului nazist.
Principalele capete de acuzare formulate de tribunalul internațional au fost următoarele:
1) Conspirație în vederea comiterii crimelor care apar enumerate în celelalte capete de acuzare;
2) Crime împotriva Păcii (planificarea, pregătirea şi punerea în practică a războiului de agresiune);
3) Crime de Război (violarea legilor şi obiceiurilor războiului);
4) Crime împotriva Umanității (exterminare, subjugare, persecutarea pe motive politice sau rasiale, acte inumane săvârşite împotriva populației civile).

Majoritatea celor acuzați au încercat să-şi justifice acțiunile afirmând că nu au fost altceva decât simpli executori ai ordinelor lui Hitler şi că se fac vinovați doar de respectarea ordinelor acestuia. Probele aduse de acuzatori au inclus filmele de propagandă naziste cât şi o serie de documente incriminatoare în legătură cu asasinatele în masă şi cu multe alte atrocități comise de nazişti. Au fost prezentate şi scenele filmate de Aliați după eliberarea lagărelor.

Dintre cei judecați la Nürnberg, 12 au condamnați la moarte prin spânzurătoare, 3 la închisoare pe viață şi restul la diferite pedepse cu închisoarea.

Procesul de la Nürnberg va fi urmat în timp de numeroase alte procese, atât în Germania, cât şi în Israel, Franța, Austria, Polonia etc. Ultimele procese importante au avut loc în Franța în anii 1990.

Procesul lui Adolf Eichmann din 1961 a fost primul în care li s-a permis supraviețuitorilor, majoritatea cetățeni israelieni, să depună mărturie împotriva călăilor lor.

Foto:
Sus- procesul de la Nürnberg din 1945
Jos-Procesul lui Adolf Eichmann din 1961

Foto: Fuhrer-ul, garantul viitorului pentru tineretul german național-socialist (stânga sus) și vorbind poporului german la o întrunire de masă (stânga jos).
Civili germani obligați de aliați să viziteze lagărele de concentrare și ulterior să ia parte la îngroparea victimelor regimului pe care îl susținuseră (dreapta).

"Învățasem de la părinții mei, care erau naționaliști înfocați, că cineva poate avea opinii antisemite fără ca acest lucru să afecteze cumva relațiile sale cu persoane de origine evreiască. Aparent, această atitudine lasă impresia existenței unor urme de toleranță, dar eu cred că exact confuzia generată de această credință este cea care m-a făcut să mă dedic mai târziu, trup și suflet, unui sistem politic inuman fără a mă îndoi măcar o clipă asupra decenței hotărârilor și acțiunilor mele. Încât, atunci când vorbeam despre mizeria în care națiunile (europene) au ajuns datorită evreilor sau despre spiritul evreiesc subversiv și despre corupătorul sânge evreiesc, nu mă gândeam la... bătrânul domn Levy sau Rosel Cohn: atunci aveam în minte doar pe Evreul Malefic.
Chiar și atunci când am auzit că evreii sunt dați afară de la slujbele și din casele lor și închiși în ghetouri, nu m-am gândit niciodată că aceiași soartă ar fi putut-o avea și bătrânul Levy. Doar 'Evreul' (generic) urma să fie persecutat, să fie făcut 'inofensiv'."

MELITA MASCHMANN, COMANDANT,
LIGA FETELOR GERMANE, SECȚIUNEA 14-18 ANI,
ORGANIZAȚIE ÎN CADRUL HITLERJUGEND

HOLOCAUSTUL DIN ROMÂNIA

Prezența primilor locuitori evrei în actualul teritoriu al României este atestată încă din perioada romană. Ulterior, informațiile privind existența evreilor în această zonă se înmulțesc după secolul XII şi mai apoi XV. Numărul evreilor în Principatele Dunărene ale Valahiei şi Moldovei devine însă semnificatic abia în secolul XVIII, în timpul domniilor fanariote şi mai apoi în secolul XIX, mai ales după Pacea de la Adrianopol (1829). Creşterea rapidă a numărului de evrei, datorat în principal procesului de modernizare a Țărilor Române, face ca în mai puțin de jumătate de secol, în Moldova, în 1859, evreii să reprezinte 3% din întreaga populație.

Tot acum încep, din nefericire, să apară şi primele manifestări antisemite din România, reprezentanții acestui curent considerând prezența şi integrarea evreilor în societate un pericol. Astfel de reacții încep să se înmulțească mai ales după 1848, momentul cel mai important în ce privește încercările de emancipare a evreilor din Principate. Un al doilea moment semnificativ este înregistrat în perioada domniei lui Alexandru Ioan Cuza, când evreii sunt numiți în documentele oficiale "români de cult mozaic."

Emanciparea evreilor din România cunoaşte însă un puternic regres după 1866, prima constituție modernă refuzându-le dreptul de a fi cetățeni. Obligați să efectueze serviciul militar, să se supună legilor țării, să plătească taxe şi impozite, evreii erau considerați în continuare străini. Acest statut avea să fie schimbat abia la 1878, când, în timpul Congresului de Pace de la Berlin, României i se impune modificarea articolului 7 din constituție. Conform noului articol, evreii (locuitori necreştini), puteau dobândi cetățenia. Naturalizarea urma să se facă însă individual şi prin lege, încât, în ciuda numeroaselor cereri depuse, singurii care au obținut cetățenia au fost cei 888 de evrei participanți la Războiul de Independență.

Între 1878 şi 1918, evreii din România au continuat să joace un rol important în modernizarea şi dezvoltarea economică a țării. Între 1916 şi 1918, 23.000 dintre aceştia vor lupta pe front, pentru ca mai apoi să susțină Marea Unire, inclusiv pe plan internațional. Tot acum, după război, printr-o legislație special adoptată în 1919 şi consfințită prin noua Constituție din 1923, evreii vor primii cetățenia română. Primii vor beneficia de acest drept evreii din vechiul Regat, apoi cei din provinciile unite cu România după 1918: 267.000 de evrei din Basarabia, 89.000 din Bucovina, 181.340 din Transilvania.

În 1930 numărul evreilor din România era de 750.000, pentru ca la începutul anilor 1940 să ajungă la 783.000. Participanți activi la viața politică, economică şi culturală a României interbelice, la consolidarea statului democratic, evreii se vor confrunta în această perioadă şi cu apariția unui nou tip de antisemitism, mult mai agresiv decât cel de secol XIX, al cărui promotori erau atât partidele radicale de dreapta, precum cel al lui A.C. Cuza, cât şi mişcarea fascistă "Legiunea Arhanghelului Mihail" condusă de Corneliu Zelea Codreanu, ultima fiind extrem de fanatică şi violentă.

Foto: Corneliu Zelea Codreanu în 1938

Dreapta: Manifest cuzist adresat comercianților (1925)

COMERCIANȚI!

Nici o clasă socială nu a fost mai crunt lovită decât aceea a comercianților români. Rând pe rând, prin concurență necinstită, prin lipsă la cântar, prin falsificarea mărfurilor, prin coruperea agenților de control, prin falimente frauduloase etc., etc. veneticii şi vagabonzii din toată lumea v-au scos din locurile voastre, v-au gonit în margine pe cei ce n-ați pierit încă, iar ei s-au îmbuibat din munca şi agonisita voastră, luând loc, în fruntea comerțului şi industriei. Azi Camerele de Comerț sunt conduse de aceşti venetici sau de slugile lor. Duminica şi sărbătorile creştineşti sunt batjocorite, iar sâmbetele lor cinstite. Copiii voştri nu pot fi ținuți în şcoale, căci nu aveți cu ce şi nici la ucenicie nu mai aveți unde-i da, căci sunt goniți.

Amară viață trăiți voi, mai amară o vor trăi copiii voştri.

Apărarea intereselor voastre înseamnă apărarea nației însăşi, care, fără o clasă de mijloc românească, va pieri. Această propagandă, cinstindu-şi numele, o va face ziarul "Apărarea Națională", de sub conducerea dn-ului prof. A.C. Cuza, care, apărându-vă pe dvs., va apăra nația însăşi. Citiți şi sprijiniți dar ziarul "Apărarea Națională", apărarea voastră şi a copiilor voştri.

Antisemitismul virulent al extremei drepte din România, cât şi cel moderat al multor altor formaţiuni politice de orientare naţionalistă, nu au reuşit însă să perturbe serios activitatea creatoare şi integrarea evreilor în societatea românească. Evoluţia normală a vieţii evreilor din România va fi însă afectată gradual după 1936 pentru a fi ulterior întreruptă radical de evenimentele dintre 1940 şi 1945. În acest sens, intrarea treptată a României în sfera de influenţă a Germaniei naziste a jucat un rol fundamental dar nu unic. Noul context internaţional nu a făcut decât să promoveze cât mai aproape de vârful politicii româneşti pe cei ce promovau antisemitismul şi la transformarea acestuia din urmă în politică de stat. Antisemitismul românesc nu era însă unul de import, deşi, după 1940, o parte din elementele ce compuneau antisemitismul rasist al naziştilor vor fi adoptate şi adaptate de către antisemiţii din România.

”Hitlerismul" nostru

În vremea din urmă se scrie tot mai mult despre hitlerismul legionarilor care reprezintă astăzi adevăratul naţionalism românesc.... Lecţia de naţionalism vine astăzi din partea "patrioţilor" de la *Zorile, Adevărul, Credinţa, Cuvântul liber* şi alte foi *"obiective."*
Că tinerii legionari sunt în slujba lui Hitler, că hitlerismul nu are nimic" comun cu noi şi cu interesele noastre româneşti, ci dimpotrivă, că germanii au fost şi vor fi mereu adevăraţii noştri duşmani, iată o seamă de afirmaţii de-a dreptul "convingătoare" prin care se arată calea greşită a tineretului de astăzi şi totodată se exprimă neliniştit grija pentru viitorul neamului românesc... Ovreii şi fraţii lor de conştiinţă şi metode, comuniştii, sunt adânc îngrijaţi de soarta, acestui neam. Trădătorii neamului şi idolatrii banului au deschis şcoală nouă de patriotism. Dar, ce nu pot face aceşti rătăciţi ai pământului românesc! Nu pentru ei scriem aceste rânduri. Nu, pentru că dreapta judecată şi curăţenia cugetului nu poate convinge oamenii lipsiţi de bună credinţă şi de demnitate. Alte metode sunt mai eficace pentru tămăduirea lor. Împotriva lor nu se poate lupta cu cuvântul. Scriem tot pentru aceia pe care presa internaţional-ovreiască vrea să-i poarte pe drumurile înşelăciunii, pentru aceia care necunoscând lucrurile, pot cădea în cursa acestor oameni ai minciunii şi laşităţii... Naţionalismul nostru însă se întemeiază pe un principiu de cea mai pură, cea mai adâncă şi universală spiritualitate, adică ortodoxia noastră creştină. Neamul românesc s-a plămădit şi a crescut în istorie pe această temelie a creştinismului răsăritean, spre deosebire de germani în substanţa spirituală a cărora se pare că e mai puternic Wotan decât Crist. De aci şi caracterul deosebit al antisemitismului naţionaliştilor români, de aici şi felul nostru mai uman, mai pozitiv, de a vedea întreaga problemă a naţionalismului. Dar politic? Tineretul naţionalist român priveşte mişcarea germană cu simpatie, ceea ce capătă îndreptăţire prin faptul că ea duce luptă tare împotriva unui pericol care ne ameninţă şi pe noi. Ovreii şi comunismul. Desigur, în spiritul şi metodele lor, care, după cum am spus mai sus, sunt deosebite de ale noastre. Încolo nimic. Când tendinţa imperialistă a acestui popor ar ameninţa existenţa neamului nostru, cine ar mai sta la gânduri, purtat de cine ştie ce simpatii ideologice, să nu se împotrivească cu toată tăria, ca-n faţa tuturor care vor să ne deschidă largi guri de mormânt? Dar mai poate fi îndoială de unde vin şi cine sunt aceia care *astăzi* încearcă să ne dea pieirii?....

Ernest Bernea, *”Hitlerismul” nostru*, "Rânduiala” nr. 4, 1935.

Foto: Lăncier, membru al formaţiunillor paramilitare cuziste

În 1938, guvernul condus de Octavian Goga şi A.C. Cuza introducea legea de revizuire a cetăţeniei tuturor evreilor din România. În mod abuziv, aveau să li se retragă acum drepturile politice la peste 220.000 de evrei, care îşi pierdeau astfel şi dreptul de a deţine proprietăţi funciare ori imobiliare sau de a ocupa poziţii în administraţie, justiţie, învăţământ, armată. Situaţia lor se va înrăutăţi şi mai mult în 1940, când în timpul guvernării Gigurtu, a fost legiferat statut juridic pentru reglementarea situaţiei evreilor din România, transformarea acestora în cetăţeni de categoria a II-a.

Vara anului 1940 aduce o altă urgie pe capul evreilor, mai ales al celor din Basarabia şi Bucovina, pe care România este obligată să le cedeze URSS. Psihoza produsă de aceste pierderi teritoriale face ca unităţi ale armatei şi jandarmeriei din numeroase localităţi din zonă să ucidă sute de evrei, acuzaţi pe nedrept de simpatii sau chiar colaborare cu sovieticii.

Pierderea Transilvaniei de Nord în toamna lui 1940 va duce la o răsturnare de situaţie cu consecinţe extreme pentru România. Regele Carol II se vede obligat să abdice după ce aduce la putere pe generalul Ion Antonescu, susţinut de Garda de Fier. În septembrie 1940 România devine Stat Naţional Legionar. Printre multe altele, această schimbare de regim politic va genera şi o intensificare şi instituţionalizare a antisemitismului în România, o elaborare şi aplicare a unei legislaţii antievreişti menită a elimina definitiv pe evrei din viaţa economică, socială, politică şi culturală românească.

Foto: Generalul Antonescu în cămaşă legionară, alături de Horia Sima (Bucureşti, 1940)

Problema evreiască în statul legionar

În ţările din Sud-Estul şi Centrul Europei, mai ales în acelea pe care Dumnezeu le-a dăruit cu pământ mănos sau cu bogăţii subpământene, în România, în Polonia şi în Ungaria, s-au aşezat şi au înflorit comunităţi evreieşti care încetul cu încetul au pus stâpânire pe negoţ, adică pe schimbul acelor bogăţii. …..Chestiunea evreiască privită prin perspectiva istoriei se prezintă, aşadar ca o problemă socială din cele mai grele. Românii (ca şi polonii şi ungurii) n-au avut în istoria lor o clasă burgheză naţională. Burghezia la noi a fost întotdeauna străină, în afară de funcţionari şi de intelectuali. Ca să rezolvăm problema urmează deci să creem întâi o burghezie naţională puternică; ceea ce n-am avut în cursul istoriei noastre. Oricine îşi dă seama de mărimea sforţării ce se cere astăzi pentru aceasta, dar ea singură ne poate mântui de exploatarea parazitară a unei clase sociale străine (E inutil să spun că evreii nu alcătuiesc un popor ci o singură clasă socială). Este vorba, deci, nu de a distruge, ci de a creea o nouă societate românească.

Mulţi au crezut şi poate cred încă în rezolvarea chestiunii evreieşti prin sforţările şi iniţiativa individuală, prin disciplinarea publicului, care nu s-ar mai îndrepta pentru nevoile sale la magazinele şi întreprinderile evreeşti. În felul acesta îşi închipuie că s-ar putea înlătura economia evreiască din ţară şi că evreii ar pleca pe alte meleaguri…..Numai revoluţia naţională legionară poate dezlega această chestiune ca o problemă de stat. Să nu credem însă că se poate rezolva numai prin legiuiri şi decrete. E nevoie de sforţarea creatoare şi disciplinată a tuturor, pentru a înfăptui o societate nouă, a schimba din adâncimi organismul social al poporului nostru.

P. P. Panaitescu, *Problema evreiască în statul legionar*,
"Cuvântu1", nr. 3 din 16 octombrie 1940.

Statul național legionar aduce un element cu totul nou în ecuația antisemitismului românesc. Regimul de teroare impus de legionari, recunoscuți încă din anii 1930 pentru asasinatele lor politice şi violențele îndreptate împotriva evreilor, va reprezenta, începând cu acest moment, un pericol permanent pentru existența fizică a evreilor din România. Astfel, numai în timpul rebeliunii legionare din 21-23 ianuarie 1941, legionarii ucid în Bucureşti 120 de evrei, mai mulți decât fuseseră uciși în Germania în timpul Nopții de Cristal din 1938. Tot acum sunt distruse numeroase sinagogi, devastate magazine şi locuințe ale evreilor, mai ales în Bucureşti.

Foto: sus-cadavrele evreilor uciși în timpul rebeliunii (Morga din Bucureşti, 23 ian. 1941)
Jos-Sinagogă din Bucureşti distrusă de legionari în timpul rebeliunii

Intrarea României în războiul contra URSS, alături de Germania nazistă, pe 22 iunie 1941, război văzut de Antonescu ca o cruciadă împotriva "iudeo-bolşevismului" va declanşa un amplu proces de “curățirea terenului,” de deportare şi exterminare prin execuții sumare şi în masă sau prin înfometare, frig şi boli, în cele peste 100 de ghetouri şi lagăre, a evreilor din Basarabia, Bucovina şi Transnistria.

Înlăturarea legionarilor de la guvernarea țării de către generalul Antonescu, după rebeliune, nu duce la încetarea politicii antisemite în România. Această măsură nu face altceva decât să-l "raționalizeze." Confiscările de proprietăți şi violențele de stradă sunt înlocuite cu o politică de românizare inspirată de modelul german şi o legislație menită a-i segrega şi izola pe evrei.

UNIVERSUL

MANIFESTAȚII DE PATRIOTISM | 500 de evrei comuniști | CAMARADERIA ROMÂNO-GERMANĂ

500 de evrei comuniști executați la Iași

i au tras din case focuri asupra ostașilor germani și români

COMUNICAT

Sovietele urmăresc pe ate căile să producă acte sabotaj, de dezordine și agresiune, în spatele ntului.

în acest scop, lansează n avion — cu parașutele spioni și agenți teroriști, ri iau contactul cu agenții

Câțiva din acești agenți au fost prinși, iar actele de agresiune încercate au fost sancționate.

La Iași, au fost executați 500 iudeo-comuniști, care trăseseră focuri de armă din case, asupra soldaților ger-

primate pe loc, fără cruțare.

Populația pașnică are datoria de a divulga imediat autorităților locale pe toți cei suspecți și pe toți străinii, apăruți de curând în localitate. Cine nu divulgă la

Deportări şi masacre

În aplicarea politicii de purificare etnică a acestor teritorii, ordonată de generalul Ion Antonescu, zeci de mii de evrei au fost executaţi de jandarmii români sau de către trupe regulate ale armatei române, uneori cu ajutorul germanilor, încă din primele luni ale războiului. Supravieţuitorii au fost internaţi în lagăre de tranzit şi ghetouri create pe teritoriul Basarabiei şi al Bucovinei, de unde, în toamna anului 1941, au fost deportaţi în Transnistria. Singurii care au scăpat au fost cei 20.000 de evrei din ghetoul de la Cernăuţi, scăpaţi de la moarte de către protestele energice ale primarului acestui oraş, Traian Popovici.
Între 1941-1942, în jur de 150.000 de evrei deportaţi din Basarabia şi 125.000 din Bucovina au murit în Transnistria.

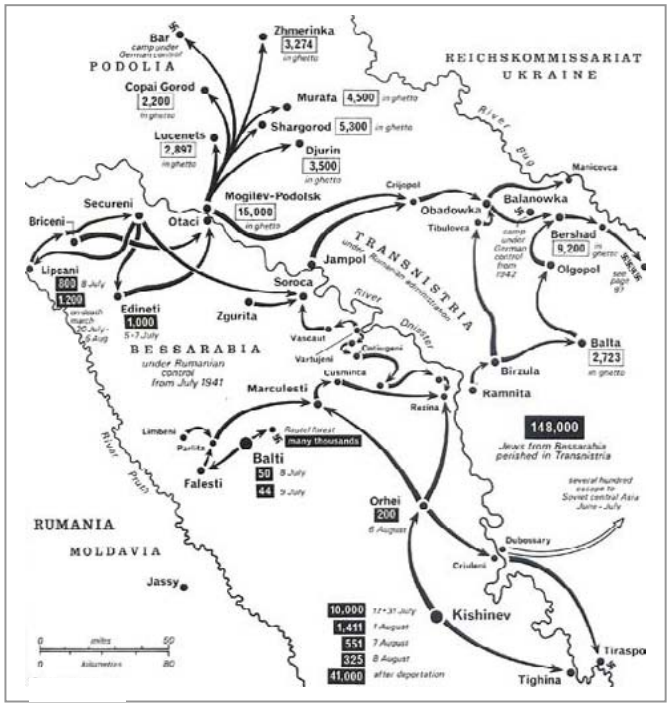

Antisemitismul regimului antonescian

Antisemitismul antonescian, diferit de cel rasist-biologic al naziştilor, nu poate fi însă redus la un set de măsuri tactice, pragmatice şi de circumstanţă. Doctrina antisemită a regimului din România anilor 1941-1944 a preluat şi sistematizat o întreagă tradiţie de gândire antisemită românească (Mihail Eminescu, Vasile Conta, Nicolae Iorga, Nae Ionescu, Nichifor Crainic etc.) cu elemente de antisemitism popular şi elemente ideologice legionare. Mai apropiat de gândirea lui A.C. Cuza şi Octavian Goga decât de antisemitismul "proletar" al lui Codreanu sau cel rasist al unui Nicolae Roşu, antisemitismul antonescian, structurat în baza viziunii hipernaţionaliste, xenofobe şi etnocentriste vede în evreu, în *jidan* după textele oficiale ale regimului, răul absolut, responsabil pentru toate eşecurile şi neîmplinirile românilor. Comunist sau capitalist veros, democrat corupt, invadator, parazit, trădător de neam şi ţară, *Evreul* reprezintă elementul indezirabil de care trebuia purificată naţiunea. Din această perspectiva, dictatura autoritaristă, semi-reacţionară a lui Antonescu a reprezentat pentru naziştii un confederat ideologic de nădejde.

Situaţia evreilor din Vechiul Regat a fost oarecum diferită de cea a nefericiţilor din Basarabia şi Bucovina. Aceştia au fost trimişi în detaşamente de muncă, au fost privaţi de drepturile civice, deposedaţi de bunuri, umiliţi, evacuaţi etc. Asta nu înseamnă că în România nu au fost ucişi evrei. Astfel, numai în timpul pogromului de la Iaşi au fost omorâţi în jur de 13.000 de evrei, o parte dintre ei în celebrele "trenuri ale morţii." Alte 7.000 de evrei din Dorohoi au murit în urma deportării lor în Transnistria.

Victime ale regimului antonescian au fost însă şi cei 4.500 de evrei români prinşi de furia nazistă în Belgia, Franţa, Germania, Austria şi pe care SS-ul, cu consimţământul autorităţilor române, i-a trimis în lagărele de exterminare din Polonia. Mulţi alţi evrei ucrainieni şi ruşi au căzut la rândul lor victime represiunii, cele mai cunoscute cazuri fiind cele ale evreilor din Odessa (30.000), învinuiţi că ar fi comunişti şi că ar fi participat sau încurajat aruncarea în aer a comandamentului armatei române din acest oraş şi cel al evreilor masacraţi la Bogdanovka, în jur de 75.000.

În 1944, numărul evreilor din România ucişi de către regimul antonescian se ridica la aproximativ 280.000. La aceştia se adăuga un număr important de evrei ucişi de către trupele române în URSS, după unele estimări peste 130.000.

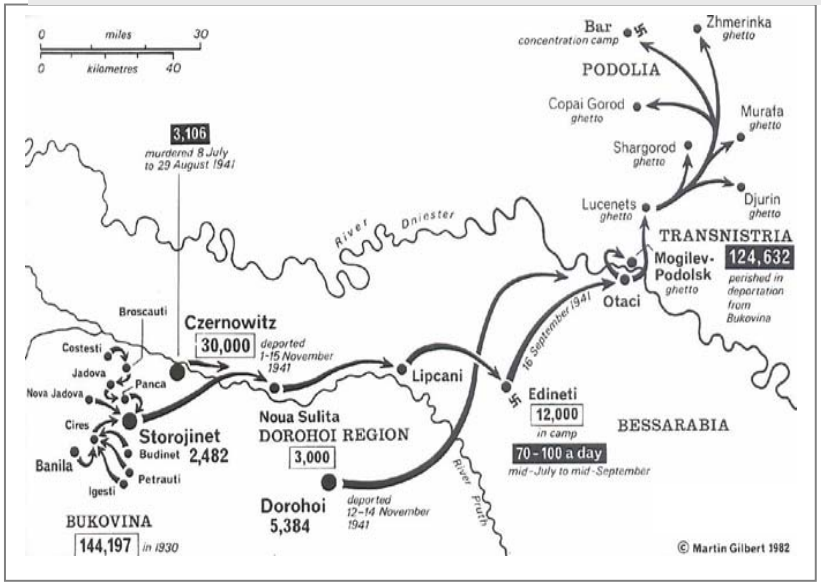

Harta (sus) Deportări, masacre şi marşuri ale morţii dinspre Basarabia spre Transnistria
Harta (jos) Deportări şi marşuri ale morţii dinspre Bucovina spre Transnistria

Evreii din România au scăpat însă de deportarea în lagărele de exterminare în masă din Polonia. Un complex de motive de natură internă şi externă, proteste ale opiniei publice şi ale unor figuri marcante din România, presiuni şi ameninţări venite din partea guvernului SUA, corupţie şi delăsare a autorităţilor etc, au făcut ca în toamna anului 1942, regimul antonescian să decidă contramandarea deportării evreilor din sudul Transilvaniei şi din Vechiul Regat spre lagărul de exterminare de la Belzec. Proiectul, pus la cale împreună cu autorităţile naziste, a fost brusc abandonat. Totodată, li s-a permis multora dintre cei deportaţi în Transnistria să se întoarcă în ţară.

După 1942, în condiţiile în care victoria Germaniei naziste nu mai era evidentă, guvernul antonescian începe să regândească problema eliminării evreilor din România. Se ajunge astfel la încurajarea emigrării lor în Palestina, neagreată atât de către Germania nazistă cât şi de către Marea Britanie. Multe dintre vasele plecate din România au ajuns cu bine în Palestina. Două dintre acestea au fost însă scufundate, unul de către sovietici (Struma, 769 morţi), cel de al doilea de către germani (Mefkure, 394 morţi).

Cu totul diferită a fost soarta evreilor din Transilvania de Nord, aflată după 1940 sub dominaţie hortistă. După ocuparea Ungariei de către trupele Germaniei naziste în martie 1944, cei mai mulţi dintre evreii din această regiune au fost deportaţi în lagărele de extreminare naziste. Doar 15% dintre aceştia au supravieţuit Holocaustului.

După război, Ion Antonescu şi o parte dintre membrii guvernului său au fost judecaţi inclusiv pentru crime de război şi crime contra umanităţii, condamnaţi la moarte şi executaţi în 1946.

Extras din comunicarea făcută de Ion Antonescu în şedinţa Consiliu lui de miniştri din 6 Octombrie 1941:

„In ceeace priveşte pe evrei, am luat măsura ca să-i scot definitiv şi total din aceste regiuni. Măsura este în curs. Mai am în Basarabia aproximativ 10.000 de evrei, care în câteva zile vor fi trecuţi peste Nistru, iar dacă circumstanţele vor permite, vor fi trecuţi dincolo de Urali".

Harta ghetoului din Cernăuți

Eforturi de salvare

În perioada Holocaustului, Federația Uniunii Comunităților Evreiești din România, desființată în 17 decembrie 1941, apoi Centrala Evreilor din România, înființată în 1942 pentru a ajuta guvernul român să-și implementeze politicile antisemite, alături de personalități marcante ale comunității, au făcut eforturi pentru a salva câți mai mulți evrei români, dar și polonezi, maghiari și germani refugiați în România. Au protestat, au corupt autoritățile, au organizat transporturi spre Palestina. În același timp au oferit asistență socială și protecție celor rămași pe loc. Școlile evreiești au continuat să funcționeze, la fel teatru evreiesc din București. Și acestea erau forme de rezistență împotriva regimului.

Foto:
Sus-deportați din Basarabia
Jos-aspecte ale pogromului de la Iași, îmbarcarea în trenurile morții și îndepărtarea cadavrelor din vagoane.

După război și mai ales după proclamarea Statului Israel în 1948, o mare parte a populației evreiești din Romania a emigrat, în câteva etape, în acest stat. Alții au plecat spre SUA și Europa Occidentală. În total peste 400.000 de evrei au părăsit România între 1945 și 1975.

Cei care au rămas în România comunistă s-au confruntat cu tendințele oficiale de estompare a caracterului etnic, cu asimilarea forțată, căreia îi opun rezistență prin continuarea unei vieți comunitare de tipul celei existente înainte de 1945. Există o presă evreiască, teatre evreiești, sunt organizate evenimente culturale și comemorări, multe admise de autorități doar pentru a salva aparențele.

După 1989, se produce un reviriment cultural al comunității evreiești din România, din păcate extrem de redusă numeric. Și, semn îmbucurător, în ciuda antisemitismului din primii ani ai perioadei post-comuniste, se mai poate constata astăzi, mai ales în rândurile tinerei generații din România un interes față de tot ceea ce a însemnat și înseamnă istoria și cultura ebraică din România și din lume.

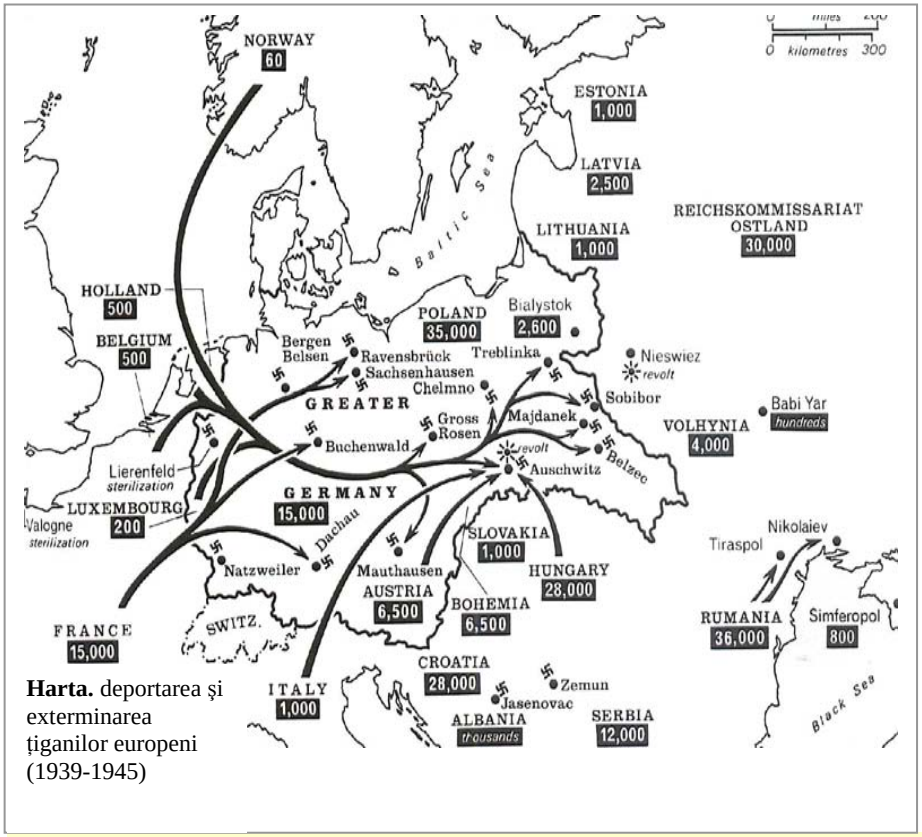

Harta. deportarea şi exterminarea ţiganilor europeni (1939-1945)

Roma şi Sinti

Pentru al Treilea Reich, ţiganii, populaţiile Sinti şi Roma, au reprezentat, după evrei, al doilea mare "element indezirabil." Activitatea depusă de medici precum Wilhelm Abel şi Robert Ritter în demonstrarea inferiorităţii antropologice şi rasiale a ţiganilor, în explicarea genetică a predispoziţiei lor spre criminalitate şi delicvenţă, au contribuit dealtfel în mod substanţial la fundamentarea rasismului biologic nazist.

În Germania, legi discriminatoare împotriva ţiganilor fuseseră elaborate încă dinainte de venirea lui Hitler la putere, dar abia naziştii sunt cei care înfiinţează un departament de stat special care să se ocupe de înregistrarea membrilor acestei comunităţi, considerată o ameninţare pentru poporul german. Mai mult, profitând de organizarea jocurilor olimpice din 1936, autorităţile germane decid strămutarea ţiganilor din Berlin şi din împrejurimi într-un lagăr special amenajat. Profitând de lipsa de reacţie a celorlalte state, nazişti vor extinde această măsură asupra tuturor comunităţilor Roma şi Sinti din Germania.

După izbucnirea războiului, printr-un decret din decembrie 1942, naziştii decid trimiterea tuturor ţiganilor din al Treilea Reich în lagărul de la Auschwitz. Vor urma celelalte comunităţi Roma şi Sinti din întreaga Europă. În intervalul 1939-1942, mulţi ţigani din Europa de est fuseseră deja deportaţi în ghetouri şi lagăre sau exterminaţi alături de evrei în masacre precum cel de la Babi-Yar.

Mulţi dintre cei ajunşi în lagăre au fost folosiţi pe post de cobai umani de către medicii nazişti, mai ales femeile şi copiii, gemenii cu predilecţie.

În 1945, 220.000 din cei 700.000 de ţigani europeni fuseseră deja exterminaţi

În România de dinainte de 1941 ţiganii nu constituiau o minoritate naţională, cel puţin din punct de vedere al autorităţilor. Spre deosebire de cazul evreilor, cu greu se poate vorbi de un curent de gândire anti-Roma, de un discurs anti-ţigani şi cu atât mai puţin de existenţa unor politici de stat în acest sens. Abia după 1940, influenţaţi masiv de către ideologia nazistă, o parte dintre partizanii extremismului de dreapta, precum Constantin Papanace, încep să facă referiri la necesitatea purificării naţiunii române de elementul ţigănesc.

În 1942, regimul Antonescu, sub diferite pretexte (vagabondaj, parazitism, furt etc., majoritatea trimiterilor vizând caracterul anti-social al membrilor acestei etnii) decide, în ciuda opoziţiei manifeste a unor lideri politici şi a opiniei publice, dar mai ales a ţăranilor români, confiscarea bunurilor şi deportarea ţiganilor din România în Transnistria. Iniţial deportarea trebuia să aibă loc spre Bărăgan şi Delta Dunării, unde trebuiau organizate colonii de muncă în agricultură sau pescuit.

În 1939 numărul de ţigani din România se ridica la 262.501 persoane, 1,5% din populaţia ţării. În 1942, aproximativ 25.000 dintre aceştia vor fi deportaţi în Transnistria. Jumătate dintre ei vor muri acolo de foamete, boli, frig, cauzate mai ales de indiferenţa autorităţilor. Însă, spre deosebire de evrei, ţiganii nu vor constitui niciodată o "prioritate" a politicii de purificare etnică a regimului antonescian şi cu greu se poate vorbi despre o minimă aliniere la politica nazistă faţă de această etnie.

CRONOLOGIE

1914-1932

1914
August 1 - Începe Primul Război Mondial.

1915
Genocidul Armenesc; peste 1,5 milioane armeni, bărbați, femei, copii sunt uciși de către trupele otomane în Asia Mică; reacția comunității internaționale este aproape inexistentă; în 1939, atunci când o parte dintre oficialii naziști își vor exprima teama de o posibilă reacție negativă a comunității internaționale față de tratamentul aplicat evreilor, Hitler va replica: "cine își mai aduce astăzi aminte de genocidul armenesc?".

1917
Noiembrie 2 – Declarația Balfour, care reiterează în principiu punctele programului de la Basel şi aduce o primă consacrare internațională a sionismului.
Noiembrie 7- Revoluția comunistă din Rusia.

1918
Ianuarie 8 – Președintele Woodrow Wilson prezintă declarația celor "patrusprezece puncte" ce va constitui baza viitoarei păci mondiale.
Noiembrie 9 – Înființarea Republicii Democratice de la Weimar.

1919
Iunie 28 - Germania semnează Tratatul de Pace de la Versailles.

1920
Februarie 24 - Crearea partidului Național Socialist al Muncitorilor din Germania (NSDAP).
Aprilie 24 – Consiliul Aliat Suprem decide să acorde Marii Britanii un mandat asupra administrării Palestinei.

1921
Grave dezordini în Palestina provocate de numeroasele manifestări violente ale populației arabe.

1922
Ianuarie - Fondarea *Fasciei Naționale Române.*
Octombrie 24-30 – Marşul spre Roma al miliților Fasciste conduse de Benito Mussollini.
Decembrie 3-10 – Manifestații antisemite ale studenților din Cluj şi Bucureşti, se cere introducerea *numerus clausus.*

1923
Ianuarie – Ion I. Moța traduce în limba română falsul intitulat "Protocoalele Înțelepților Sionului."
Martie 4 – A.C. Cuza fondează *Liga Apărării Național Creştine* cu program politic profund antisemit.
Martie 29 – Noua Constituție a României acordă, sub presiunea puterilor străine, drepturi civile evreilor români.
Septembrie – Inflația atinge cote alarmante în Republica de la Weimar.
Noiembrie 8-9 – Puciul organizat de Hitler la Münich eşuează.

1925
Octombrie 5-16 – Conferința de la Locarno menită a stabili modalități de prevenire a unui viitor conflict între Germania şi vecinii săi occidentali.

1927
Iunie 24 – Corneliu Zelea Codreanu înființează "Legiunea Arhanghelului Mihail."

1929
Octombrie 25 – "Vinerea Neagră," prăbuşirea bursei de mărfuri din New York.
În decursul anului – Au loc numeroase tulburări şi violențe în Palestina datorate acutizării conflictului dintre arabi şi imigranții evrei.

1930
Aprilie 13 – Înființarea mişcării de tineret (inițial anti-comunistă) "Garda de Fier."
Iunie-iulie – Violente manifestări antisemite în localitatea Borşa.

1931
Mai 4 – Fondarea primului partid al evreilor din România.

1932
Mai 21 - Fritz Fabritius fondează Mişcarea Național-Socialistă a Germanilor din România.
Noiembrie 6 – NSDAP câştigă 33,1% din voturile alegerilor pentru Reichstag.

1933

1933

Ianuarie 30-Februarie 1 – Adolf Hitler devine cancelar al Germaniei cu sprijinul considerabil al unor imp importante facțiuni conservatoare; în acel moment populația de origine evreiască din Germania se ridica la 566.000 (0.9%)

Februarie 3 - Hitler își prezintă programul *Lebensraum*

Februarie 22 – 40.000 de membri ai SA și SS devin trupe regulate ale poliției auxiliare din Germania.

Februarie 27 – Incendierea Reichstag-ului urmată de declararea stării de urgență.

Februarie 28 – Decret pentru Protecția Poporului și a Statului ce anulează legile de bază ale democrației din Germania.

Martie 5 – Noi alegeri pentru Reichstag; NSDAP câștigă 44% din voturi.

Martie 10 – Înființarea primelor lagăre de concentrare, provizorii.

Martie 22 – Înființarea Departamentului de Igienă Rasială în cadrul Ministerului de Interne al Reich-ului.

Martie 22 – Crearea lagărului de concentrare pentru opozanți politici de la Dachau, lîngă München; la scurt timp sunt înființate și lagărele Buchenwald, în apropiere de Weimar, Sachsenhausen lîngă Berlin și lagărul pentru femei de la Ravensbrück.

Martie 23-24 – Reichstag-ul adoptă, în ciuda opoziției social-democrate și în absența blocului comunist (ai cărui reprezentanți fuseseră arestați), *Actul de Împuternicire* prin care Hitler capătă puteri discreționare; Partidul Comunist German este interzis prin lege.

Martie 28 – Episcopii catolici din Germania depun jurământul de credință față de Hitler.

Aprilie 1 – Boicotarea afacerilor evreilor germani, cât și a evreilor care practicau meserii liberale, medici, avocați etc.

Aprilie 7 – "Reformarea" serviciilor civile în Germania, evreii nu mai au voie să dețină posturi în administrația de stat.

Aprilie 11 – Naziștii emit un decret prin care sunt definiți drept non-arieni "toți cei ce descind din părinți și bunici non-arieni, mai ales dacă aceștia sunt evrei sau de credință iudaică."

Aprilie 16 – Consiliul Suprem al Bisericilor Protestante din Prusia depune jurământul de credință față de Hitler.

Aprilie 21 – interzicerea prin lege a practicării ritualului de sacrificare a animalelor de către evrei.

Aprilie 26 – Înființarea Poliției Secrete a Statului (Gestapo) de către Hermann Göring, în Prusia.

Aprilie – Manifestări de solidarizare ale mișcării legionare cu regimul nazist din Germania.

Mai 2 – Dizolvarea sindicatelor și asociațiilor profesionale în Germania.

Mai 10 – Naziștii ard în public mii de lucrări anti-naziste, scrise de autori evrei, considerate "decadente" etc.

Iunie 16 – Crearea organizațiilor evreiești *Kulturbund.*

Iulie 14 - Începe sterilizarea forțată a cetățenilor germani cu malformații congenitale.

Iulie 14 – NSDAP declarat singurul partid legal din Germania, care devine astfel stat uni-partid.

Iulie 14 – Denaturalizarea (retragerea cetățeniei) evreilor de origine poloneză din Germania.

Iulie 20 – Guvernul nazist semnează Concordatul cu Vaticanul.

August 20 – Congresul Evreiesc American declară boicot împotriva Germaniei naziste.

Septembrie 13 – Teoria rasială este inclusă ca obiect de predare obligatoriu în școlile germane de stat.

Septembrie 17- Evreii din Reich urmau să fie reprezentați de către nou creata Asociație Națională a Evreilor Germani.

Septembrie 19 – Întâlnire între Hitler și Octavian Goga.

Septembrie 22 – Camera de Cultură a Reich-ului interzice prin lege pe toți scriitorii și artiștii "indezirabili politic și rasial."

Septembrie 29 – Evreilor din Germania li se interzice să dețină proprietăți funciare.

Octombrie 4 – Evreii germani nu mai au voie să dețină și editeze ziare.

Octombrie 14-19 - Germania părăsește Liga Națiunilor și dezbaterile privind dezarmarea.

Noiembrie 12 – Noi alegeri pentru Reichstag; Naziștii câștigă 92% din voturi.

1934-1936

Noiembrie 24 – Naziştii emit Legea împotriva Criminalilor; toţi cei găsiţi fără locuinţă stabilă, alcoolicii şi şomerii puteau fi trimişi oricând în lagărele de concentrare.
Decembrie 29-30 – Trei membri ai Gărzii de Fier ucid în gara Sinaia pe I.G. Duca, prim-ministru al României, după ce acesta scosese organizaţia lor în afara legii; instaurarea stării de necesitate.

1934
Ianuarie 24 – Evreilor li se interzice apartenenţa la “Frontul German al Muncii.”
Ianuarie 26 – Pactul de non-agresiune dintre Germania şi Polonia.
Februarie 7 – Consiliul de Apărare al Reich-ului dispune începerea pregătirilor de război în domeniul economic.
Mai 17 – Evreii din Germania nu mai beneficiază de serviciile medicale naţionale.
Iunie 30 - "Noaptea cuţitelor lungi", Hitler elimină o parte dintre liderii miliţiilor sale *SA* (Sturmabteilung) considerate prea revoluţionare şi anarhice şi prin urmare neagreate de către armată şi elitele conservatoare germane.
Iulie 20 - *SS* (Schutzstaffel) devine organizaţie independentă; prima sarcină este aceea de a prelua controlul lagărelor de concentrare de la *SA*.
Iulie 25 – Eşuarea puciului nazist în Austria; Cancelarul austriac Dollfuss este asasinat în timpul evenimentelor.
August 2 – Moare Hindenburg, preşedintele ales al Germaniei; Hitler respinge ideea organizării de noi alegeri prezidenţiale şi îşi asumă rolul de şef al statului şi comandant suprem al forţelor armate.

1935
Ianuarie 13 – Germania cere înapoi regiunea Saar după ce locuitorii acestei provincii votaseră pentru reintegrarea în Reich.
Februarie 10 – Sunt interzise reuniunile în care li se sugerează evreilor germani să nu îşi părăsească ţara.
Februarie 10 – Crearea Partidului Popular German din România.
Martie 16 – Reintroducerea serviciului militar obligatoriu în Germania.
Mai 21 –Evreii nu mai au dreptul să servească în armata germană.
Mai 31 – Armata Germană proclamată integral "Ariană."
Iunie 11 - "Evreii nedoriţi" sunt obligaţi să îşi dea acordul pentru strămutarea lor temporară.
Iunie 18 – Acord Naval între Germania şi Marea Britanie.
Iunie 26 – Naziştii emit legea care impunea avortul în cazul femeilor suspectate că ar putea transmite boli ereditare.
Iulie 14 – Prin fuzionarea partidelor conduse de Octavian Goga şi A.C. Cuza ia naştere Partidul Naţional – Creştin, de orientare radicală de dreapta, cu program vădit antisemit.
Septembrie 15 – Introducerea Legilor de la Nürnberg.
Octombrie 4 - Biserica Ortodoxă din România refuză acordarea oricărei forme de sprijin Mişcării legionare.
Octombrie 30 – Italia atacă Etiopia.
Noiembrie 14 – Noi articole sunt adăugate legislaţiei rasiale de la Nürnberg.

1936
(până în 1939)- au loc o serie de revolte arabe contra imigraţiei evreieşti şi a administraţiei britanice.
Februarie 10 – Activităţile *Gestapo* ies de sub incidenţa legilor ordinare.
Martie – Este înfiinţată Divizia SS Cap de Mort ce urma să preia controlul lagărelor din Germania.
Martie 7 - Germania reocupă şi remilitarizează Rhineland.
Martie 15 – Adunare de masă anti-nazistă la New York.
Martie 29 – 99% dintre germani aprobă prin plebiscit politicile duse de Hitler.
Aprilie 3-5 – Congresul studenţilor legionari de la Târgu-Mureş, organizat cu sprijinul autorităţilor.
Iunie 17 – Heinrich Himmler este numit Şef al Poliţiei Statului.
Iulie 12 – Crearea lagărului de concentrare Sachsenhausen.
Iulie 16 – Izbucneşte, în urma loviturii de stat date de fascişti şi armată împotriva Republicii, Războiul Civil din Spania.
August 1 – Deschiderea Jocurilor Olimpice de la Berlin; pentru o scurtă perioadă de timp politicile antisemite din Germania

1937-1938

înregistrează un recul vizibil, Hitler şi liderii NSDAP fiind preocupaţi de câştigarea legitimităţii internaţionale şi de impunerea unei imagini favorabile a celui de-al Treilea Reich.
August – Crearea Oficiului pentru Combaterea Homosexualităţii şi a Avorturilor (la femeile sănătoase).
Septembrie 9 – Prezentarea Planului pe Patru Ani de dezvoltarea economică a Germaniei.
Octombrie 9 – Sunt interzise orice activităţi politice ale Asociaţiei Veteranilor Evrei de Război.
Octombrie 25 – Semnarea acordului pentru crearea Axei Roma-Berlin.
Octombrie 25 – Înfiinţarea Corpului Muncitoresc Legionar.
Noiembrie 25 - Germania şi Japonia semnează Pactul anti-Comintern.

1937
Ianuarie – Evreii nu mai au dreptul să practice profesii precum cea de contabil, profesor, dentist; adulţii nu mai beneficiază de nici un fel de scutiri de taxe, iar copiii evrei nu mai beneficiază de nici un fel de indemnizaţii de stat.
Martie 21 – Declaraţia Papei împotriva rasismului.
Mai 9 – Adunarea extraordinară a avocaţilor din România hotărăşte românizarea barourilor; pe 16 mai Asociaţia tuturor Uniunilor Profesiunilor intelectuale din România solicită românizarea tuturor posturilor academice.
Iulie 16 – Crearea lagărului de concentrare de la Buchenwald.
Septembrie – Începe "Arianizarea" economiei; evreii sunt forţaţi să îşi vândă proprietăţile, uneori la preţuri extrem de mici, cetăţenilor germani.
Septembrie 13 – Evreii declaraţi indezirabili şi aflaţi în "detenţie" sub pretextul protejării lor de către populaţia germană nemulţumită, sunt eliberaţi cu condiţia să emigreze.
Octombrie 21 – Himmler declară public faptul că emigranţii evrei care se reîntorc în Germania vor fi trimişi în lagărele de concentrare.
Noiembrie 5 – Armatei germane i se ordonă să se pregătească de război.
Noiembrie 8 – Deschiderea la München a expoziţiei itinerante cu vădit caracter antisemit intitulată “Evreul Etern.”
Noiembrie 26 – Remaniere guvernamentală, Kalmar Schacht, ministrul economiei în al Treilea Reich, este obligat să demisioneze; în locul său este numit Hermann Göring.
Decembrie 20-22 – Ultimele alegeri democratice din România interbelică; partidul “Totul pentru Ţară” al lui C.Z. Codreanu obţine 15,58% din voturi şi devine al treilea mare partid ca pondere electorală din România.
Decembrie 28 – Guvernul Naţional Creştin (Octavian Goga prim ministru) introduce în România prima legislaţie antisemită, abrogată însă la scurt timp de către regele Carol II, odată cu demiterea guvernului (februarie 1938).

1938
Ianuarie 22 – Decret lege privind revizuirea cetăţeniei a 84% dintre evreii din România; în urma aplicării acestui decret 200.000 de evrei îşi pierd cetăţenia.
Martie 13 – Anschluss-ul, anexarea Austriei de către al Treilea Reich; în acel moment în Austria trăiau 200.000 de evrei, cei mai mulţi în Viena.
Martie 23 – Organizaţiile evreieşti din Germania îşi pierd recunoaşterea.
Martie – Himmler ordonă construirea lagărului de concentrare de la Mauthausen, lîngă Linz.
Martie 28 - Hitler incită Partidul nazist din regiunea Sudetă la nesupunere civilă.
Aprilie 22 – Decret prin care se interzice „camuflarea afacerilor evreieşti" (o parte dintre austrieci fuseseră de acord să preia temporar şi doar nominal afacerile evreilor).
Aprilie 26 - Decret privind înregistrarea tuturor proprietăţilor financiare evreieşti din Reich; primul pas în vederea eliminării evreilor din sectorul economic.
Iunie 14 – Toate afacerile evreieşti din al Treilea Reich sunt înregistrate oficial ca evreieşti.
Iunie 15 - "Operaţiunea Asocialii" – 1.500 de evreii germani sunt arestaţi şi închişi în lagăre de concentrare.
Iulie 6 – Noi măsuri economice anti-evreieşti; evreilor li se interzice practicarea oricăror activităţi comerciale.
Iulie 6-15 – Conferinţa de la Evian (Franţa) organizată de Liga Naţiunilor la cererea SUA pentru a stabili un plan de măsuri care să-i ajute pe evreii să emigreze din Germania; conferinţa se încheie fără

1938-1939

nici un rezultat. Multe din cele 32 de state participante vor refuza în anii următori să-şi deschidă graniţele, împiedicând astfel emigrarea evreilor din Germania.
Iulie 23 – Evreii din Reich cu vârsta peste 15 ani sunt obligaţi să poarte asupra lor cărţi de identitate speciale pe care trebuie să le prezinte la cererea organelor de ordine.
Iulie 25 – Medicii evrei din Germania nu mai au dreptul să profeseze.
August 11 – Este demolată Sinagoga Mare din Nürnberg sub pretextul, invocat de administraţia locală, nevoii de spaţiu pentru construirea unei parcări publice.
August 17- Evreii sunt obligaţi să-şi "iudaizeze" numele prin adoptarea unui al doilea prenume, tipic evreiesc, precum, Sarah, Israel etc.
August 26 – Deschiderea la Viena a "Biroului Evreiesc pentru Emigrare" condus de Adolf Eichmann.
Septembrie 27 – Avocaţilor evrei din Germania li se interzice practicarea meseriei.
Septembrie 29 – Acordul de la München; Anglia şi Franţa acceptă anexarea de către Germania a unei părţi din teritoriul Cehoslovaciei (Sudetenland).
Octombrie 5 – Paşapoartele evreilor din Germania sunt ştampilate în interior cu litera "J" de la Juden (evreu).
Octombrie 6 – Germania anexează Sudetenland.
Octombrie 28 - 17,000 de evrei polonezi (Ostjuden) sunt expulzaţi din Germania în Polonia; mulţi dintre ei rămân internaţi în localitatea de graniţă Zbaszyn pentru că nici Polonia nu vrea să îi primească.
Noiembrie 7 – "Afacerea Grynszpan," urmată de Noaptea de Cristal (Kristallnacht); Herschel Grynszpan, ai cărui părinţi fuseseră expulzaţi în Polonia, îl împuşcă la Paris pe Ernst von Rath, membru al ambasadei Germane.
Noiembrie 9 –10 - Kristallnacht, primul pogrom din Germania nazistă soldat cu 96 de victime din rândul populaţiei evreieşti, distrugeri de case şi magazine ale evreilor, incendierea de sinagogi etc. Hitler dezaprobă oficial dezordinile provocate şi le catalogheză ca fiind necivilizate (*untergermanische*).
Noiembrie 10 - Italia adoptă legislaţia rasială antisemită.
Noiembrie 12 – Noi măsuri, dure, sunt luate împotriva evreilor de către Göring, care dispune plata de către evrei, declaraţi responsabili pentru evenimentele din 9 noiembrie, a 1 miliard Reichsmark. În acelaşi timp sunt închise toate afacerile evreieşti, magazinele şi se interzic toate activităţile culturale ale evreilor.
Noiembrie 15 – Copiii evrei nu mai au voie să urmeze cursurile şcolilor normale de stat din Germania.
Noiembrie 22-28 – Vizita neoficială a lui Carol II la Berlin; simţindu-se ameninţat de prezenţa legionară în România şi de interesul manifestat de nazişti faţă de această mişcare, Carol ordonă la întoarcerea sa în ţară asasinarea lui Codreanu şi a altor lideri fascişti.
Decembrie 3 – Legea privind arianizarea obligatorie a tuturor afacerilor evreieşti din Reich.
Decembrie 14 - Hermann Göring se implică personal în rezolvarea "problemei evreieşti."

1939
Ianuarie – Dizolvarea tuturor organizaţiilor politice evreieşti, inclusiv cea Sionistă şi Asociaţia Centrală a Cetăţenilor Germani de Credinţă Iudaică.
Ianuarie 24 - Göring crează "Biroul central de stat pentru emigrarea evreilor din Reich" cu sucursale şi la Viena şi Praga şi îi cere lui Reinhard Heydrich să urgenteze operaţiunile de emigrare forţată a evreilor.
Ianuarie 30 – În cuvântarea sa în faţa Reichstag-ului, Hitler declară că un eventual nou război mondial va duce la "distrugerea rasei evreieşti din Europa."
Februarie 21 – Evreii sunt obligaţi prin lege să predea autorităţilor Reich-ului tot aurul şi argintul pe care îl deţin: monezi, bijuterii, obiecte de cult etc.
Martie 15 – Germania ocupă Cehoslovacia (350.000 evrei); este creat Protectoratul Bohemiei şi Moraviei.
Martie 28 – Războiul Civil din Spania ia sfârşit.
Aprilie 19 – Guvernul slovac adoptă o variantă autohtonă a legislaţiei rasiale de la Nurnberg.

1939

Aprilie 27 – Marea Britanie declară mobilizarea generală.
Aprilie 27-28 - Germania anulează pactul de non-agresiune semnat cu Polonia şi pe cel naval semnat cu Marea Britanie în 1935.
Aprilie 30 – Evreii sunt obligaţi să părăsească apartamentele închiriate de la stat sau de la etnici germani.
Mai – În urma numeroaselor revolte arabe, britanicii hotărăsc limitarea imigraţiei evreieşti în Palestina la 15.000 de persoane pe an, pe o perioadă de cinci ani. După această perioadă continuarea operaţiunilor se putea face doar cu acordul unui consiliu arab. Totodată se prevedea că evreii nu mai au voie să cumpere pământuri în Palestina.
Mai – Vasului *St. Louis*, cu 930 de refugiaţi evrei la bord, i se interzice acostarea în Cuba, SUA, Mexic, fiind obligat în cele din urmă să revină în Europa, în portul Hamburg.
Mai 18 – Ziarul "Der Stürmer" cere măcelărirea tuturor evreilor din Uniunea Sovietică.
Iulie 4 – Evreii germani nu mai au voie să deţină slujbe plătite de guvern.
Iulie 20 – Guvernul britanic interzice oficial emigrarea evreilor în Palestina.
Iulie 26 – Adolf Eichmann preia comanda Biroului Central pentru Emigrare din Praga.
August 23 – Pactul de non-agresiune dintre Germania şi URSS (Riebentrop-Molotov).
Septembrie 1 – Germania invadează Polonia; populaţia evreiască din această ţară număra 3, 35 milioane, fiind cea mai numeroasă din Europa.
Septembrie 1-21 – Unităţi speciale ale poliţiei şi ale SS operează arestări în masă, pogromuri şi execuţii ale prizonierilor polonezi.
Septembrie 3 – Marea Britanie, Franţa, India, Australia şi Noua Zeelandă declară război Germaniei naziste.
Septembrie 3 – Blocada britanică asupra Germaniei.
Septembrie 17 – URSS invadează estul Poloniei.
Septembrie 21 – Reinchard Heydrich lansează programul "Schnellbrief". În timpul unei întâlniri cu comandanţii unităţilor speciale ce trebuiau să se ocupe de "Problema evreiască în teritoriile ocupate" Heydrich le reaminteşte acestora "obiectivul final" şi etapele care aveau să ducă la atingerea acestuia.
Septembrie 21 – Un comando legionar asasinează pe Armand Călinescu, primul ministru al României.
Septembrie 27 – Capitularea Varşoviei.
Septembrie 28 – Polonia este împărţită de către Germania şi URSS; 2 milioane evrei rămân în zona controlată de naziști şi 1,35 milioane în cea controlată de sovietici.
September 22 – Înfiinţarea Biroului Central pentru Siguranţa Reich-ului (RSHA).
Octombrie 4 – Înfiinţarea Consiliului evreiesc (Judenrat) în Varşovia.
Octombrie 7 – Reaşezarea (în urma dislocării) a evreilor din disctrictul Lvov.
Octombrie 8 – Primul ghetou evreiesc este înfiinţat în Piotrkow Trybunalski.
Octombrie 12-27 – Are loc prima deportare a evreilor din Austria şi Moravia spre Polonia.
Octombrie 16 - Administraţia Civilă (Generalgouvernement) înfiinţată în Polonia centrală; Cracovia devine capitala *Generalgouvernement*, Hans Frank este numit Guvernator General.
Octombrie 18 – Reaşezarea etnicilor germani din statele baltice în provinciile poloneze anexate de Reich.
Octombrie 26 – Munca forţată devine obligatorie pentru toţi evreii cu vârsta cuprinsă între 14 şi 60 ani aflaţi pe teritoriul *Generalgouvernement.*
Noiembrie 8 – Încercare eşuată de asasinare a lui Hitler la Munchen.
Noiembrie 9 - Lodz încorporat în al Treilea Reich.
Noiembrie 12 – Începe deportarea unei părţi a populaţiei poloneze şi evreieşti dinspre teritoriile vestice spre *Generalgouvernement.*
Noiembrie 23 – Evreii din Polonia sunt obligaţi să poarte banderole speciale de identificare (cu Steaua lui David galbenă sau albastră pe fond alb).
Noiembrie 28 – Administraţia germană ordonă formarea Consiliilor Evreieşti (Judenrat) pe teritoriul *Generalgouvernement.*

1940

Noiembrie 30 - URSS invadează Finlanda.
Decembrie 2 - Prima folosirea a gazului (monoxid de carbon) pentru eliminarea fizică a bolnavilor mentali, în Germania.
Decembrie 5 – Confiscarea tuturor proprietăților evreiești din Polonia.
Decembrie 14 - URSS eliminată din Liga Națiunilor după semnarea pactului cu Germania nazistă.
Decembrie – Toate comunitățile evreiești formate din mai puțin de 500 de membri sunt desființate iar locuitorii sunt strămutați în "districte rezidențiale", baza de mai târziu a ghetourilor.

1940
Ianuarie 24 – Proprietățile Evreiești din *Generalgouvernement* sunt înregistrate de către naziști.
Ianuarie 25 – Crearea Judenrat-ului din Lublin.
Ianuarie 26 – Judenrat-ul din Varşovia este obligat să plătească o amendă uriaşă după ce un etnic german este agresat pe străzile oraşului.
Ianuarie 30 - Heydrich, Seyss-Inquart şi alți comandanți ai Gestapo din Polonia discută problema "reaşezării" evreilor.
Februarie 8 – Începe "reaşezarea" evreilor în districtul Lodz.
Februarie 10-12 – Au loc primele deportări din districtele Stettin, Stralsund şi Schneidemühl către Lvov.
Martie – Masacrul de la Katyn, KGB-ul execută mii de ofițeri polonezi luați prizonieri; Naziştii descoperă groapa comună şi fac public masacrul învinovățind pe sovietici. Guvernul de la Moscova respinge acuzațiile şi învinuieşte pe germani pentru asasinarea ofițerilor polonezi. Mai târziu, atunci când Molotov va trimite aliaților occidentali primele informații privind uciderea în masă de către naziști a evreilor din est, sursa va fi considerată ca "nefiind de încredere."
Aprilie 9 – Germania invadează Danemarca (8.000 evrei) şi Norvegia (2.000 evrei).
Aprilie 30 – Închiderea ghetoului din Lodz, 160.000 de locuitori. Înființarea lagărului de concentrare de la Auschwitz.
Mai 10 – Germania invadează Franța (350,000 evrei), Belgia (65,000 evrei), Olanda (140,000 evrei) şi Luxembourg (3,500 evrei).
Mai 10 – Neville Chamberlain demisionează; Winston Churchill devine prim ministru al Marii Britanii.
Mai 26 – Aliații sunt obligați să îşi evacueze ultimele trupe de pe continent, la Dunkirk.
Iunie 14 – Armata germană ocupă Parisul.
Iunie 18 – Adolf Hitler îi prezintă lui Mussolini "Planul Madagascar," de strămutare a populației de origine evreiască din Europa pe această insulă de pe coasta de est a Africii; planul fusese elaborat de francezi încă în secolul 19 şi fusese reiterat de Adolf Eichmann. Tot în secolul 19 se pusese problema acordării unui teritoriu în care evreii europeni să-şi înființeze un stat propriu. Uganda, Sinai, Cipru, Argentina şi Palestina sunt propuse pe rând şi acceptate în principiu de Theodor Herzl şi alți sionişti dar respinse de cei mai mulți dintre evrei care optează exclusiv pentru Palestina. Nu în ultimul rând, mulți dintre evreii integrați refuză să plece din statele de adopție în timp ce mulți dintre evreii ortodoxi privesc crearea unui stat secular al lor drept o erezie.
Iunie 22 – Franța semnează armistițiul cu Germania.
Iunie 26 – Ultimatum adresat de guvernul sovietic României pentru retragerea trupelor din Basarabia şi Bucovina şi retrocedarea acestor teritorii; în aceste teritorii trăiau 270.000 de evrei.
Iulie 1- Pogromul de la Dorohoi, 50 de evrei sunt împuşcați în cimitirul evreiesc din localitate de către soldați din trupele româneşti aflate în retragere.
Iulie 10 – Formarea guvernului de la Vichy.
Iulie 17 – Guvernul de la Vichy adoptă primele măsuri antisemite.
Iulie 19 – Marea Britanie respinge oferta de pace a Germaniei prin care trebuia să recunoască dominația acesteia asupra Europei occidentale.
August 8 - Începe "Bătălia Angliei."
August 9 – Decret lege emis de guvernul Gigurtu prin care se retrag evreilor din România drepturile prevăzute în Constituția din 1923.
August 17 – Germania declară blocada totală asupra Angliei.

1940-1941

August 30 – Dictatul de la Viena; România pierde Transilvania de Nord în favoarea Ungariei; populația evreiască din acest teritoriu număra 160.000 persoane. 135.000 dintre aceştia vor muri în timpul Holocaustului.
Septembrie 4 – Generalul Ion Antonescu devine prim ministru al României.
Septembrie 14 – România este proclamată Stat național-legionar.
Septembrie 27 - Germania, Italia şi Japonia semnează Pactul tripartit.
Octombrie 2 – Ordinul de înființare a ghetoului din Varşovia.
Octombrie 3 – Guvernul francez promulgă "Statutul Evreilor" inspirat din legislația rasială de la Nurnberg.
Octombrie 22 – Afacerile şi proprietățile evreilor sunt înregistrate în Olanda ocupată, are loc deportarea a 7.450 evrei din Baden, Palatinat şi regiunea Saar în sudul Franței; evreii strămutați aici vor fi trimişi la Auschwitz la sfârşitul anului 1942.
Octombrie 28 - Afacerile şi proprietățile evreilor sunt înregistrate în Belgia ocupată.
Octombrie 28 - Italia invadează Grecia.
Noiembrie – Ghetoul din Cracovia este închis (70.000 prizonieri).
Octombrie – Înființarea Comisiilor de Românizare.
Noiembrie 15 – Ghetoul din Varşovia este închis (400.000 prizonieri).
Noiembrie 20-24 – Vizita lui Ion Antonescu la Berlin; România semnează Pactul Tripartit.
Noiembrie 26-28 – Poliția legionară asasinează 65 de politicieni şi intelectuali români de prestigiu, tot acum sunt uciși de către legionari, la Ploieşti şi 11 evrei.
Decembrie – Locuitorii ghetoului din Varşovia hotărăsc să țină propria arhivă clandestină, "Oneg Shabbat."

1941

Ianuarie – Foamete în ghetoul Lodz; au loc primele greve şi demonstrații ale prizonierilor evrei din ghetou.
Ianuarie 21-23 – Rebeliunea legionară; peste 1000 de civili, dintre care 118 evrei, sunt uciși de membrii Gărzii de Fier. Totodată, sunt devastate sute de magazine şi locuințe ale evreilor şi sunt profanate Templul Coral, Sinagoga Mare şi alte lăcaşuri de cult şi cimitire evreieşti.
Februarie – Grănicerii români obligă câteva zeci de evrei să meargă pe un câmp minat de lîngă Burdujeni; cei mai mulți dintre ei sunt uciși de explozia minelor.
Februarie 10 –Întreruperea relațiilor diplomatice dintre România şi Marea Britanie.
Februarie 13 – Începe deportarea evreilor din Viena.
Februarie 14 – Decret regal prin care se abrogă Statul Național Legionar Român.
Februarie 25 – Grevă de protest împotriva ocupantului nazist în Amsterdam.
Martie 1 –Heinrich Himmler inspectează lagărul de la Auschwitz şi ordonă extinderea lui la 30.000 locuri, totodată ordonă construirea unui lagăr pentru 100.000 prizonieri de război la Birkenau.
Martie 2 – Ion Antonescu organizează un plebiscit cu privire la politicile interne ale guvernului său.
Martie 24 – Începe campania militară germană în Africa de Nord.
Martie 26 – Comandamentul Superior al Armatei germane aprobă printr-un ordin emis către RSHA şi Rienhard Heydrich ca Einsatzgruppe A,B,C şi D să îşi înceapă activitatea în Polonia ocupată.
Martie 29 – Guvernul de la Vichy înființează un "Comisariat' pentru afaceri evreieşti.
Aprilie 6 – Armata germană invadează Iugoslavia (75.000 evrei) şi Grecia (77.000 evrei).
Aprilie 9 – Trupele germane ocupă Salonikul.
Aprilie 24 – Ghetoul Lublin este închis.
Mai 2 – Conferință organizată de Göring cu subsecretarii de stat, se pune în discuție exterminarea populațiilor nedorite din URSS prin intermediul "înfometării organizate."
Mai 3 – Înființarea Centrului național pentru Românizare ce va implementa măsuri cu pronunțat caracter antisemit.
Mai 14 – 3.600 de evrei sunt arestați la Paris.
Mai 16 – Mareşalul Petain vorbeşte la radio despre colaborarea totală cu Germania lui Hitler.

1941

Mai 23 – Directivele privind politicile economice germane din teritoriile sovietice ce urmau să fie ocupate anticipau moartea a zeci de milioane de indivizi.
Mai (sfârşit) – Sunt create şi instruite la Pretzsch (Saxonia) cele patru mari Unități Speciale ce trebuiau să se ocupe de execuțiile în masă din URSS.
Iunie 6 – Ordinul de împuşcare pe loc a tuturor comisarilor politici comunişti capturați în timpul războiului.
Iunie 11-12 – Hitler îl informează pe Ion Antonescu cu privire la Planul Barbarossa de invadare a URSS.
Iunie 17 – Reinhard Heydrich se întâlneşte cu comandanții celor patru Einsatzgruppe pentru a stabili ultimele detalii privind misiunea lor în est.
Iunie 21 - Himmler ordonă trasarea unui "Plan General pentru Est," plan ce urma să prevadă "evacuarea" a peste 30 de milioane de oameni (ulterior "Ministerul pentru Afacerile din Est" ridică numărul la 50 de milioane.
Iunie 21 – Ministerul Afacerilor Interne al României emite ordinul de evacuare a evreilor din sate şi târguri; ordinul este transmis Marelui Stat Major al Armatei, Inspectoratului General al Jandarmeriei, Direcției Generale a Poliției.
Iunie 22 - "Operațiunea Barbarossa", armatele Germaniei şi României invadează URSS (3 milioane evrei).
Iunie 23 - Einsatzgruppen A, B, C şi D încep operațiunile de executare în masă a evreilor din URSS.
Iunie 23-28 – Are loc pogromul din Kovno.
Iunie 30 – Einsatzgruppen C împreună cu civili ucrainieni ucid în Lutsk peste 300 de evrei.
Iunie 25-28 – Ordin de "curățire a terenului" dat de generalul C.Z. Vasiliu.
Iunie 29-iulie 6 - Pogromul din Iaşi, unități speciale ale armatei şi ale jandarmeriei române ucid peste 12 mii de evrei (dintre care 2.700 mor în Trenurile Morții, prin asfixiere); tot acum sunt executați la Sculeni 311 evrei.
Iunie 30 – Armata germană ocupă Lvov, pînă pe 3 iulie sunt uciși peste 4.000 de evrei.
Iulie 1 - Einsatzgruppe D împreună cu unități speciale ale armatei române încep operațiunile de exterminare în masă în Basarabia, pînă la 31 august sunt asasinați peste 160 mii de evrei.
Iulie 5 – Unități de avangardă ale armatei române intră în Cernăuți; au loc execuții sumare ale evreilor din oraş.
Iulie – Protest al unor politicieni şi ofițeri români de rang înalt față de decizia lui Antonescu de a continua campania militară dincolo de Nistru.
Iulie 4 – Judenrat înființat la Vilnius.
Iulie 4-11 – Pogromul din Tarnopol (5.000 victime).
Iulie 13 - Aug. 9 - Masacrul din Dvinsk (9.000 victime).
Iulie 17 – Filozoful rasist Alfred Rosenberg este numit Ministru al Reich-ului pentru teritoriile ocupate din Est, în URSS.
Iulie 20 – Înființarea ghetoului din Minsk.
Iulie 21 – Lagărul Majdanek din apropiere de Lvov devine operațional.
Iulie 24 – Înființarea ghetoului din Chişinău, peste 10.000 de evrei fuseseră deja asasinați de către unități ale armatei române care intraseră în oraş pe 17 iulie (ultimul mare pogrom de la Chişinău avusese loc pe 6 aprilie 1903).
Iulie 25 -27– Pogromul din Lvov, numit "Operațiunea Petljura".
Iulie 25-26 – 3.800 de evrei sunt uciși de civilii lituanieni în timpul pogromului din Kovno.
Iulie 29 - Himmler ordonă ca lagărul Auschwitz-Birkenau să fie transformat în lagăr de exterminare.
Iulie 31 – Göring îl numeşte pe Heydrich responsabil pentru găsirea unei "soluții finale la problema evreiască."
Iulie – Execuții sumare în masă au loc la sud de oraşul Vilnius, 5.000 de morți.
August 1 – 50.000 de evrei sunt închiși în ghetoul Bialystok.
August 2 – Ion Antonescu devine Mareşal.
August 4 – Închiderea ghetoului din Kovno.
August 5 – pînă pe 8 august peste 11 mii de evrei sunt asasinați în localitatea Pinsk.
August 5 – Ordin emis de guvernul României privind obligativitatea evreilor de a purta Steaua Galbenă.

1941

August 5 – Trupele germane încep să împingă înapoi în Basarabia o parte dintre cei 25.000 de evrei deportați în regiune, după 15 iulie, de către guvernul Antonescu. Câteva mii de evrei sunt uciși cu această ocazie de către germani.
August 19 – Masacrul de la Moghilev (3.700 morți).
August 19 – Transnistria intră sub administrație românească; profesorul Gheorghe Alexianu este numit guvernator al Transnistriei.
August 26 – Armata maghiară comasează 18.000 de bărbați evrei la Kamenets-Podolsk; aceştia vor face parte din unități auxiliare, de muncă forțată, ale armatei pe frontul din est.
August 27-28 – Masacrul de la Kamenets-Podolsk (23.600).
August 31 - Septembrie 3 – Masacrul de la Ponary, lîngă Vilnius, (8.000 victime).
August – În cursul lunii sunt înființate în Basarabia lagăre în care urmau să fie închiși evreii trimiși înapoi din Transnistria de către trupele germane.
Septembrie 1 – Programului Euthanasia i se pune oficial capăt în Germania în urma protestelor clerului, (70.000-93.000 victime).
Septembrie – Evreii din Germania sunt obligați să poarte banderola cu steaua lui David.
Septembrie 3 – Primele gazări experimentale la Auschwitz cu Cyclon B, primele victime sunt 600 de prizonieri sovietici şi 300 de membrii ai etniilor Sinti şi Roma.
Septembrie 5 – Înființarea a două ghetouri în Vilnius (40.000 prizonieri).
Septembrie 8 – Începe asedierea Leningradului.
Septembrie 10 – Anularea ordinului privind obligativitatea evreilor din teritoriile românești de a purta semnul distinctiv.
Septembrie 12 – Adolf Hitler ordonă ca Leningradul să fie izolat pînă când foametea va duce la predarea oraşului.
Septembrie 15 – Masacrul de la Berdichev (18.600 morți).
Septembrie 15 –Reîncep deportările în Transnistria; peste 150.000 de evrei din Basarabia şi Bucovina sunt deportați de regimul Antonescu în Transnistria, peste 90.000 dintre aceştia vor muri din cauza bolilor, foametei, în execuții sumare etc., cei mai mulți în regiunea Golta din Transnistria.
Septembrie 17 – Începe deportarea generală a evreilor din Germania.
Septembrie 19 – Lichidarea ghetoului din Zhitomir, peste 10.000 de evrei sunt uciși.
Septembrie 19 – Armata germană ocupă Kiev.
Septembrie 27-28 – 23.000 de evrei sunt asasinați la Kamenets-Podolsk, în Ucraina.
Septembrie 29-30 – 33.771 evrei din Kiev sunt asasinați la Babi Yar.
Octombrie – Decembrie - "Operațiunile" din zona Vilnius duc la moartea a 33.500 evrei.
Octombrie 1- Evreilor din Germania li se interzice emigrarea.
Octombrie 8 – Lichidarea ghetoului din Vitebsk, peste 16.000 de evrei sunt uciși.
Octombrie 8 – Începe construirea lagărului de la Birkenau.
Octombrie 9 – Scrisoare adresată de W. Filderman, Preşedintele Federației Uniunilor de Comunități Evreieşti din România, lui Ion Antonescu în care solicită încetarea deportărilor în Transnistria.
Octombrie 10 – Reinhard Heydrich discută cu Adolf Eichmann şi alți lideri SS "Soluția Finală la Problema Evreiască" pentru Germania şi Protectoratul Bohemiei şi Moraviei.
Octombrie 10 - Heydrich decide transformarea oraşului Theresienstadt în ghetou.
Octombrie 11- Evreii din Cernăuți sunt ghetoizați.
Octombrie 12 – Armata germană ajunge în apropierea Moscovei.
Octombrie 13 - Masacrul din Dnepropetrovsk (20.000 morți).
Octombrie 15 – Începe deportarea evreilor din Germania şi Austria în est şi ghetoizarea acestora în Lodz, Kovno, Minsk şi Riga.
Octombrie 16 – Ocuparea Odessei de către armata română.
Octombrie 23-26 - Peste 25.000 de "iudeo-bolşevici" sunt executați drept represalii pentru atentatul împotriva cartierului general al armatei române soldat cu 61 de morți.
Octombrie 24 – Câteva mii de evrei din Odessa sunt transportați la Dalnik şi uciși.
Octombrie 25 - Adolf Eichmann aprobă planul de gazare a internaților din lagăre cu ajutorul

1941-1942

dubițelor închise în care se introducea monoxid de carbon.
Octombrie 28 – Masacrul din Kovno, peste 9.000 de evrei sunt uciși.
Octombrie 30 – Evreii din Bratislava sunt deportați în zona rurală.
Octombrie – Primul transport ajunge în lagărul de exterminare de la Majdanek.
Noiembrie - Einsatzgruppe B raportează uciderea a 45.476 de evrei.
Noiembrie 1 – Încep lucrările de construcție ale lagărului de la Belzec.
Noiembrie 5-7 - 5.000 persoane, jumătate copii, sunt deportați în "Lagărul pentru țigani" din interiorul ghetoului Lodz.
Noiembrie 7 – Masacrul din Minsk (12.000 evrei uciși).
Noiembrie 7 – Începe deportarea în Transnistria a evreilor din orașul și județul Dorohoi.
Noiembrie 7-8 - Masacrul din Kovno (21.000 victime).
Noiembrie 7-9 – Masacrul din Dvinsk (3.000 morți).
Noiembrie 20 – Nou masacru în Minsk (20.000 victime).
Noiembrie 20 - Decembrie 7 – Execuții în masă prin împușcare în pădurile de lîngă Riga (30.000 morți).
Noiembrie 24 - Theresienstadt devine lagăr de concentrare "model."
Noiembrie 25 - Decret privind confiscarea proprietăților celor deportați.
Noiembrie 30 – 30.000 de evrei din Riga sunt arestați, transportați și executați la Rumbuli.
Decembrie 6 – Armata Sovietică lansează contraofensiva în zona Moscovei.
Decembrie 6 – Marea Britanie declară război României.
Decembrie 7 – Aviația niponă atacă baza navală a SUA de la Pearl Harbor, Sua declară război Japoniei.
Decembrie 7 – Operațiunea "Noapte și Ceață" de suprimare a mișcărilor de rezistență din Europa de Vest.
Decembrie 8 – Gazarea cu monoxid de carbon este introdusă în lagărul de la Chelmno, primele victime sunt 5.000 de Roma deportați din Reich.
Decembrie 11 – Germania și Italia declară război SUA, la rîndul său Roosevelt declară "Niciodată nu a existat o amenințare mai mare la adresa vieții, a libertății și a civilizației."
Decembrie 12 – România declară război SUA.
Decembrie 12 – Vasul "Struma" părăsește portul Constanța cu destinația Palestina, având la bord 769 evrei români. Vasul ajunge cu greu la Istanbul unde autoritățile britanice le refuză pasagerilor dreptul de a debarca în Palestina. Obligat să se întoarcă în România vasul este torpilat în dimineața zilei de 27 februarie 1942 de către un submarin sovietic care crede că are de a face cu un transportor de trupe.
Decembrie 16 – În timpul unei întruniri a cabinetului său, Hans Frank, Gauleiter-ul Poloniei spune "Domnilor, trebuie să vă cer să renunțați la sentimentul de milă. Noi trebuie să-i anihilăm pe evrei oriunde îi vom întâlni și oriunde acest lucru va fi posibil, pentru a putea astfel să păstrăm structura Reich-ului..."
Decembrie 17 – Scrisoare de protest față de continuarea campaniei militare în URSS semnată de Dinu C. Brătianu și Iuliu Maniu.
Decembrie 17 – Decret lege semnat de Ion Antonescu privind desființarea Federației Uniunilor de Comunității Evreieşti din România.
Decembrie 21-31 – Peste 46.000 de evrei sunt împușcați de unități ale armatei române la Bogdanovka.
Decembrie 22 – 33.500 din 57.000 evrei din Vilnius fuseseră deja uciși la această dată.
Decembrie 31 – Primele manifeste ale partizanilor apar pe străzile din Vilnius.

1942
În decursul anului - Guvernul Antonescu decide să lase în grija autorităților naziste soarta a peste 3.000 de evrei refugiați din România în Franța și a peste 1.000 de refugiați evrei români din Berlin, Viena, Praga; cei mai mulți dintre aceştia ajung în lagărele de exterminare naziste.
Ianuarie 6 - Molotov oferă aliaților occidentali ai URSS primele informații în legătură cu gropile comune ale evreilor din est.
Ianuarie 12 – Supraviețuitorii de etnie Roma din ghetoul Lodz sunt gazați la Chelmo, pînă la sfârșitul lui mai sunt gazați tot în acest lagăr

UNIVERSUL
500 de evrei comuniști executați la Iași
COMUNICAT

1942

şi 55.000 de evrei; în cursul aceleiaşi luni au loc primele gazări în masă, cu Zyklon B, la Auschwitz-Birkenau.
Ianuarie 14 – Începe concentrarea şi expulzarea evreilor din Olanda.
Ianuarie 16 – Începe deportarea a mai bine de 10.000 de evrei din ghetoul Lodz spre lagărul de exterminare de la Chelmo.
Ianuarie 20 – Are loc conferința de la Wannsee.
Ianuarie 21 – Se înființează Organizația Unită a Partizanilor din Vilnius.
Ianuarie 30 – Este publicat "Regulamentul de funcționare al Centralei Evreilor din România."
Ianuarie 31 - Einsatzgruppe A raportează uciderea a 229.052 evrei.
Februarie 24 – Mai mult de 30.000 de evrei sunt deportați din Lodz spre Chelmo.
Februarie (în cursul lunii) – Sunt asasinați evreii din lagărele de la Dogmanovca şi Acmecetca.
Martie 13 – La această dată peste 240.000 de evrei fuseseră deja uciși doar în Ucraina.
Martie 13 – Decret emis de guvernul Antonescu privind deportarea în Transnistria a peste 110.000 evrei români.
Martie 16 – Începe "Operațiunea Reinhard" de exterminare sistematică a evreilor din *Generalgouvernement.*
Martie 17- Se dă în folosință lagărul de exterminare de la Belzec, inițial gazarea prizonierilor se face cu ajutorul monoxidului de carbon, în locuit ulterior cu Zyklon B.
Martie 17-21 - 26.000 de evrei sunt deportați din Lublin la Belzec.
Martie 19 - 15.000 de evrei din Lvov sunt deportați la Belzec.
Martie 26 – 58.000 de evrei din Slovacia sunt deportați în est.
Martie 28 – Are loc primul transport al evreilor din Franța şi din Slovacia spre Auschwitz.
Aprilie – Se constituie în URSS Comitetul Evreilor Anti-fascişti.
Aprilie 8 - Einsatzgruppe D raportează: în Crimeea nu mai există evrei.
Aprilie 20 – Evreii din Germania nu mai au voie să folosească mijloacele de transport în comun.
Aprilie 30 – Înființarea ghetoului din Pinsk.
Mai 4 – Prima selecție în lagărul Birkenau.
Mai 7-18 – Construirea lagărului de exterminare de la Sobibor.
Mai (început) – Are loc prima operațiune de exterminare în masă în lagărul de la Sobibor.
Mai 12 – Prima gazare în masă a evreilor la Auschwitz (1.500 victime).
Mai 18 – New York Times anunță uciderea prin împuşcare de către germani a 100.000 de evrei din țările baltice, 100.000 de evrei polonezi în Polonia şi 200.000 de evrei din Ucraina şi Rusia.
Mai 27 – Membrii ai unui commando ceh pregătit în Marea Britanie îl asasinează pe Reinhard Heydrich.
Mai 28 – 66.000 de evrei din Cracovia sunt deportați la Belzec.
Iunie 11 – Biroul Securității Reich-ului discută deportarea evreilor din Paris, Haga şi Bruxelles.
Iunie 11-18 - 13.500 de evrei sunt deportați din Tarnow la Belzec.
Iunie 2 – BBC anunță că 700.000 de evrei au fost deja asasinați în Polonia.
Iunie 2 – Primele deportări ale evreilor germani la Theresienstadt.
Iunie 10 – După asasinarea lui Reynhard Heydrich germanii ucid, drept represalii, întreaga populație a satului Lydice din apropiere de Praga.
Iunie 21 – Germanii ocupă Tobruk în Africa de Nord.
Iunie 22 – Primul transport de la Drancy la Auschwitz.
Iunie 30 – La Auschwitz-Birkenau se dă în folosință a doua mare cameră de gazare.
Iunie 30 şi iulie 2 - The New York Times publică informația primită de la *London Daily Telegraph* conform căreia peste 1.000.000 de evrei fuseseră deja asasinați de către naziști; în timpul verii reprezentanții *World Jewish Congress* din Elveția transmit la Londra şi New York, în mod repetat, informația primită de la un industriaş german, conform căreia evreii urmau să fie extreminați în mod sistematic, la scară industrială.
Iulie 2 – Începe deportarea evreilor din Germania la Theresienstadt.
Iulie 7 - Himmler îşi dă acordul pentru începerea la Auschwitz a experimentelor privind sterilizarea.
Iulie 15 – Primul transport cu evrei din Olanda ajunge la Auschwitz.
Iulie 16 – Evreii din Paris (12.887) sunt adunați la Drancy şi ulterior

1942

deportați la Auschwitz; în total 74.000 de evrei, din care 11.000 copiii, vor fi deportați din Drancy spre Auschwitz, Majdanek şi Sobibor.
Iulie 17-18 – Himmler face a doua inspecție la Auschwitz şi asistă la exterminarea unui transport cu evrei din Olanda; mulțumit de rezultat, Himmler propune avansarea în grad a comandantului acestui lagăr, Rudolf Höss.
Iulie 19 – Heinrich Himmler declară că pînă la sfârşitul anului 1942 toți evreii trebuiesc eliminați din *Generalgouvernement*. Începe *Operațiunea Reinhard.*
Iulie 20 – Trupele SS întâmpină rezistență armată din partea evreilor ce urmau să fie evacuați din ghetoul Nieswiez din Bielorusia.
Iulie 20-octombrie 3 – Deportări în masă din ghetoul Varşovia spre lagărele de exterminare (310.000 persoane).
Iulie 21 – Protest de masă în Madison Square Garden împotriva Germaniei naziste.
Iulie 22 – Finalizarea lucrărilor de construcție ale lagărului de la Treblinka.
Iulie 22 – Primii deportați din ghetoul Varşoviei ajung la Treblinka, acest lagăr de exterminare are în dotare 10 camere de gazare, cu o capacitate de 200 de personae fiecare. Inițial, gazarea se făcea cu monoxid de carbon, iar cadavrele erau incinerate în gropi comune aflate la marginea lagărului.
Iulie 24 – Consiliul de Miniştri al României ordonă deportarea în Transnistria a tuturor evreilor suspectați ca luptători sau simpatizanți comunişti.
Iulie 28 – Înființarea rezistenței evreieşti din Varşovia în organizația ZOB.
August 4 – Primele deportări din Belgia spre Auschwitz.
August 5 - 6.000 deportați din Radom sunt trimişi la Treblinka.
August 8 – Guvernul SUA nu prezintă informațiile privind anihilarea evreilor sub pretextul verificării surselor.
August 8 – *Bukarester Tageblatt*, ziarul editat de ambasada germană din Bucureşti publică un articol în care se vorbea despre deportarea în viitorul apropiat a evreilor români în lagărele de exterminare naziste.
August 9-10 - 180 de luptători înarmați din ghetoul Mir (Bielorusia) evadează şi se alătură partizanilor.
August 10 – Începe deportarea evreilor din Lvov la Belzec; 50.000 dintre ei sunt gazați.
August 12 -185.000 de evrei din Bedzin şi 8.000 din Sosnowiec sunt trimişi la Auschwitz.
August 16-18 - 18.000 persoane din Radom sunt deportate la Treblinka, 1.500 sunt împuşcate în timpul evacuării.
August 18 – Primul transport cu evrei din Iugoslavia ajunge la Auschwitz.
August 20-24 - 18.000 evrei deportați din Kielce la Treblinka.
August 26-28 – 7.000 de evrei "fără stat" sunt arestați în Franța neocupată.
August 28 – Secțiunea IV B 4 a Biroului Securității Reich-ului, "specialişti în problema evreiască," discută progresele înregistrate în privința deportărilor.
Toamna – Lagărul de concentrare de la Majdanek este transformat în lagăr de exterminare.
Septembrie 2 – Evadare în masă din ghetoul Lachva, Bielorusia.
Septembrie 4 – Începe Bătălia de la Stalingrad.
Septembrie 7-12 - 16.000 bătrâni, invalizi şi copii sub 10 ani sunt deportați din Lodz la Chelmno.
Septembrie 8 - 8.000 evrei sunt deportați din Tarnow spre Belzec.
Septembrie 8 – Deportarea a 1.500 de evrei din Vechiul Regat şi sudul Transilvaniei în Transnistria.
Septembrie 9 – La Auschwitz se decide exhumarea a 107.000 prizonieri ucişi şi arderea integrală a cadavrelor pentru a nu lăsa nici o urmă a genocidului.
Septembrie 16 – Prima mare deportare din ghetoul Lodz este terminată (71.000 victime).
Septembrie 18 – Se decide o nouă micşorare a rațiilor alimentare pentru evreii germani.
Septembrie 24-26 – Rezistență armată a evreilor în timpul lichidării ghetoului din Tutchin, Ucraina.
Septembrie 26 – Administrația lagărelor Auschwitz şi Majdanek decide recuperarea şi refolosirea tuturor bunurilor aflate în posesia deportaților, bani, bijuterii, îmbrăcăminte, efecte personale, inclusiv lucrări dentare din aur.

1942-1943

Septembrie 26-28 – Nouă întâlnire în care se discută deportarea evreilor din *Generalgouvernement* şi din România.
Octombrie 4 - Himmler ordonă deportarea prizonierilor evrei din lagărele de concentrare din Germania la Auschwitz şi Maidanek.
Octombrie 13-21 - 20.000 deportaţi din Piotrkow Trybunalskiajung la Treblinka, 500 evadează în pădurile din apropiere.
Octombrie 16 – Comunicat de presă al guvernului României în care se anunţă sistarea deportărilor în Transnistria şi respingerea planului de deportare a evreilor români în lagărele de exterminare naziste.
Octombrie 23 – Contraofensiva britanică de la El Alamein.
Octombrie 25 – Începe deportarea evreilor din Norvegia către Auschwitz.
Octombrie 27 - Naziştii sunt înclinaţi să renunţe la sterilizarea celor născuţi în urma căsătoriilor mixte dintre evrei şi non-evrei.
Octombrie 27 - Secţiunea IV B 4 a Biroului Securităţii Reich-ului discută problema sterilizării "persoanelor cu sânge impur" şi problema divorţului în cazul căsătoriilor mixte.
Octombrie 27-28 - 7.000 de persoane sunt deportate din Cracovia spre Belzec, 600 sunt împuşcate în timpul evacuării.
Octombrie 28 – Au loc primele deportări de la Theresienstadt la Auschwitz.
Octombrie 29 - Asasinarea evreilor din Pinsk.
Noiembrie 1 - Prima deportare din Districtul Bialystok la Auschwitz.
Noiembrie 5 – Planul de salvare a evreilor “Europa.”
Noiembrie 8 – SUA şi Marea Britanie invadează Africa de Nord, unde întâmpină o rezistenţă serioasă din partea trupelor Guvernului de la Vichy.
Noiembrie 9 – Trupele germane ocupă Tunisia.
Noiembrie 10 – Victorie a trupelor britanice în Egipt.
Noiembrie 19 – Contraatac sovietic la Stalingrad.
Noiembrie 22 – Centrala Evreilor din România discută propunerea guvernului român privind posibilitatea emigrării a 75.000 de evrei din Transnistria în schimbul unei taxe de câteva zeci de miliarde de lei.
Decembrie 1 – Numărul de prizonieri de la Auschwitz-Birkenau este de 30.623. Între 1 aprilie şi 1 decembrie 1942 53.665 prizonieri fuseseră gazaţi în acest lagăr.
Decembrie 4 – Înfiinţarea în Polonia a Consiliului de Întrajutorare a Evreilor (Zegota).
Decembrie 10 – Primul transport cu evrei din Germania ajunge la Auschwitz.
Decembrie 17 – Aliaţii condamnă public crima în masă executată de Germania nazistă şi spun că victimele lui Hitler vor fi răzbunate.
Decembrie 23 – Rezistenţa Evreiască atacă trupele germane din Cracovia.
Decembrie 28 - Profesorul Clauberg îşi începe la Auschwitz experimentele privind sterilizarea.
Decembrie – Încetează operaţiunile de exterminare în masă din lagărul Belzec; lagărul este distrus integral şi pe locul său sunt plantaţi copaci. Peste 600.000 de evrei fuseseră ucişi pînă la acea dată la Belzec.

1943
Ianuarie 2 – Notă adresată de W. Filderman lui Ion Antonescu prin care solicită repatrierea din Transnistria a orfanilor şi a evreilor din Vechiul Regat.
Ianuarie 18-23 – Mişcarea de rezistenţă a evreilor din ghetoul Varşoviei faţă de deportări.
Ianuarie 29 – Se ordonă arestarea tuturor Roma şi Sinti (ţiganilor) şi deportarea lor în lagăre de exterminare.
Ianuarie 30 - Ernst Kaltenbrunner îi succede lui Reynhard Heydrich la comanda RSHA.
Februarie – În cursul lunii, guvernul României propune aliaţilor un plan de relocare a 70.000 de evrei români în Palestina; partea britanică şi cea americană nu oferă nici un răspuns.
Februarie – În cursul lunii are loc ghetoizarea evreilor din Grecia.
Februarie 2 – Armata VI germană este încercuită şi obligată să capituleze la Stalingrad; România participase la această bătălie cu 26 de divizii şi înregistrase 156.000 de morţi, răniţi şi dispăruţi.

1943

Februarie 5 – Începe deportarea a 10.000 de evrei de la Bialystok la Treblinka.
Februarie 5-12 – 10.000 de evrei sunt deportați din Bialystok la Treblinka, 2.000 dintre aceştia sunt împuşcați în timpul operațiunii.
Februarie 22 – Numărul total al prizonierilor din Auschwitz-Birkenau şi din lagărele auxiliare este de 73.669.
Februarie 25 – Primul transport cu evrei din Salonik către Auschwitz.
Februarie 26 – Primul transport de populație Sinti şi Roma către lagărul de exterminare Auschwitz, spre deosebire de evrei aceştia stau împreună cu familia.
Februarie 27 – Deportarea evreilor din industria de armament din Germania la Auschwitz, unde urmau să lucreze în fabricile de armament de la Auschwitz-Buna.
Martie – Sunt reluate transporturile dinspre Olanda spre Sobibor şi dinspre Praga, Viena, Luxembourg şi Macedonia spre Treblinka.
Martie 1 – Evreii din SUA organizează la Madison Square Garden un meeting de masă în timpul căruia cer guvernului american să îi ajute pe evreii din Europa ocupată de nazişti.
Martie 8 – Concernul Krupp decide să îşi mute fabricile la Auschwitz.
Martie 14 – Are loc lichidarea ghetoului din Cracovia.
Martie 15 – Au loc deportări din Grecia şi Tracia la Auschwitz; pînă la sfârşitul lui august sunt deportați 49.900 de evrei.
Martie 17 – Guvernul şi biserica ortodoxă din Bulgaria se opun deportării evreilor din această țară.
Martie 20 – Primii deportați din Salonik ajung la Auschwitz.
Martie 22 – La Auschwitz – Birkenau se dă în folosință o nouă cameră de gazare şi crematoriul nr. IV.
Martie 31 – Se dă în folosință camera de gazare şi crematoriul II de la Auschwitz (modernizate).
Aprilie 4 – La Auschwitz-Birkenau se dă în folosință o nou construită cameră de gazare şi un nou crematoriu (V).
Aprilie 9 – Se pune capăt operațiunilor de gazare din lagărul de exterminare Chelmno. Lagărul va fi ulterior reactivat pentru a ajuta la lichidarea prizonierilor rămaşi în ghetouri. Până la acea dată, la Chelmo fuseseră ucişi peste 300.000 de evrei.
Aprilie 19 – Revolta din Ghetoul Varşovia atinge faza maximă; trupele Waffen SS sunt obligate să intervină în forță.
Aprilie 19-30 – Conferința Bermuda; reprezentanți ai Sua şi Marii Britanii discută problema refugiaților din țările ocupate de nazişti dar nu ajunge la luarea unei decizii în privința sorții evreilor.
Mai – În cursul lunii ajunge în lagărul Auschwitz Birkenau doctorul SS Josef Mengele, poreclit "Doctorul Moarte".
Mai 4 – Primul bombardament aliat asupra fabricilor de la Auschwitz-Buna.
Mai 11 – Ordin al mareşalului Ion Antonescu prin care se impune evreilor români plata unei contribuții financiare la efortul de război de 4 miliarde lei şi se prevede sancționarea celor ce nu vor plăti în termen de o lună.
Mai 13 –Trupele germane şi italiene din Africa de Nord depun armele în fața trupelor aliate.
Mai 16 – Trupele SS termină operațiunile majore din ghetoul Varşovia, sporadic luptele dintre rezistența din ghetou şi trupele germane continuă pînă la jumătatea lui iulie.
Mai 19 – Berlinul este declarat *Judenfrei* (curățat de evrei).
Mai 26 – În urma numeroaselor proteste înaintate de W. Filderman guvernului român, Ion Antonescu ordonă deportarea acestuia în Transnistria.
Iunie 1 – Lichidarea ghetoului Lvov, în timpul acțiunii 3.000 de prizonieri sunt împuşcați, restul sunt deportați.
Iunie 21- Heinrich Himmler ordonă lichidarea tuturor ghetourilor din teritoriile sovietice ocupate de armata germană.
Iunie 25 –este dată în folosință cea de a 3-a cameră de gazare şi crematoriu din lagărul Auschwitz – Birkenau; capacitatea mărită a întregului ansamblu face posibilă acum uciderea a 4.756 de oameni zilnic.
Sunt date în funcțiune cele patru crematorii de la Auschwitz-Birkenau.
Iulie 5 – Ofensiva germană de la Kursk eşuează.
Iulie 10 – Aliații debarcă în Sicilia.

1943-1944

Iulie 25 – Benito Mussolini este demis de către regele Italiei.
August 1 – Lichidarea ghetourilor Bedzin şi Sosnowiec, trupele germane întâmpină o minimă rezistență din partea populației evreieşti din ghetou.
August 2 – Revolta din lagărul de exterminare Treblinka, în urma revoltei lagărul este lichidat; cei 200 de evrei care reuşiseră să evadeze sunt urmăriți de trupele SS şi uciși unul câte unul pentru a nu lăsa nici un martor al genocidului în viață. În lagărul Treblinka au fost uciși 870.000 de evrei.
August 8 – Un grup organizat de evrei din Vilna fuge din ghetou şi se alătură partizanilor.
August 15-22 – Lichidarea ghetoului Bialystok ca urmare a revoltei izbucnite în acest ghetou.
August 18 – Membrii Sonderkommando-ului 1005 sunt forțați să exhumeze miile de cadavre ale masacrului de la Babi Yar pentru a le incinera şi astfel, a şterge orice urmă.
Septembrie 1 – Eşecul mişcării de rezistență din Vilna.
Septembrie 2 – Revolta evreilor din ghetoul Tarnow.
Septembrie 3 – Evreii din Belgia sunt arestați şi deportați la Auschwitz.
Septembrie 8 – Încetarea conflictului militar dintre Italia şi Aliați.
Septembrie 11- Începe operațiunea de comasare a evreilor din zona Nisse ca urmare a ocupării sudului Franței de către germani; tot acum începe deportarea celor din Theresienstadt către Auschwitz.
Septembrie 23 – Lichidarea ghetoului din Vilnius.
Septembrie 26-Octombrie 2 – 7.500 evreii din Danemarca sunt salvați de către populația civilă din această țară de la deportare şi transportați în Suedia.
Octombrie 2 – Guvernul României hotărăşte în urma numeroaselor proteste înaintate de W. Filderman şi de Centrala Evreilor din România repatrierea în etape a evreilor deportați în Transnistria.
Octombrie 4 – Himmler vorbeşte public, la Posen, despre implementarea Soluției Finale.
Octombrie 14 – Revolta din lagărul de exterminare de la Sobibor, 300 dintre prizonieri reuşesc să fugă în pădurile din apropiere, dintre ei 50 supraviețuind pînă la sfârşitul războiului; lagărul este închis în urma acestei acțiuni.
Octombrie 18 – 1.000 de evrei din Roma sunt deportați la Auschwitz, Papa nu protestează față de această decizie.
Octombrie-Decembrie – Operațiuni ale grupurilor de partizani evrei în districtele Lublin, Bialystok, Cracovia şi Radom.
Octombrie 21 – Lichidarea ghetoului din Minsk.
Octombrie 25 – Oraşul Dnepropetrovsk este eliberat de sovietici, din 80.000 de evrei doar 15 mai erau în viață.
Noiembrie 3-5 – Trupele germane lansează Operațiunea Festivalul Recoltei (Erntefest), 43.000 evrei deportați din Varşovia sunt împuşcați în masă în lagărele Poniatowa, Trawniki şi Maidanek.
Noiembrie 17 – Partizanii evrei eliberează evreii din oraşul Borshchev.
Noiembrie 19 - Revolta şi încercarea de evadare a prizonierilor evrei, membrii ai Sonderkommando 1005, din lagărul Janowska, în apropiere de Lvov.
Noiembrie 22 – Lăgărul de concentrare Auschwitz este împărțit în trei lagăre distincte dar cu administrație comună: Auschwitz I (lagărul original), Auschwitz II-Birkenau (lagăr de exterminare), Auschwitz III – Buna (zona platformelor industriale).
Noiembrie 28 – Conferința de la Teheran.
Noiembrie – Lichidarea ghetoului din Riga.
Noiembrie – Congresul SUA investighează neluarea unei decizii în privința ajutorării evreilor din Europa în ciuda existenței rapoartelor privind uciderea în masă a acestora.
Decembrie (martie 1944) – O parte dintre evreii deportați în Transnistria sunt repatriați.

1944
Ianuarie 25 – Hans Frank, notează în jurnalul său "în acest moment mai avem în General Gouvernement, probabil, în jur de 100.000 de evrei."
Ianuarie 26 – Ia ființă în SUA, din inițiativa lui F.D. Roosevelt, "Consiliul Refugiaților de Război."

1944

Ianuarie 27 – Ia sfârşit asediul Leningradului.
Februarie – Adolf Eichmann vizitează lagărul Auschwitz.
Primăvara – Câtorva mii de evrei români li se permite să emigreze în Palestina. Vasul Milka pleacă din Constanța pe 30 martie cu 243 de emigranți la bord, urmat pe 4 aprilie de vasul Belacita, cu 120 de orfani din Transnistria şi 30 de supraveghetori.
Martie 15 – Trupele sovietice trec Nistrul.
Martie 18 – Hitler ordonă armatei germane să ocupe Ungaria.
Martie 19 – Ungaria este ocupată de trupele germane; în această țară trăiau 725.000 de evrei.
Martie 24 – Preşedintele SUA, F.D. Roosevelt condamnă public "crimele împotriva umanității săvârşite de germani şi de japonezi" şi avertizează Ungaria să pună capăt măsurilor antisemite.
Martie 29 – Legile rasiale sunt introduse în Ungaria.
Aprilie – Primele transporturi cu evrei din lagărele de concentrare din Est ajung în Germania unde prizonierii urmau să lucreze forțat în industria de armament.
Aprilie 7 – Doi prizonieri evrei reuşesc să scoată în afara lagărului de concentrare o serie de mărturii şi documente intitulate "Protocoalele de la Auschwitz" pe care le predau nunțiului papal din Slovacia.
Aprilie 10 – Trupele sovietice ocupă Transnistria, Bucovina şi Basarabia.
Aprilie 14 – Primele transporturi cu evrei din Atena ajung la Auschwitz.
Aprilie 14 – Primele fotografii ale lagărului Auschwitz făcute de aparate de recunoaştere aliate, fotografiile aeriene vor fi făcute publice abia în anii 1970.
Aprilie 15 – Încercare de evadare a prizonierilor din lagărul Ponary, în apropiere de Vilnius.
Aprilie 16 – Guvernul maghiar decide înregistrarea oficială a tuturor evreilor şi confiscarea averilor acestora.
Mai – Agenți secreți de legătură ai lui Himmler propun aliaților schimbul de prizonieri evrei contra camioane, armament şi bani cu ajutorul cărora Germania urma să continue războiul contra URSS.
Mai 11 – Forțele Aliate lansează o ofensivă majoră în centrul Italiei.
Mai 15-iulie 9 – 437.000 evrei din Ungaria sunt deportați la Auschwitz-Birkenau.
Iunie 4 – Trupele americane ocupă Roma.
Iunie 6 – Începe Debarcarea din Normandia (D-Day).
Iunie 12 – Alfred Rosenberg dispune răpirea a 40.000 de copii polonezi cu vârste cuprinse între 10 şi 14 ani şi trimiterea lor în lagăre de muncă din Reich.
Iunie 13 – Germania lansează primele rachete V-1 asupra Angliei.
Iunie 23 – Începe a doua ofensivă sovietică.
Iunie 23 - Lagărul de exterminare Chelmno redevine operațional.
Iulie – Diplomatul suedez Raoul Wallenberg reuşeşte să salveze 33.000 de evrei budapestani prin emiterea de paşapoarte diplomatice false şi prin crearea unor "case ale siguranței", clădiri ce se bucurau de imunitate diplomatică.
Iulie 3 – Eliberarea oraşului Minsk; doar câțiva din cei peste 80.000 de evrei mai erau în viață.
Iulie 6 – Vasul Kasbek, cu 700 de emigranți evrei la bord, pleacă din portul Constanța spre Palestina.
Iulie 7 – Guvernul maghiar decide încetarea deportărilor evreilor din Ungaria către Auschwitz-Birkenau.
Iulie 8 – Lichidarea ghetoului Kovno.
Iulie 13 – Partizani evrei ajută la eliberarea oraşului Vilna, din cei 57.000 de locuitori evrei ai oraşului doar 2.500 mai erau în viață.
Iulie 20 – Încercare eşuată de asasinare a lui Hitler de către un grup de ofițeri superiori din armată.
Iulie 22 – Eliberarea oraşului Lvov; 110.000 dintre locuitorii evrei ai acestui oraş fuseseră uciși pînă la acea dată.
Iulie 23 – O misiune a Crucii Roşii Internaționale vizitează lagărul model de la Theresienstadt.
Iulie 25 – Armata Roşie eliberează Majdanek; peste 360.000 de evrei fuseseră uciși în acest lagăr.
Iulie 25 – Ghetoul Kovno lichidat.
Iulie 29 – Trupele sovietice ajung pe Vistula.
August – Vasul Mefkure ce transporta emigranți evrei dinspre România spre Palestina este scufundat de vase germane de război în Marea Neagră.

1944-1945

August 7 – Lichidarea ghetoului din Lodz; 74.000 de evrei sunt deportați la Auschwitz.
August – Lagărul de la Auschwitz funcționează peste capacitatea prevăzută inițial; cum peste 9.000 sunt gazați zilnic iar crematoriile nu mai fac față, o parte dintre cadavre sunt incinerate în gropi comune.
August 1 – Este lichidat "Lagărul Țiganilor" de la Auschwitz, 4.000 de Roma sunt gazați.
August 1-Octombrie 2 – Insurecția "Armatei Poloneze de Acasă" în Varşovia.
August 2-Septembrie 15 – Ghetoul Lodz dizolvat, 68.500 persoane sunt deportate la Auschwitz.
August 6 – 27.000 evrei din lagărele aflate la est de Vistula sunt deportați în Germania; lagărul Kaiserswald de lîngă Riga este "evacuat".
August 23 – Eliberarea Parisului.
August 23 - Arestarea la Bucureşti a lui Ion Antonescu, România părăseşte puterile Axei pentru a se alătura aliaților.
August 28 – Începe Insurecția Națională Slovacă.
Septembrie – Au loc noi deportări de la Theresienstadt spre Auschwitz, ultimul transport cu evrei din Franța ajunge la Auschwitz.
Septembrie 4 –Antwerp-ul este eliberat de către aliați; mai puțin de 5.000 de evrei mai erau în viață.
Septembrie 13 – Trupele sovietice şi române intră în Slovacia.
Septembrie 14 – Trupele americane ajung la granița cu Germania.
Septembrie 23 – Execuții în masă în lagărul Klooga din Estonia, tot acum se reiau deportările din Slovacia.
Septembrie 28 –Winston Churchill anunță formarea Brigadei Evreieşti.
Septembrie 30-Octombrie 30 – Au loc 11 transporturi dinspre Theresienstadt spre Auschwitz-Birkenau (18.404 prizonieri).
Octombrie 3 – Insurecția poloneză din Varşovia este zdrobită de către armata germană, armata sovietică aflată în apropiere nu intervine.
Octombrie 6-7 – Revolta membrilor Sonderkommando din Auschwitz-Birkenau, în timpul operațiunii este distrus unul din crematoriile principale (IV).
Octombrie 15 – Naziştii impun la Budapesta un guvern marionetă al Crucilor cu Săgeți pentru a putea astfel relua deportările suspendate de guvernul maghiar anterior din cauza presiunilor internaționale; Eichmann se deplasează personal la Budapesta pentru a rezolva situația.
Octombrie 18 - Hitler ordonă crearea armatei populare, "Volkssturm", prin incorporarea forțată a tuturor bărbaților între 13 şi 63 de ani.
Octombrie 28 – Ultimul transport cu evrei pentru camerele de gazare de la Auschwitz include 2.000 de deținuți din lagărul Theresienstadt.
Octombrie 30 – Camerele de gazare de la Auschwitz sunt folosite pentru ultima oară.
Noiembrie – Naziştii opresc operațiunile de gazare a prizonierilor de la Auschwitz.
Noiembrie – Are loc la Lublin procesul comandanților lagărului de exterminare de la Maidanek.
Noiembrie 3 – Trupele sovietice se apropie de Budapesta.
Noiembrie 8 – Trupele SS forțează 25.000 de evrei din Budapesta într-un marş de peste 160 km spre granița cu Austria şi de aici spre lagărul Mauthausen.
Noiembrie 8-18 – Sfârşitul deportărilor din Budapesta, ultimii 38.000 de evrei pleacă spre lagărele de concentrare din Germania.
Noiembrie 26 - Himmler ordonă distrugerea camerelor de gazare şi a crematoriilor de la Auschwitz.
Decembrie 13 – Legislația antisemită este abolită în România.
Sfârşitul anului - Oskar Schindler salvează 1.200 de evrei pe care îi mută din lagărul de muncă Plaszow la Brunnlitz.

1945
Ianuarie 16 – Armata sovietică şi cea română eliberează Budapesta; 80.000 de evrei mai erau încă în viață.
Ianuarie 17 – Armata sovietică ocupă Varşovia, populația evreiască a orașului fusese redusă la câțiva supraviețuitori.
Ianuarie 18 – Lagărul Auschwitz este abandonat; prizonierii sunt obligați să se retragă spre Germania în faimoasele marşuri ale morții, în acel moment în lagăr se mai aflau în viață 66.020 prizonieri.
Ianuarie 19 – Armata Roşie eliberează orașul Lodz, sovieticii mai găsesc în viață doar 870 de evrei.

1945-1948

Ianuarie 25 – Evacuarea lagărului Stutthof, din 50.000 de prizonieri câți pleacă în marş forţat spre Germania doar jumătate supraviețuiesc.
Ianuarie 27 – Armata sovietică eliberează lagărul de la Auschwitz unde mai găsesc în viață 7.650 de "schelete vii" abandonate de trupele SS.
Februarie 1 – 40.000 sunt forțați să părăsească lagărul Gross-Rosen într-un marş al morții.
Februarie 4-11 – Conferința de la Yalta.
Februarie 13-14 – Bombardiere ale RAF şi USAF rad de pe fața pământului oraşul Dresda.
Februarie 16 - Decret oficial de distrugere a tuturor dosarelor privind procesul de "deiudaizare" în cazul în care acestea nu pot fi transportate pentru a nu cădea în mâna aliaților.
Martie 5 – Trupele americane ajung pe Rhin.
Martie 19 - Hitler ordonă distrugerea tuturor rezervelor strategice, a fabricilor şi a infrastructurii de transport din Germania ce ar fi putut cădea în mâna aliaților.
Aprilie 10 - "Evacuarea" în marş forţat a ultimilor 15.000 de evrei transportabili din lagărul Buchenwald.
Aprilie 11 – Americanii eliberează lagărul de concentrare Buchenwald.
Aprilie 12 – Moare F.D.Roosevelt, Henry Truman devine preşedinte al SUA.
Aprilie 15 – Forțele britanice eliberează lagărul Bergen-Belsen.
Aprilie 20 - "Evacuarea" prizonierilor din lagărul Sachsenhausen.
Aprilie 22 - Sachsenhausen eliberat de Armata Roşie.
Aprilie 23 – Începe evacuarea lagărului Ravensbrück, gardienii SS se dedau la un ultim masacru.
Aprilie 25 – Trupele americane şi sovietice se întâlnesc pe Elba.
Aprilie 28 – Benito Mussolini este împuşcat de partizani.
Aprilie 29 – Lagărul Dachau eliberat de trupele americane.
Aprilie 30 – Lagărul Ravensbrück eliberat de Armata Roşie.
Aprilie 30 – Adolf Hitler se sinucide.
Mai 2 – Armata Sovietică ocupă Berlinul.
Mai 3 – Lagărul Theresienstadt este preluat de Crucea Roşie Internațională.
Mai 5 – Lagărul Mauthausen este eliberat de către americani.
Mai 8 – Germania capitulează necondiționat.
Mai 8 - iulie 16 – Conferința de la Potsdam.
Mai 23 – Heinrich Himmler se sinucide în momentul arestării.
Iunie 26 – Crearea Organizației Națiunilor Unite.
August 6 – Ora 9:15 a.m. prima bombă atomică este aruncată de aviația SUA asupra oraşului Hiroshima.
August 9 – Aviația SUA aruncă a doua bombă atomică la Nagasaki.
August 15 - Japonia capitulează, ia sfârşit al Doilea Război Mondial.
Noiembrie 14 – Începe Procesul de la Nurnberg.

1946
Martie 11 – Fostul commandant al lagărului Auschwitz este capturat de britanici. Rudolf Höss depune mărturie în procesul de la Nuremberg, este apoi judeacat la Varşovia şi executat la Auschwitz pe 16 aprilie 1947.
Mai 7-18 – Procesul fostului conducător al României Ion Antonescu şi al altor membri ai guvernului său. Condamnat la moarte pentru crime de război, Ion Antonescu, împreună cu Gheorghe Alexianu, gen. Picki Vasiliu şi Mihai Antonescu, sunt executați pe 1 iunie, la Jilava.
Octombrie 16 - Göring se sinucide cu două ore înainte de a fi executat.
Decembrie 9 - 23 de foşti doctori SS sunt judecați de către un tribunal militar American la Nürnberg; 16 dintre ei sunt condamnați la pedepse cu închisoarea iar ceilalți 7 executați.

1947
Septembrie 15 – 21 de comandanți ai comandourilor speciale SS sunt judecați de către un tribunal militar American la Nürnberg; 14 sunt condamnați la moarte şi doar 4 executați, celorlalți li se comută pedeapsa.
Noiembrie 24 – Planul ONU de împărțire a Palestinei.

1948
Mai 14 – Declararea Israelului ca stat independent.

BIBLIOGRAFIE

Lucrări generale despre Holocaust

Bauer, Yehuda. A History of the Holocaust. New York: Franklin Watts, 1982.
Bauer, Yehuda, Rethinking the Holocaust. New Haven, Conn.: Yale University Press, 2000
Berenbaum, Michael, ed. The Holocaust and History: The Known, the Unknown, the Disputed, and the Reexamined. Bloomington, IN: Indiana University Press, 1998.
Dawidowicz, Lucy. The War Against the Jews, 1933--1945. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1975.
Gilbert, Martin. The Holocaust: A History of the Jews in Europe during the Second World War. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1985.
Gutman, Israel, editor in chief. The Encyclopedia of the Holocaust. New York: Macmillan, 1990.
Gutman, Israel, and Chaim Shatzker. The Holocaust and Its Significance. Jerusalem: The Zalman Shazar Center, 1984.
Hilberg, Raul. The Destruction of the European Jews. Chicago: Quadrangle Books, 1961 (definitive edition, New York: Holmes and Meier, 1985).
Hellig, Jocelyn. The Holocaust and Antisemitism: A Short History. Oxford: Oneworld, 2003.
Knopp, Guido, Hitler's Holocaust. Stroud, Gloucestershire: Sutton, 2001.
Laqueur, Walter ed., The Holocaust Encyclopedia. New Haven, Conn.: Yale University Press, 2001
MacKale, Donald M. Hitler's Shadow War: The Holocaust and World War II. New York: Cooper Square Press, 2002.
Marrus, Michael. The Holocaust In History. Hanover, NH: University Press of New England, 1987.
Niewyk, Donald L., The Columbia Guide to the Holocaust. New York: Columbia University Press, 2000
Poliakov, Leon. Harvest of Hate. London: Best Seller Library, 1960 (French edition, copyright 1954).
Reitlinger, Gerald. The Final Solution. New York: Beechurst Press, 1953 (second revised and augmented edition, London: Vallentine-Mitchell, 1968).
Rozett, Robert and Shmuel Spector eds., Encyclopedia of the Holocaust. New York: Facts on File, 2000
Spector, Shmuel ed., The Encyclopedia of Jewish life before and during the Holocaust. New York: New York University Press, 2001
Wistrich, Robert S. Hitler and the Holocaust, New York: The Modern Library, 2001
Yahil, Leni. The Holocaust: The Fate of European Jewry. New York: Oxford Press, 1990.

Antisemitism

Bankier, David, ed., Probing the Depths of German Antisemitism, German Society and the Persecution of the Jews, 1933-1941, Jerusalem: Yad Vashem, 1999
Cohn, Norman. Warrant for Genocide: The Myth of the Jewish World-Conspiracy and the Protocols of the Elders of Zion. London: Eyre and Spottiswoode, 1967.
Cohn-Sherbok, Dan. Anti-Semitism: A History. Stroud, Gloucestershire: Sutton, 2002
Katz, Jacob. From Prejudice to Destruction: Anti-Semitism 1700--1933. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1980.
Massing, Paul W. Rehearsal for Destruction: A Study of Political Anti-Semitism in Imperial Germany. New York: Harper and Brothers, 1949.
Mosse, George Lachmann. The Crisis in German Ideology. New York: Schocken Books, 1981 (first published, 1964).
Parkes, James. Antisemitism. London: Vallentine, 1963.
Poliakov, Leon. The History of Anti-Semitism. 4 vols. London: Elek Books, 1966--1985.

Antisemitism Rasial

Bankier, David (ed.) Probing the Depths of German Antisemitism, German Society and the Persecution of the Jews, 1933-1941, Jerusalem: Yad Vashem, 2000
Mosse, George Lachmann. Toward the Final Solution: A History of European Racism. London: JM Dent, 1978.
Stern, Fritz. The Politics of Cultural Despair: A Study in the Rise of the Germanic Ideology. Berkeley: University of California Press, 1961.

Nazism şi Fascism
Allen, William Sheridan. The Nazi Seizure of Power: The Experience of a Single German Town, 1930--1935. Chicago: Quadrangle, 1965 (revised edition, New York: Franklin Watts, 1984).
Bracher, Karl Dietrich. The German Dictatorship: The Origins, Structure and Effects of National Socialism. New York: Praeger, 1970.
Gellately, Robert, Backing Hitler, Consent and Coercion in Nazi Germany. New York: Oxford University Press, 2001
Mosse, George Lachmann. The Fascist Revolution: Toward a General Theory of Fascism. New York: H. Fertig, 1999.
Neumann, Franz. Behemoth: The Structure and Practice of National Socialism. New York: Harper, 1966 (originally published in 1944).
Sternhell, Zeev. The Birth of Fascist Ideology: From Cultural Rebellion to Political Revolution. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1994.
Weiss, John. Ideology of Death: Why the Holocaust Happened in Germany. Chicago: Ivan R. Dee, 1996.

Hitler
Bullock, Allan. Hitler: A Study in Tyranny. London: Odhams, 1952.
Fest, Joachim. Hitler. London: Weidenfeld and Nicolson, 1974.
Jaeckel, Eberhard. Hitler in History. Hanover, NH: University Press of New England, 1984.
---. Hitler's Weltanschauung: A Blueprint for Power. Middletown, CT: Wesleyan University Press, 1972.
Kershaw, Ian. Hitler. London: Longman, 1991.
---. Hitler, 1889-1936, Hubris. London: Allen Lane, 1998.
---. The Nazi Dictatorship. London: Edward Arnold, 1985.
Kershaw, Ian Hitler, 1936-45, Nemesis. New York: W.W. Norton, 2000
Lukacs, John. The Hitler of History. New York: Knopf, 1997.
Rosenbaum, Ron. Explaining Hitler: The Search for the Origin of His Evil. London: Macmillan, 1998.

"Soluția Finală"
Aly, Goetz and Susanne Heim. Architects of Annihilation: Auschwitz and the Logic of Destruction. London: Weidenfeld and Nicolson, 2002.
Aly, Goetz. 'Final Solution': Nazi Population Policy and the Murder of the European Jews. London: Arnold, 1999.
Bankier, David and Israel Gutman (eds.), Nazi Europe and the Final Solution. Jerusalem: Yad Vashem, 2003.
Breitman, Richard. The Architect of Genocide: Himmler and the Final Solution. London: The Bodely Head, 1991.
Browning, Christopher. Fateful Months: Essays on the Emergence of the Final Solution. New York: Holmes and Meier, 1985.
---. Nazi Policy, Jewish Workers, German Killers. Cambridge: Cambridge University Press, 2000
Rhodes, Richard. Masters of Death: The SS-Einsatzgruppen and the Invention of the Holocaust. New York: Knopf, 2002.
---. The Path to Genocide: Essays on Launching the Final Solution. New York: Cambridge University Press, 1992.
Cesarani, David, ed. The Final Solution: Origins and Implementation. London: Routledge, 1994.
Friedlander, Henry. The Origins of Nazi Genocide: From Euthanasia to the Final Solution. Chapel Hill, NC: The University of North Carolina Press, 1995.
Friedlaender, Saul. Nazi Germany and the Jews. New York: Harper Collins, 1997.
Goldhagen, Daniel Jonah. Hitler's Willing Executioners: Ordinary Germans and the Holocaust. New York: Knopf, 1996.
Herbert, Ulrich (ed.). National Socialist Extermination Policies, Contermporary German Perspectives and Controversies New York: Berghahn, 2000.
Schleunes, Karl. The Twisted Road To Auschwitz. London: Deutsch, 1972.

Asasinii
Arendt, Hannah. Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil. New York: The Viking Press, 1963.
Benz, Wolfgang. The Holocaust: A German Historian Examines the Genocide. New York: Columbia University Press, 1999.
Browning, Christopher. Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland. New York: HarperCollins, 1992.

Hoehne, Heinz. The Order of the Death's Head: The Story of Hitler's SS. London: Secker and Warburg, 1969.
Johnson, Eric A., Nazi Terror, The Gestapo, Jews, and Ordinary Germans. New York: Basic Books,1999
Klee, Ernst, Willi Dressen, and Volker Riess. Those Were the Days: The Holocaust as Seen by the Perpetrators and Bystanders. London: Hamish Hamilton, 1991.
Krausnik, Helmut, and Martin Broszat, et al. The Anatomy of the SS State. London: Collins, 1968.
Lifton, Robert. The Nazi Doctors: Medical Killing and the Psychology of Genocide. New York: Basic Books, 1986.
Lozowick, Yaacov. Hitler's Bureaucrats: The Nazi SecurityPpolice and the Banality of Evil. London: Continuum, 2002.
Nicosia, Francis R and Jonathan Huener (eds.), Medicine and Medical Ethics in Nazi Germany: Origins, Practices, Legacies. New York: Berghahn, 2002.
Sereny, Gitta. Into That Darkness: From Mercy Killing to Mass Murder. New York: McGraw-Hill, 1974.
Sereny, Gitta, and Albert Speer. His Battle With Truth. New York: Macmillan, 1995.

Lagărele Naziste

Arad, Yitzhak. Belzec, Sobibor, Treblinka: The Operation Reinhard Extermination Camps. Bloomington, IN: Indiana University Press, 1987.
Des Pres, Terrence. The Survivor: An Anatomy of Life in the Death Camps. New York: Oxford University Press, 1976.
Dwork, Deborah. Auschwitz: 1270 to the Present. New York: W.W. Norton, 1996.
Feig, Konnilyn. Hitler's Death Camps: The Sanity of Madness. New York: Holmes and Meier, 1981.
Frankl, Viktor. From Death Camp to Existentialism: A Psychiatrist's Path to a New Therapy. Boston: Beacon Press, 1959 (revised and reissued as Man's Search For Meaning. New York: Washington Square Press, 1968).
Gutman, Israel, and Michael Berenbaum, eds. Anatomy of the Auschwitz Death Camp. Bloomington, IN: Indiana University Press, 1994.
Gutman, Israel, and Avital Saf, eds. The Nazi Concentration Camps: Structure and Aim-The Image of the Prisoner-The Jews in the Camps. Jerusalem: Yad Vashem, 1984.
Karay, Felicja. Women in the Forced-Labor Camps. New Haven, CT: Yale University Press, 1998.
Kogon, Eugene. The Theory and Practice of Hell: The German Concentration Camps and the System Behind Them. London: Secker and Warburg, 1950.
Sofsky, Wolfgang. The Order of Terror: The Concentration Camp. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1997.

Munca forțată și confiscarea proprietăților evreiești

Allen, Michael Thad. The Business of Genocide: The SS, Slave Labor, and the Concentration Camps. Chapel Hill, N.C.: University of North Carolina Press, 2002.
Eizenstat, Stuart E. Imperfect Justice: Looted Assets, Slave Labor, and the Unfinished Business of World War II. New York: Public Affairs, 2003
Zweig, Ronald W .The Gold Train: The Destruction of the Jews and the Second World War's Most Terrible Robbery. London: Allen Lane, 2002.

Ghetouri

Trunk, Isaiah. Judenrat: The Jewish Councils in Eastern Europe under Nazi Occupation. New York: Macmillan, 1972.

Reacția Evreilor din Europa la Holocaust

Altshuler, Mordechai. Soviet Jewry on the Eve of the Holocaust: A Social and Demographic Profile. Jerusalem: Hebrew University Centre for Research of East-European Jewry, 1998.
Arad, Yitzhak. Ghetto in Flames: The Struggle and Destruction of the Jews of Vilna in the Holocaust. Jerusalem: Yad Vashem, 1980.
Cholavsky, Shalom. The Jews of Bielorussia during World War II. Amsterdam:
Harwood Academic Publishers, 1998.
---. Soldiers from the Ghetto. San Diego: AS Barnes, 1980.
Gutman, Israel. The Jews of Warsaw, 1939--1943: Ghetto, Underground, Revolt. Bloomington, IN: Indiana University Press, 1982.
Krakowski, Shmuel. The War of the Doomed: Jewish Armed Resistance in Poland 1942--1944. New York: Holmes and Meier, 1984.
Levin, Dov. Fighting Back: Lithuanian Jewry's Armed Resistance to the Nazis 1941--1945. New York: Holmes and Meier, 1985.

Studii privind Holocaustul în diferite țări europene

Ucraina şi Belarus
Aster, Howard, ed. Ukrainian-Jewish Relations in Historical Perspective. Edmonton, Can.: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1990.
Dean, Martin. Collaboration in the Holocaust: Crimes of the Local Police in Belorussia and the Ukraine, 1941--1944. New York: St. Martins Press, 2000.
Ehrenburg, Ilya, and Vasily Grossman. The Black Book. New York: Holocaust
Library, 1981.
Kuznetsov, Anatoly. Babi Yar. London: MacGibbon and Kee, 1967.
Spector, Shmuel. The Holocaust of Volhynian Jews 1941--1944. Jerusalem: Yad Vashem, 1990.

Franța
Adler, Jacques. The Jews of Paris and the Final Solution: Communal Response and Internal Conflicts 1940--1944. New York: Oxford University Press, 1987.
Cohen, Richard. The Burden of Conscience: French Jewish Leadership during the Holocaust. Bloomington, IN: Indiana University Press, 1987.
Lazare, Luciene. Rescue as Resistance: How Jewish Organizations Fought the Holocaust in France. New York: Columbia University Press, 1996.
Marrus, Michael, and Robert Paxton. Vichy France and the Jews. New York: Basic Books, 1981.
Poznanski, Renee. Jews in France during World War II. Hanover, N.H.: Brandeis University Press, 2001.
Zuccotti, Susan. The Holocaust, The French and the Jews. New York: Basic Books, 1993.

Olanda şi Belgia
Colijn, G. Jan, ed. The Netherlands and Nazi Genocide: Papers of the 21st Annual Scholars Conference. Lewiston: The Edward Mellen Press, 1992.
de Jong, Louis. The Netherlands and Nazi Germany. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1990.
Michman, Dan, ed. Belgium and the Holocaust: Jews, Belgians, Germans. Jerusalem: Yad Vashem, 1998.
Moore, Bob. Victims and Survivors: The Nazi Persecution of the Jews in the Netherlands 1940--1945. London: Arnold, 1997.
Presser, Jacob. The Destruction of the Dutch Jews. New York: EP Dutton, 1969.

Scandinavia
Abrahamsen, Samuel. Norway's Response to the Holocaust: A Historical Perspective. New York: Holocaust Library, 1991.
Rautkillo, Hannu. Finland and the Holocaust: The Rescue of Finland's Jews. New York: Holocaust Library, 1987.
Yahil, Leni. The Rescue of Danish Jewry: Test of a Democracy. Philadelphia: Jewish Publication Society, 1969.

Italia
Carpi, Daniel. Between Mussolini and Hitler: The Jews and the Italian Authorities in France and Tunisia. Hanover, NH: Brandeis University Press, 1994.
Michaelis, Meir. Mussolini and the Jews: German-Italian Relations and the Jewish Question in Italy, 1922--1945. Oxford: Clarendon Press, 1978.
Zuccotti, Susan. The Italians and the Holocaust: Persecution, Rescue and Survival. New York: Basic Books, 1987.

Balcani
Bar-Zohar, Michel. Beyond Hitler's Grasp: The Heroic Rescue of Bulgaria's Jews. Holbrook, MA: Adams Media Corporation, 1998.
Chary, Fredrich. The Bulgarian Jews and the Final Solution 1940--1944. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1972.
Mazower, Mark. Inside Hitler's Greece: The Experience of Occupation, 1941--1944. New Haven, CT: Yale University Press, 1993.

Germania
Angress, Werner. Between Fear and Hope: Jewish Youth in the Third Reich. New York: Columbia University Press, 1988.

Baker, Leonard. Days of Sorrow, Days of Pain: Leo Baeck and the Berlin Jews. New York: Macmillan, 1978.
Barkai, Avraham. From Boycott to Annihilation: The Economic Struggle of German Jews, 1933--1943. Hanover, NH: University Press of New England, 1989.
Elon, Amos. Pity of It All: A History of Jews in Germany, 1743-1933. New York: Metropolitan Books, 2002.
---. Renewal and Destruction, 1918--1945. New York: Columbia University Press, 1998.
Gay, Peter. Freud, Jews and Other Germans: Masters and Victims in Modernist Culture. New York: Oxford University Press, 1978.
Kaplan, Marion A. Between Dignity and Despair: Jewish Life in Nazi Germany. New York: Oxford University Press, 1998.
Kulka, Otto Dov, and Paul Mendes-Flohr, eds. Judaism and Christianity Under the Impact of National Socialism, 1919--1945. Jerusalem: The Historical Society of Israel, 1987.
Mosse, George Lachmann. German Jews Beyond Judaism. Bloomington, IN: Indiana University Press, 1985.
Mosse, Werner Eugene. The German-Jewish Economic Elite 1820--1935: A Socio-Cultural Profile. Oxford: Clarendon Press, 1989.
Nywiek, Donald. The Jews in Weimar Germany. Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1980.
Poppel, Stephen. Zionism in Germany: The Shaping of Jewish Identity, 1897--1933. Philadelphia: Jewish Publication Society, 1977.
Pulzer, Peter. Jews and the German State: The Political History of a Minority, 1848--1933. Oxford: Blackwell, 1992.
Reinharz, Yehuda. Fatherland or Promised Land: The Dilemma of the German Jew, 1893--1914. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 1975.
Reinharz, Yehuda, and Walter Schatzberg, eds. The Jewish Response to German Culture: From the Enlightenment to the Second World War. Hanover, NH: University Press of New England, 1985.
Richarz, Monika, ed. Jewish Life in Germany: Memoirs from Three Centuries. Bloomington, IN: University of Indiana Press, 1991.
Schorsch, Ismar. Jewish Reactions to German Anti-Semitism, 1870--1914. New
York: Columbia University Press, 1972.
Tal, Uriel. Christians and Jews in Germany. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1975.

Austria, Ungaria şi România

Ben-Tov, Arieh. Facing a Holocaust in Budapest: The International Committee of the Red Cross and the Jews in Hungary 1943--1945. Geneva: Henry Dunant Institute, 1988.
Bukey, Evan Burr. Hitler's Austria. Chapel Hill: University of North Carolina Press, þ2000
Braham, Randolph L., ed. The Destruction of Romanian and Hungarian Jews during the Antonescu Era. Boulder, CO: The City University of New York, 1997.
---, ed. The Holocaust in Hungary: Fifty Years Later. New York: Columbia University Press, 1997.
---. The Politics of Genocide: The Holocaust in Hungary. New York: Columbia University Press, 1981 (revised edition, 1994).
Carp, Matatias, Holocaust in Romania, Facts and Documents on the Annihilation of Romania's Jews, 1940-1944. Safety Harbor, Fla.: Simon, 2000
Cesarani, David, ed. Genocide and Rescue: The Holocaust in Hungary 1944. Oxford: Berg, 1997.
Cohen, Asher. The Hehalutz Underground. Boulder, CO: Social Science Monographs, 1986.
Ioanid, Radu, The Holocaust in Romania, Chicago: IR Dee, 1999.
Katzburg, Nathaniel. Hungary and the Jews, 1920--1943. Ramat Gan: Bar-Ilan University Press, 1981.

Slovacia

Frieder, Emmanuel. To Deliver Their Souls: The Struggle of a Young Rabbi during the Holocaust. New York: Holocaust Library, 1987.
Fuks, Abraham. The Unheeded Cry. Brooklyn: Mesorah Publications, 1984.
Toth, Dezider, ed. The Tragedy of Slovak Jews: Proceedings of the International Symposium, Banska Bystrica, 25th to 27th March, 1992. Banska Bystrica: Datai, 1992.
Campion, Joan, In the Lion's Mouth, Gisi Fleischmann and the Jewish Fight for Survival. New York: University Press of America, 1987

Cehia

Bondy, Ruth. "Elder of Jews," Jacob Edelstein of Theresienstadt. New York: Grove Press, 1989.

Jewish Rescue Attempts
Bauer, Yehuda. American Jewry and the Holocaust: The American Joint Distribution Committee, 1939--1945. Detroit: Wayne State University Press, 1981.
---. The Holocaust in Historical Perspective. Seattle: University of Washington Press, 1978.
---. The Jewish Emergence from Powerlessness. Toronto: University of Toronto, 1979.
---. Jews For Sale? Nazi-Jewish Negotiations, 1933--1945. New Haven, CT: Yale University Press, 1994.
Kranzler, David H., The Man Who Stopped the Trains to Auschwitz, George Mantello, El Salvador, and Switzerland's Finest Hour. Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press, 2000
Jewish Resistance during the Holocaust: Proceedings of the Conference on Manifestations of Jewish Resistance, Jerusalem, April 7--11, 1968. Jerusalem: Yad Vashem, 1968.
Morrison, David. Heroes, Antiheroes and the Holocaust: American Jewry and Historical Choice. 2nd ed. Jerusalem: Gefen, 1999.
Patterns of Jewish Leadership in Nazi Europe, 1933-1945: Proceedings of the Third Yad Vashem International Historical Conference, Jerusalem, April 1--7, 1977. Jerusalem: Yad Vashem, 1979.
Rescue Attempts during the Holocaust: Proceedings of the Second Yad Vashem International Historical Conference, Jerusalem, April 8--11, 1974. Jerusalem: Yad Vashem, 1977.

Rezistența evreiască
Tec, Nechama. Defiance: The Belski Partisans. New York: Oxford University Press, 1993.

Răspunsul aliaților la Holocaust
Arad, Gulie Ne'eman, America, Its Jews, and the Rise of Nazism. Bloomington, Ind.: Indiana University Press, 2000
Abella, Irving, and Harold Troper. None is Too Many: Canada and the Jews of Europe, 1933--1948. New York: Random House, 1983.
Baumel Judith Tydor. Unfulfilled Promise: Rescue and Resettlement of Jewish Children in the United States, 1934--1945. Juneau: Denali Press, 1990.
Breitman, Richard. Official Secrets: What the Nazis Planned, What the British and Americans Knew. New York: Hill and Wang, 1998.
Breitman, Richard, and Alan Kraut. American Refugee Policy and European Jewry, 1933--1945. Bloomington, IN: Indiana University Press, 1987.
Cohen, Michael. Retreat from the Mandate: The Making of British Policy, 1936--1945. London: Elek, 1978.
Feingold, Henry. The Politics of Rescue: The Roosevelt Administration and the Holocaust. New Brunswick. NJ: Rutgers University Press, 1970.
Gilbert, Martin. Auschwitz and the Allies. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1981.
Kushner, Tony. The Holocaust and the Liberal Imagination: A Social and Cultural History. Oxford: Blackwell, 1994.
Laqueur, Walter. The Terrible Secret: An Investigation in the Suppression of Information about Hitler's "Final Solution." London: and Nicolson, 1980.
Lipstadt, Deborah. Beyond Belief: The American Press and the Coming of the Holocaust. New York: The Free Press, 1986.
Nicosia, Francis. The Third Reich and the Palestine Question. London: IB Taurus, 1985.
Ofer, Dalia. Escaping the Holocaust: Illegal Immigration to the Land of Israel, 1939--1944. New York: Oxford University Press, 1990.
Porat, Dina. The Blue and the Yellow Stars of David: The Zionist Leadership in Palestine and the Holocaust, 1939--1945. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1990.
Sherman, A. J. Island of Refuge: Britain and Refugees from the Third Reich, 1933--1939. London: Elek, 1973.
Sompolinsky, Meier. Britain and the Holocaust: The Failure of Anglo-Jewish Leadership? Brighton: Sussex Academic Press, 1999.
Wasserstein, Bernard. Britain and the Jews of Europe, 1939--1945. London: Institute of Jewish Affairs, 1979.
Wyman, David. The Abandonment of the Jews: America and the Holocaust. New
York: Pantheon Books, 1984.
Zweig, Ronald. Britain and Palestine during the Second World War. Woodbridge: The Boydell Press, 1986.

Guvernele din țările neutre şi Holocaustul
Favez, Jean-Claude. The Red Cross and the Holocaust. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
Haessler, Alfred. The Lifeboat is Full: Switzerland and the Refugees, 1933--1945. New York: Funk and Wagnalls, 1969.
Koblik, Steven. The Stones Cry Out: Sweden's Response to the Persecution of the Jews, 1933--1945. New York: Holocaust Library, 1988.
Levin, Itamar. The Last Deposits: Swiss Banks and the Holocaust Victims' Accounts. Westport, CT: Praeger, 1999.
Ziegler, Jean. The Swiss, the Gold, and the Dead: How Swiss Bankers Helped Finance the Nazi War Machine. New York: Harcourt Brace and Co., 1998.

Reacția bisericilor față de Holocaust
Cornwell, John. Hitler's Pope: The Secret History of Pius XII. New York: Viking, 1999.
Friedlaender, Saul. Pius XII and the Third Reich: A Documentation. New York: Knopf, 1966.
Lapide, Pinachas, The Last Three Popes and the Jews. London: Souvenir Press, 1967
Phayer, Michael, The Catholic Church and the Holocaust, 1930-1965. Bloomington, Ind.: Indiana University Press, 2000
Zuccotti, Susan, Under His Very Windows: The Vatican and the Holocaust in Italy. New Haven, Conn: Yale University Press, 2000
Morley, John. Vatican Diplomacy and the Jews during the Holocaust, 1939--1943. New York: Ktav, 1980.
Rittner, Carol et al. eds. The Holocaust and the Christian World, Reflections on the Past, Challenges for the Future, London: Kupard, 2000

Drepții între Popoare
Gilbert, Martin. The Righteous: The Unsung Heroes of the Holocaust. London: Doubleday, 2002.
Fogelman, Eva. Conscience and Courage: Rescuers of Jews during the Holocaust. New York: Anchor Books, 1994.
Oliner, Samuel. The Altruistic Personality: Rescuers of Jews in Nazi Europe. New York: Free Press, 1988.
Paldiel, Mordecai. The Path of the Righteous: Gentile Rescuers of Jews during the Holocaust. Hoboken, NJ: Ktav, 1993.
Tec, Nechama. When Light Pierced the Darkness: Christian Rescue of Jews in Nazi-Occupied Poland. New York: Oxford University Press, 1986.
Tschuy, Theo, Dangerous Diplomacy, The Story of Carl Lutz, Rescuer of 62,000 Hungarian Jews. Grand Rapids, Mich.: W. B. Eerdmans, 2000

Jurnale şi Memorii
The Diary of Eva Heyman. Jerusalem: Yad Vashem, 1974.
Fenelon, Fania. The Musicians of Auschwitz. London: M. Joseph, 1977.
Friedlaender, Saul. When Memory Comes. New York: Farrar, Straus and Giroux, 1979.
Geva, Thomas. Youth in Chains. Jerusalem: R Mass, 1958.
Hart, Kitty. I Am Alive. London: Abelard-Schuman, 1961.
Hillsum, Etty. Etty: A Diary 1941--1943. London: J. Cape, 1983.
Levi, Primo. Survival in Auschwitz: The Nazi Assault on Humanity. New York: Collier Books, 1971.
Mechanicus, Philip. Waiting for Death: A Diary. London: Calder and Boyers, 1968.
Mueller, Filip. Auschwitz Inferno: The Testimony of a Sonderkommando. London: Routledge and Kegan Paul, 1979.
Notes from the Warsaw Ghetto: The Journal of Emmanuel Ringelblum. New York: McGraw-Hill, 1958.
Nyiszli, Miklos. Auschwitz: A Doctor's Eyewitness Account. London: Hamilton, 1964.
Rousset, David. The Other Kingdom. New York: Reynal and Hitchcock, 1947.
Scroll of Agony: The Warsaw Diary of Chaim Kaplan. New York: Macmillan, 1965.
Surviving the Holocaust: The Kovno Diary, Avraham Tory. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1990.
The Terezin Diary of Gonda Redlich. Lexington, KY: University Press of Kentucky, 1992.
The Warsaw Diary of Adam Czerniakow. New York: Stein and Day, 1979.
Wiesel, Elie. Night. New York: Hill and Wang, 1960.

Zuckerman, Yitzhak. A Surplus of Memory: Chronicle of the Warsaw Ghetto Uprising. Berkeley: University of California Press, 1993.

Literatura Holocaustului

Appelfeld, Aharon. The Age of Wonders. Boston: David B. Godine, 1981.
Begley, Lewis. The Man Who Was Late. New York: Knopf, 1993.
---. Wartime Lies. New York: Knopf, 1991.
Bellow, Saul. Mr. Sammler's Planet. London: Penguin, 1972.
Borowski, Tadeusz. This Way to the Gas Ladies and Gentlemen. New York: Viking Press, 1967.
Fink, Ida. The Journey. New York: Farrar, Straus and Giroux, 1992.
Hersey, John. The Wall. London: H. Hamilton, 1960.
Levi, Primo. The Drowned and the Saved. New York: Summit Books, 1988.
---. If Not Now When. New York: Summit Books, 1985.
---. The Mirror Maker. New York: Schocken Books, 1989.
---. The Periodic Table. New York: Schocken Books, 1984.
Plath, Sylvia. Crossing the Water. London: Faber and Faber, 1971.
---. Winter Trees. London: Faber and Faber, 1971.
Wiesel, Elie. The Accident. New York: Hill and Wang, 1962.
---. Dawn. London: MacGibbon, 1961.
---. The Fifth Son. New York: Warner Books, 1985.
---. The Gates of the Forest. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1966.
---. Legends of Our Time. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1968.

Arta Holocaustului

Amishai-Maisels, Ziva. Depiction and Interpretation: The Influence of the Holocaust on the Visual Arts. Oxford: Pergamon Press, 1993.
Ezrachi, Sidra Dekoven. By Words Alone: The Holocaust in Literature. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
Flam, Gila. Singing For Survival: Songs of the Lodz Ghetto. Urbana, IL: University of Illinois Press, 1992.
Karas, Joza. Music in Terezin 1941--1945. New York: Beaufort Books, 1985.
Langer, Lawrence. Admitting the Holocaust: Collective Essays. New York: Oxford University Press, 1995.
---. The Holocaust and the Literary Imagination. New Haven, CT: Yale University Press, 1975.
Rosenfeld, Alvin. A Double Dying: Reflections on Holocaust Literature. Bloomington, IN: Indiana University Press, 1980.
Roskies, David. Against the Apocalypse: Responses to Catastrophe in Modern Jewish Culture. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1984.
Steiner, George. Language and Silence: Essays, 1958--1966. London: Faber and Faber, 1967.
---. The Portage to San Cristobal of AH. New York: Simon and Schuster, 1981.
Young, James. Writing and Re-Writing the Holocaust: Narrative and the Consequences of Interpretation. Bloomington, IN: Indiana University Press, 1990.

Memoria Colectivă a Holocaustului

Friedlaender, Saul. Memory, History and the Extermination of the Jews of Europe. Bloomington, IN: Indiana University Press, 1993.
Katz, Steven. The Holocaust in Historical Context, Vol. 1. New York: Oxford University Press, 1994.
Novick, Peter. The Holocaust in American Life. Boston: Houghton Mifflin, 1999.
Young, James. The Texture of Memory: Holocaust Memorials and Their Meaning. New Haven, CT: Yale University Press, 1993.

Filosofia şi Teologia Holocaustului
Berkovits, Eliezer. Faith After the Holocaust. New York: Ktav, 1973.
Braiterman, Zachary. (God) after Auschwitz: Tradition and Change in Post-Holocaust Jewish Thought. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1998.
Cohen, Arthur A. The Tremendum: A Theological Interpretation of the Holocaust. New York: Crossroad, 1981.
Fackenheim, Emil. God's Presence in History: Jewish Affirmations and Philosophical Reflections. New York: New York University Press, 1970.
---. The Jewish Return to History: Reflections in the Age of Auschwitz and the New Jerusalem. New York: Schocken Books, 1978.
Katz, Steven. Post-Holocaust Dialogues: Critical Studies in Modern Jewish Thought. New York: New York University Press, 1985.
Rubenstein, Richard. After Auschwitz: Radical Theology and Contemporary Judaism. New York: Bobbs-Merrill, 1966.
Schweid, Eliezer. Wrestling Until Day-Break: Searching for Meaning in the Thinking of the Holocaust. Lanham, MD: University Press of America, 1994.
Soloveitchik, Joseph B., Fate and Destiny, From Holocaust to the State of Israel. New York: Ktav, 2000

Negarea Holocaustului
Evans, Richard J. Lying About Hitler: History, Holocaust and the David Irving Trial. New York: Basic Books, 2001
Lipstadt, Deborah. Denying the Holocaust: The Growing Assault on Truth and Memory. New York: Plume Books, 1994.
Vidal-Naquet, Pierre. Assassins of Memory: Essays on the Denial of the Holocaust. New York: Columbia University Press, 1992.

Crime de război şi Justiția politică după 1945
Finkielkraut, Alain. Remembering in Vain: The Klaus Barbie Trial and Crimes Against Humanity. New York: Columbia University Press, 1992.
Gilbert, Gustave Mark. Nuremberg Diary. New York: Farrar, 1947.
Harel, Isser. The House on Garibaldi Street. New York: Bantam Books, 1976.
Ryan, Allan. Quiet Neighbors: Prosecuting Nazi War Criminals in America. San Diego: Harcourt, Brace, Jovanovich, 1984.
Taylor, Telford. The Anatomy of the Nuremberg Trials: A Personal Memoir. New York: Knopf, 1992.
Wiesenthal, Simon. The Murderers Among Us. London: Heinemann, 1967.
Zuroff, Efraim. Occupation: Nazi-Hunter, The Continuing Search for the Perpetrators of the Holocaust. Hoboken, NJ: Ktav, 1994.

Experiența postbelică a Supraviețuitorilor Holocaustului
Gay, Ruth. Safe Among the Germans: Liberated Jews after World War II. New Haven, Conn.: Yale University Press, 2002
Lavsky, Hagit. New Beginnings: Holocaust Survivors in Bergen-Belsen and the British Zone in Germany, 1945-1950. Detroit, Mich.: Wayne State University Press, 2002.
Mankowitz, Zeev W. Life Between Memory and Hope: The Survivors of the Holocaust in Occupied Germany. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
Bar-On, Dan. Fear and Hope: Three Generations of the Holocaust. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1995.
Baumel, Esther Judith Tydor. Kibbutz Buchenwald: Survivors and Pioneers. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1997.
Gilbert, Martin. The Boys: Triumph over Adversity. London: Weidenfeld and Nicolson, 1996.
Gill, Anton. The Journey Back from Hell: Conversations with Concentration Camp Survivors. London: Grafton Books, 1988.
Greenspan, Henry, On Listening to Holocaust Survivors, Recounting and Life History. Westport, Conn.: Praeger, 1998
Hass, Aaron. In the Shadow of the Holocaust: The Second Generation. New York: Cambridge University Press, 1996.
Karpf, Ann. The War After: Living with the Holocaust. London: Heinemann, 1996.
Yablonka, Hanna. Survivors of the Holocaust: Israel after the War. London: Macmillan, 1999.

“ANATOMIA CRIMEI”

Istoriografia postbelică: autori, lucrări, paradigme în interpretarea Holocaustului

Aproape şase decenii despart Europa de astăzi de sfârşitul celui de al “Doilea Război Mondial,” de colapsul Nazismului şi de eliberarea lagărelor de concentrare şi exterminare ale celui de al Treilea Reich. Cu toate acestea şi în ciuda eforturilor permanente şi a reuşitelor remarcabile de a documenta şi comemora evenimentele tragice ale anilor 1933-1945, atât Nazismul cât şi “Soluția Finală” continuă să rămână marile “enigme” ale Istoriei şi istoriografiei postbelice. Natura prin excelență sensibilă a subiectului, datorată nu exclusiv dar într-o măsură considerabilă motivațiilor şi mizelor de ordin politic bazate pe rațiuni din cele mai diverse a impus, aproape permanent, limite cercetătorului preocupat de cunoaşterea detailată a evenimentelor, interpretarea, explicarea, înțelegerea şi, mai ales, reprezentarea acestora.

Ceea ce aliații numeau în 1945, după descoperirea lagărelor de exterminare, “the *unthinkable”* rămâne încă pentru mulți, astăzi, “the *unspeakable*.” Nu puțini sunt însă cei ce doresc istoricizarea Holocaustului, transformarea memoriei acestuia în *foot-note* al istoriei, sau chiar uitarea trecutului în numele viitorului. Cazul Germaniei unificate unde plăcile de beton ale zidului Berlinului căzute la 9 noiembrie 1989 tind să acopere cioburile Nopții de Cristal din 9 noiembrie 1938 este cel mai mediatizat şi dezbătut, dar nu şi singular.

Problema cea mai spinoasă în abordarea acestui trecut o reprezintă, cel puțin din perspectivă actuală, faptul că în spatele cuvintelor, oricât de cu grijă alese, vor rămâne permanent ororile, temerile, tăcerile (auto)impuse de memoria vie, nu neapărat “mitică” şi nu ireconciliabil opusă “istoriei autentice,” aşa cum le vedea în anii 1980 Ernst Nolte. Abordarea globală şi reflecția generală asupra Holocaustului din ultimele decenii au forțat permanent granițele morale şi intelectuale, epistemologice şi de reprezentare ale acestuia însă nu au putut elimina poziția personală a autorilor, cel mai adesea însoțită de o anume doză de subiectivitate. Cu atât mai puțin au reuşit să confere discursului despre istorie, această istorie, un ton perfect neutru. Aceasta mai ales atunci când, dincolo de cauze şi esență, se iau în discuție consecințele Holocaustului asupra lumii postbelice şi se pune sub semnul întrebării acel *Happy End* adus de 1945.

Oricât de pragmatice se vor dori în viitor viziunile şi abordările, pentru a face posibilă scrierea istoriei “după Auschwitz,” constrângerile impuse de trecut şi “criza istoriei” generată de “Soluția Finală” nu vor permite curând raportarea istoricului la “Principiul Plăcerii scrisului Istoric.” O întoarcere la categoriile tradiționale de secol XIX şi noțiunile de adevăr - fals, obiectivitate, realitate, ştiință pozitivă şi artă realistă, o scriere a Holocaustului în termeni istorici, nu va fi posibilă fără o prealabilă regândire teoretică a problemei.

Decizia politică şi necesitățile educaționale ar putea juca un rol important în “trecerea” acestui subiect în istorie dar nu singurul şi nu neapărat pe cel central. Tendința de a ordona secvențial şi explica Holocaustul în termeni confortabili, logici, raționali, există. Istoricul, şi nu doar el, va continua însă să caute răspunsul la câteva întrebări presante: *Este posibil echilibrul judecății istorice asupra evenimentelor?* (Gerschom Scholem), *A cui este Povestea (istoria) Holocaustului?* (Yael Feldman) şi *A cui poveste o scriem?* (Cristopher Browning), *Cum poate fi naturalizat şi care este geografia simbolică a Holocaustului?* (Sidra Ezraki), *Este salvarea memoriei singurul imperativ categoric?* (Geoffrey Hartmann), *Ce voce îşi asumă, cine, de pe ce poziție şi cu ce drept în redarea acestuia?* (Dominick LaCapra), *Cum putem folosi raționalul şi categoriile sale în redarea şi înțelegerea iraționalului?* (Dan Deaner), *Care ar fi limitele imaginației estetice pentru a surprinde şi face comprehensibil Holocaustul?* şi *Cât de teoretice şi cât de formale pot fi dezbaterile?* (Saul Friedlander).

În ciuda percepției actuale, adesea acreditată de *diletanți*, în perioada de dinaintea anilor 1970, abordarea Holocaustului de către mediile academice occidentale avea să trezească adeseori suspiciuni, în primul rând printre fostele victime ale nazismului. Pentru mulți dintre supraviețuitorii evrei, transformarea tragediei lor colective în obiect de studiu avea să reprezinte o încercare nefondată de trivializare, popularizare şi distorsionare a oribilei crime, o “desacralizare a memoriei.” Intrarea Holocaustului în Istorie, transformarea lui în subiect de interes general avea să se producă treptat, abia în deceniul următor, în paralel cu acceptarea ideii că aceasta ar putea reprezenta garanția ultimă a faptului că “lecția” celui de al Treilea Reich nu va fi curând uitată. Totodată, diminuarea, pe fondul mişcărilor studențeşti din 1968 şi al relaxării relațiilor cu Uniunea Sovietică, a interesului guvernelor occidentale de a estompa adevărul referitor la participarea multora dintre politicienii şi factorii de decizie din R.F.G., Austria, Franța etc. la implementarea şi derularea “Soluției Finale” a contribuit şi ea la dezvoltarea unor noi arii de cercetare în domeniu, adăugând accesului aproape nelimitat la arhive replierea în interior şi reevaluarea celui de al Treilea Reich şi a colaboratorilor săi.

În linii generale, istoriografia nu a dat până la jumătatea anilor 1980, când paradigma rasială începe să domine interpretările, iar lagărul şi

politica distructivă, de exterminare, încep să fie privite ca esență a totalitarismului şi extremă centrală şi nu periferică a acestuia; o maximă importanță Holocaustului în înțelegerea nazismului. Anii 1950 sunt dominați de paradigma totalitarismului generată de Războiul Rece. Urmează anii 1960 în care elementul central al dezbaterii inițiate de marxişti este raportul dintre fascism şi capitalism şi, în paralel, în cazul non-marxiştilor cel al relației fascism – modernitate. Deceniul al optelea şi prima jumătate a celui de al nouălea va înregistra paradigma structuralistă a stângii germane, inițierea dezbaterii dintre intenționalişti şi funcționalişti, întreruptă de *Historicherstreit*, apariția conceptului de "stat politocratic"(Martin Broszat, 1969) şi "week dictatorship"(Hans Mommsen, 1970). Toate acestea vor contribui indirect şi la articularea şi dezvoltarea analizelor asupra Soluției Finale şi (mai puțin) a Holocaustului. Principalul lor merit constă însă în relansarea şi regândirea proiectului pedagogic lansat de aliați în 1945 şi eşuat în prima fază datorită tezei vinovăției colective, pe care generația ce a trăit experiența nazismului o va respinge, revedincând statutul de victimă a regimului, în paralel cu limitarea responsabilităților la Hitler, simbol şi scuză în acelaşi timp, eventual la cei mai apropiați dintre acoliții acestuia.

În primă fază, nu Holocaustul ci "lagărul de concentrare" atrage atenția istoricului, dar fără a reprezenta o lume în sine ci doar un detaliu al războiului şi al istoriei nazismului. Rapoartele aliaților se adresau propriilor comandamente militare şi factorului politic, nicidecum publicului larg. Chiar şi un Eugen Kogon, victimă politică a nazismului, în prefața la cartea sa apărută în 1945, se întreba asupra oportunității dezvăluirii către publicul larg a unei istorii ce "nu conține nimic bun, aflată la granița cu ceea ce este moral şi îngăduit," doar scopul uman şi politic şi evitarea recidivei convingându-l să-şi publice lucrarea. Cu câteva excepții, "epoca Adenaur" se va limita la formule generale şi vagi restituiri, va insista mai curând pe uitare sau rezolvare facilă în baza unui "slalom al memoriei." Cum prioritară era integrarea în structurile democratice şi refacerea economiei, abia mai târziu, în Germania anilor 1960, cultura istorică va începe acea reprocesare continuă a trecutului nazist şi a Holocaustului, menită a uşura despărțirea de trecut. A fost însă nevoie de cel puțin un "generational turn," de o nouă generație care să afle despre crimele trecutului şi să-şi chestioneze vârstnicii în legătura cu acest trecut. Istoricii, mai puțin "eretici" prin natura profesiei, uneori prin vârstă şi nu în ultimul rând prin legăturile personale cu intelectualitatea acuzată de a fi colaborat cu naziştii, nu au jucat însă un rol major în această "revoluție."

Un traseu deloc facil va cunoaşte Holocaustul şi în cazul istoriografiei evreieşti. Pentru cei care au trăit experiența ghetourilor şi a lagărelor a spune povestea era o datorie, cazul istoricului Simon Dubnov şi a strigătului său disperat: "Oameni buni, nu uitați, oameni buni, povestiți, oameni buni, scrieți." Primele arhive sistematice apar încă din anii groazei în speranța că într-o zi istoria va fi scrisă, că nu naziști ci aliații lor vor învinge, că victimele nu vor putea fi eliminate definitiv din istorie. Tot atunci, un Ignatz Schiper, conştient că nimeni nu va dori să-i creadă, pentru că catastrofa evreilor era dezastrul întregii lumi civilizate, avea să spună că în primul rând lui *Abel* (evreilor, n.n.) avea să-i revină sarcina ingrată de a spune istoria. Noi probleme vor apărea după război şi vor ține nu doar de elaborarea literaturii care să uşureze transmiterea "poveştii," sau de încadrarea genocidului în cronologia evreiască - *Driterr Hurban*, sau un "Eveniment" total diferit, unic, *Shoah*? - , ci şi de dorința de a uita a supraviețuitorilor şi a generației de după război. Nu în ultimul rând, trebuia această istorie scrisă doar în *ydish*, aşa cum sugera la un moment dat, în 1955, Elie Wiesel, sau şi în alte limbi, de circulație, pentru a o face accesibilă cât mai multor cititori? Comunicarea cu ceilalți, cu non-evreii, în privința istoriei şi a memoriei va fi una timidă pînă în anii 1960-1970. Abia procesul Eichmann - primul în care nu verdictul ci expresia publică, nu documentul scris ci mărturia, vocile neauzite la Nurenberg, joacă un rol central - şi mai apoi războaiele din Orientul Mijlociu duc la acea schimbare radicală în atitudinea față de Holocaust, întâi în Israel, apoi în Franța şi SUA. Educarea tinerei generații, lecția istoriei întruchipată în Holocaust, transmiterea memoriei dincolo de "granițele" unei singure comunități, vor reprezenta noi priorități, obiective ce vor duce la globalizarea acesteia, la Muzeul Holocaustului din Washington, dar şi, datorită revoluției media, la forme de comemorare ce țin mai curând de *entertainment.*

O altă problemă majoră în cazul de față o reprezintă tipul de istorie scrisă după 1945. Observația lui Christopher Browning ni se pare extrem de pertinentă în acest sens. Cercetarea şi mai apoi teoriile şi narațiunile s-au axat în mod disproporționat, în primele decenii de după război, asupra călăilor şi mai puțin asupra victimelor sau martorilor "neimplicați," pe documentul scris şi tipul de perspectivă deschisă la Nurenberg. Accentul major şi prioritar a căzut pe *Great Deeds* şi mai puțin pe *Alltagsgeschichte*, pe ideologia nazistă şi rasismul biologic, pe rolul factorului instituțional în implementarea politicilor rasiale de către minți criminale. Apogeul acestui tip de istorie a fost atins în anii 1960 prin lucrarea lui Raul Hillberg, o analiză a "maşinăriei răului," a "Soluției Finale" ca proces administrativ complex având în centru pe criminalul birocrat generic (Raul Hillberg, 1967). La aceasta Hannah Arendt va adăuga metafora "banalității răului" prin impunerea prototipului Eichmann (Hannah Arendt, 1965). Puțini autori se vor pronunța explicit, precum Lucy Davidowicz, în privința operării distincției necesare între războiul convențional şi războiul rasial ideologic, între proiectul genocidal al călăilor şi răspunsul victimelor la

acesta (Lucy Davidovicz, 1975). Oarecum limitată, această perspectivă "trădează," în cazul europenilor, interesul major şi oarecum exclusiv pentru propria istorie, memorie şi imagine.

Rasismul biologic şi obsesia antisemită a naziştilor reprezintă elementul central, nu însă şi singular, al analizelor ce urmăresc înţelegerea procesului istoric ce a dus la implementarea Soluţiei Finale. Un al doilea element important îl reprezintă identificarea verigilor lipsă ce au făcut posibilă legătura dintre Utopia barbară a naţiunii perfecte (*Volkgemeinschaft*) şi Crimă. Astfel, istoricii şi politologii au introdus în discuţie unele probleme legate de Holocaust ca produs al modernităţii, de totalitarism ca fundament politic al implementării proiectului genocidal, de raportul dintre intenţia individului şi presiunea exercitată de structuri şi, nu în ultimul rând, de impactul produs în epocă asupra opiniei publice germane de către evenimente. Toate acestea erau menite a rezolva parţial şi în afara soluţiei cheie oferite de antisemitism – fără a-i nega sau diminua importanţa şi fără a contesta legitimitatea teoriilor ce îl impun ca element central şi condiţie necesară, nu neapărat şi suficientă - misterul masacrării evreilor europeni (Michael Marrus, 1986).

Cu excepţia stângii intelectuale interesată de alte aspecte "peculiare" în analizarea nazismului (Fascismului): expansionism, capitalism, politicile economice şi sociale, primatul acestora, distrugerea organizaţiilor clasei muncitoare etc. şi a literaturii sovietice, antisemită după 1950, centralitatea antisemitismului european reprezintă, mai ales printre istoricii evrei, teoria cea mai des acceptată şi vehiculată în cercetarea şi interpretarea Holocaustului şi a regimului nazist. Interpretările însă diferă şi nu mă refer aici la elementele ce deosebesc pe susţinătorii tradiţionalişti, evrei, ai antisemitismului perpetuu de cei ai antisemitismului modern, contextualizat.

Istoriografia germană de după 1945 a preluat ideea continuităţii antisemitismului de secol XIX în interbelic şi a acceptat explicarea integrală a Holocaustului drept finalitate a acestuia şi fază paroxistică în măsura în care această abordare, izolarea centrului absolut al nazismului, făcea posibilă ruptura cu trecutul (Vergagenheitsbewältingung) şi neluarea in discuţie a raporturilor dintre trecut şi politicile R.F.G. La autori precum Shulamit Volkov însă, întrebările legate de natura modernă a antisemitismul nazist, rolul său de instrument sau final logic pentru sistem, elementele de continuitate şi discontinuităţile, rolul culturii scrise şi al celei vorbite în impunerea antisemitismului radical, importanţa înţelegerii regimului şi a contextului şi nu doar identificarea rădăcinilor intelectuale ale rasismului nazist sunt motivate strict de cunoaştere. La fel stau lucrurile în cazul unui Ytzak Arad care, deşi acceptă centralitatea antisemitismului, subliniază totodată faptul că acesta nu poate spune mare lucru despre corupţia, teama, abrutizarea din timpul războiului, indiferenţa, potenţialul criminal, competiţia pentru resurse dintre indivizi şi structuri în cadrul regimului. etc. Aşa cum nu spune nimic despre lipsa de reacţie a lumii libere şi democrate după 1942, când primele informaţii legate de Soluţia Finală ajung la Londra şi Washington – şi mai puţin a U.R.S.S. care şi după 1945 este preocupată nu de tragedia evreilor ci de bestialitatea duşmanului ideologic şi de autovictimizare, ce-i drept motivată de milione de victime, pentru a putea ulterior, în baza antifascismului, să-şi instrumentalizeze în Est politicile proprii.

"Oul din care avea să se nască Şarpele nazismului," produs al întregii culturi europene, impregnată în conştiinţa omului obişnuit, ideologia antisemită a fost vizualizată drept "monstrul" trezit la viaţă de majoritatea crizelor politice şi a momentelor de stres socio-economic. Ceea ce trebuie totuşi menţionat este faptul că, deşi a reprezentat principala obsesie a regimului nazist şi a *Fuhrer*-ului, antisemitismul nu a fost singura obsesie a acestora, în orice caz nu una care să ţină permanent şi independent de altele "capul de afiş." Este adevărat că testamentul politic al lui Hitler se referă exclusiv la continuarea până la capăt şi cu orice preţ a luptei împotriva Iudaismului Internaţional, dar acest fapt se datorează în mare măsură permanentei radicalizări a poziţiei sale faţă de evrei, sesizabilă mai ales la nivelul ultimilor trei ani ai războiului.

Din perspectiva anilor 1920, a ideilor expuse în *Mein Kampf* lucrurile stau însă puţin altfel. Pentru Hitler, placă de rezonanţă a vechilor teorii antisemite şi rasiste europene, ca şi pentru mulţi alţi membri de frunte ai N.S.D.A.P., lupta împotriva evreilor şi eliminarea acestora din Europa reprezintă mai curând una din temele - ce-i drept preferată - , din "locurile comune" ale vulgatei naţionaliste germane de după Primul Război şi totodată un ingredient necesar, util şi uşor exploatabil. Ceea ce rămâne încă greu de explicat este traseul parcurs de la antisemitismul popular, element compensator în structurarea identităţilor naţionale, a spaţiului politic şi/sau sferei socio-economice, la ideologia de sine stătătoare, capabilă să "orbească" nu doar pe promotorii săi ci şi masele şi, în cele din urmă, la impulsul criminal şi proiectul genocidal.

Germania anilor 1930-1940 cunoaşte transformarea radicală a sentimentelor populare şi a vechilor prejudecăţi antisemite. "Evreul" generic încetează acum să mai joace funcţia anterioară, cea a ţapului ispăşitor, iar antisemitismul nu mai reprezintă o simplă tehnică de manipulare socială. Cu toate acestea regimul naţional-socialist nu dă eliminării fizice a evreilor, exterminării lor, o funcţie integratoare şi, paradoxal, succesul Soluţiei Finale va consta tocmai în capacitatea naziştilor de a-şi "steriliza" crima. Cetăţeanul obişnuit este ţinut departe de evenimente pentru că societatea germană se dovedeşte a fi mai curând

reticentă față de aplicarea măsurilor şi oarecum indiferentă la ideologia antisemită. În mod surprinzător, în anii imediat următori ascensiunii lui Hitler la putere, nazismul nu a reuşit să-şi asigure în baza ideologiei sale rasiste decât aderența câtorva categorii socio-profesionale şi numai în câteva dintre regiuni (Donald Niewyk, 1980). In majoritatea cazurilor, cel puțin a celor individuale, coeziunea a fost asigurată de aşteptări de o cu totul altă natură.

Poate explica ideologia antisemită de una singură, chiar în condițiile în care am accepta rolul ei central, evenimentele anilor 1939-1945? Reprezintă aceasta, odată cu transformarea stigmatului în doctrină rasială, cauza şi esența Holocaustului? A fost revoluția antisemită elementul cel mai important al programului nazist pentru simplul motiv că a reprezentat elementul ce a permis evitarea unei totale osificări ideologice a partidului (George L. Mosse, 1964)? Pentru unii autorii, precum Lucy Davidowicz, răspunsul este unul afirmativ. Nu doar Hitler sau acoliții săi, ci întreaga societate germană ar fi luat parte - prin intermediul violenței şi la adăpostul unui meticulos legalism - la rezolvarea chestiunii evreieşti (*Judenfrage*). Autoarea susține ideea conform căreia nazismul nu a făcut altceva decît să revigoreze mai vechi sentimente, prejudecăți, resentimente existente deja în societatea germană. Nucleu dur al universului mental al lui Hitler, iraționalul antisemit face parte în opinia lui Davidowicz dintr-un continuum, radicalizat dar nu de esență nouă, un loc comun şi vulgată a unor mai vechi formule, nicidecum o nouă sinteză. Singura problemă în cazul acceptării acestei teze o reprezintă confuzia făcută între antisemitismul secolului XIX, marcat de mituri şi idealurile trecutului, şi ideile rasiste ce au stat la baza revoluției sociale naziste.

In al Treilea Reich evreul nu a reprezentat singurul element indezirabil şi nici singura victimă. Slavii, populațiile Sinti şi Roma - activitatea depusă de medici precum Wilhelm Abel şi Robert Ritter în demonstrarea inferiorității antropologice şi rasiale a țiganilor, în explicarea genetică a predispoziției la criminalitate şi delicvență, au contribuit enorm la fundamentarea rasismului nazist, - bolnavii incurabili, homosexualii, criminalii ordinari, opozanții politici, au reprezentat elemente considerate la rândul lor străine de corpul națiunii, al idealei *Volkgemeinschaft.* Chiar şi femeile germane vor deveni victime ale regimului şi idealurilor naziste (Gisela Bock, 1986). Programul *Euthanasia,* cu cele peste 70.000 de victime a reprezentat în anii 1930 o prioritate, în timp ce în primele nouă luni ale războiului mai bine de 2 milioane de prizonieri ruşi, comisari politici, membrii ai corpului ofițeresc şi ai intelighenției poloneze, partizani, etc. au fost exterminați fizic în condițiile în care Soluția Finală – în accepțiunea actuală, restrictivă după unii autori, a deciziei luate la Wansee în ianuarie 1942 - nu avea încă o formă precisă în imaginarul celor responsabili de implementarea la scară industrială a genocidului (Michael Burleich, 2001). Datele prezentate mai sus nu sunt menite a reduce din importanța antisemitismului şi nici a crea imaginea unei "victimizării competiționale." Ele sunt mai curând menite a indica locul noului antisemitism în cadrul ideologiei rasial-biologice naziste, unul din elementele ce-l disting de antisemitismul de secol XIX.

Ideologia rasistă, ca şi antisemitismul, reprezintă în cazul german elemente importate cu succes şi difuzate începând cu secolul al XVIII-lea. Până la începutul secolului XX nimic nu pare însă a indica drept predictibilă aberația ce va sta la baza Utopiei Barbare a anilor 1930. Teutomania, inițial o formă de exprimare a specificului național, ce insista asupra virtuților psihice şi fizice ale germanilor pentru a sublinia superioritatea lor față de slavi şi pentru a estompa imaginea hegemonică a francezilor, a latinilor în general; va căpăta noi valențe abia în anii 1930, când prezentarea elementului germanic drept factor civilizator în istorie va argumenta ideea recuceririi teritoriilor locuite anterior în Est. Darwinismul social şi ideile lui Francis Galton de îmbunătățire a rasei umane prin intermediul eugeniei pozitive, vor influența la rândul lor ideile moniste ale unui Ernst Hoeckel şi Michael Schallmayer, primii autori ce încep să promoveze în Germania ideea statului responsabil de păstrarea capacităților biologice ale populației, dar fără a introduce în discuție ideea rasei pure sau a eliminării fizice a indivizilor "impuri." Pasul de la ideea superiorității rasiale a arienilor promovată de Gobineau la proiectele cu finalitate imediată supervizate de Himmler va fi făcut de indivizi şi structuri ce rămân din păcate în afara zonei de interes a multora dintre istorici.

Perioada Marelui Război şi cea imediat următoare vor înregistra primele cazuri de sterilizare, multe dintre ele inițiative locale şi în absența unei baze legale - în 1923 în Zwichau, şeful unei clinici pentru pacienții cu deficiențe mentale şi-a argumentat decizia prin lipsa banilor datorată crizei financiare şi regimului de austeritate. Decizia acestuia de a elimina o parte din bolnavii incurabili sau aflați în stadiu avansat al bolii pentru a putea acoperi cheltuielile necesare pentru ceilalți pacienți va înregistra un ecou pozitiv în presa vremii, ce va începe să facă tot mai des apologia eugeniei negative - , pentru ca în 1932 *Reichstagul* să adopte prima lege referitoare la sterilizare. Primul guvern ce va putea pune în aplicare această lege va fi unul nazist. Dacă în multe dintre aceste aspecte Germania nu reprezintă un caz singular în epocă, ascensiunea nazismului şi instrumentalizarea politică a ideologiei rasiale, impunerea soluției biologice în rezolvarea unor probleme de natură politică, socială şi uneori economică pot fi identificate ca fiind punctul de plecare al drumului fără întoarcere ce avea să ducă la "Soluția Finală." Identificarea națiunii cu rasa biologic superioară va duce la inițierea de măsuri considerate de către mulți în epocă drept moderne şi,

din punct de vedere social, revoluționare. Înființarea de colonii formate din indivizii selecționați, controlarea științifică a reproducerii, măsurile de şcolarizare intensivă a celor incluşi în acest program trebuiau să ducă într-un interval de şase sute de ani la crearea utopicei *Volkgemeinschaft* invocată de Jorg Lanz şi Rudolf Hoes în revista "Ostara" şi preluată de Hitler în *Mein Kamp*. Singura piedică în reuşita acestui proiect tehnocratic o reprezenta existența “dușmanilor interiori.”

În 1933 prima lege rasială introdusă de guvernul nazist îi va elimina pe evrei din serviciul public şi le va interzice practicarea anumitor profesii. În 1935 un nou set de legi le va retrage dreptul de a executa serviciul militar iar mai apoi îi va elimina definitiv din corpul politic. Transformați din *Reichsburger* (cetățeni) în *Staatsangehorige* (subiecți ai statului), supuşi oprobiului public prin “Legea de protejare a Sângelui şi Onoarei Germane,” evreii aveau să reprezinte, începând cu a doua jumătate a deceniului al patrulea, nu doar încarnarea răului politic identificat de "Protocoalele bătrânilor Sionului." Responsabili prin secularizare şi modernizare de alterarea spiritului nordic, ei devin acum şi un agent biologic periculos (David Bankier, 1996). Cu alte cuvinte, mitul politic al “Pumnalului înfipt în spate” îşi va găsi un aliat ideologic în cel al “corupției sângelui” şi a conspirației rasiale evreieşti, extrem de popular după publicarea în 1918 a romanului de succes al lui Arthur Dienter "Păcat împotriva sângelui."

Pasul cel mai greu de făcut rămânea, însă, trecerea de la propagandă la eliminarea programată, spațială şi mai apoi fizică a duşmanilor națiunii, elaborarea şi apoi implementarea programului, găsirea soluției optime şi definitive. Departe de a fi omul care să se implice personal şi permanent în şi dincolo de luarea deciziilor, Hitler, marele vizionar, singurul care va avea mereu o perspectivă panoramică asupra problemei evreieşti şi ale cărui “profeții” nu vor fi puse la îndoială de către acoliți, va găsi în instituțiile şi agențiile statului, în birocrație şi uneori în armată colaboratori nesperați şi, de cele mai multe ori, voluntari. Transformarea sloganului în categorie științifică, explicarea tarelor biologice produse în urma industrializării şi modernizării, de care "Evreul generic" se făcea direct responsabil, baza tehnică şi armele crimei au fost oferite Partidului de indivizi atraşi şi motivați nu doar de ideologie. Reuşita finală, rapidă şi eficientă în baza procesului tehnologic descriu mai bine pe “criminalul din spatele biroului,” marcat de perspectiva succesului personal, carierism, oportunitatea de a opera cu “cobaiul uman şi cazul număr.” Chiar dacă nu explică integral Soluția Finală, elementul birocratic nu poate fi ignorat atât timp cât poartă responsabilitatea împingerii proiectului genocidal spre haos şi radicalizare, îl “raționalizează” în loc să încerce a-l tempera.

Reuşita implementării şi funcționării proiectului genocidal mai ridică o problemă, cea a relației dintre Holocaust, modernitate, pe de o parte şi fenomenul totalitar, pe de alta. Pentru unii autori – ce văd în Utopia fantezistă încurajată de Himmler “forța intelectuală” ce avea să conducă la Holocaust şi, în cele din urmă, la atingerea scopului final al întregului program politic nazist - rolul jucat de modernitate se reduce exclusiv la aspectul tehnologic, altminteri dispensabil şi la reuşita implementării rapide a Soluției Finale (Henry A. Turner, 1975). O astfel de viziune, extrem de superficială, pare a reprezenta o soluție de compromis şi asta doar dacă acceptăm faptul că mitul a-istoric aflat la baza noului program rasial se raporta exclusiv la un ideal trecut “teutonic” şi nu la crearea, în urma revoluției social-rasiale, a unui ideatic viitor pentru comunitatea națională a “Omului Nou.” Pentru Zigmund Baumann, ca de altfel şi pentru Geoff Eley şi Karl Otten, Soluția Finală reprezintă prin raționalitatea tehnică şi aspectul său birocratic-managerial o paradigmă distructivă a modernității (Zigmund Baumann, 1989). Participarea în program şi implementarea strict tehnică a politicii criminale de către individul lipsit de motivație ideologică şi radicalism, preocupat de elementul mundan, ferit prin plasarea sa în spatele regimului de responsabilitate şi de contactul direct cu *Victima*, par a argumenta acest punct de vedere. Teoria ce încearcă explicarea Holocaustului prin intermediul totalitarismului, perfect ilustrată prin intermediul metaforei lagărului, locul în care atât victima cât şi călăul sunt în paralel dezumanizate, pare a fi însă pusă sub semnul întrebării de chiar această participare voluntară la crimă a individului obişnuit, de depersonalizarea, birocratizarea, “sterilizarea crimei,” de faptul că tratarea în termeni pur tehnici a acesteia va asigura “maşinii” aceea autonomie ce nu mai face necesar controlul permanent al statului. Reprezintă prin urmare Germania un caz aparte datorită căii sale specifice de evoluție (*Sonderweg*) sau pericolul genocidului în masă priveşte orice societate în care există o tradiție revoluționară de tip iacobin confruntată cu efectul şi totodată beneficiară a industrializării?

Dincolo de perspectivele deschise şi procedeele metodologice oferite cercetătorului, teoriile nu reuşesc totuşi, în special în acest caz particular, să ofere o imagine clară atât timp cât nu pot încorpora diversitatea de aspecte şi numărul uriaş de informații şi artefacte. Disputa dintre intenționalişti şi funcționalişti în interpretarea nazismului şi a Holocaustului pare a sugera necesitatea permanentă a întoarcerii spre detaliu. Poate fi privit Holocaustul drept scopul final, urmărit consecvent de Hitler încă din 1920, o obsesie continuă pusă în aplicare odată cucerite teritoriile din Est, sau el reprezintă mai degrabă rezultatul final al unui proces continuu de radicalizare cumulativă şi neplanificată a unui regim policratic? Selecția negativă, în timp, a elementelor distructive, singurele

capabile să țină împreună o coaliție altfel destul de precară, pare a da câștig de cauză funcționaliștilor. Drumul spre Auschwitz pare a fi mai curând unul sinuos, şi asta nu datorită erorilor şi ezitărilor unor subordonați, cât căutării permanente a unei soluții adecvate momentului. Soluția Finală nu a avut niciodată deplină autonomie şi, de aceea, fenomenul uciderii în masă trebuie analizat în permanentă relație cu antibolşevismul, apariția *Lebensraum*-ului şi întreaga atmosferă creată de război (Arno Mayer, 1988).

Este greu de spus de ce Soluția Finală apare abia în 1941 şi de ce eliminarea fizică a evreilor "respinsă" în 1940 de Himmler – nu însă şi de ceilalți - drept "bolşevică, imposibilă, şi ne-germană" ajunge să ia treptat locul ghetoizării şi pe cel al masivei transmutări a populației "nedorite şi excedentare" într-o colonie specială, precum cea menționată în planul "Madagascar", în Palestina, Polonia sau chiar Siberia. In fond, înțelegerea istoriei în forma luptei de rasă, faptul că eliminarea evreilor nu a întâlnit aceiaşi opoziție ca programul eutanasia, ca şi faptul că antisemitismul a reprezentat o constantă a vieții politice germane, ar fi permis implementarea în orice moment a acesteia. Mai mult, intensificarea permanentă între 1941-1945 a ritmului executării planului criminal, aberant şi contraproductiv complică şi mai mult analizele. Dacă perioada de început a războiului cu victorile sale şi transformarea lui Hitler într-un "om al destinului," urmat de întreaga națiune şi capabil să-şi impună până la capăt punctul de vedere şi să desăvârşească astfel programul politic mulțumeşte pe intenționalişti, funcționaliştii insistă în general pe perioada declinului, în care Soluția Finală apare drept un "război paralel" şi chiar prioritar după 1942, cu rol în decompensarea înfrângerilor militare din războiul convențional.

Studiile cele mai recente au încercat să găsească un răspuns cu privire la Holocaust focalizându-se asupra opiniei publice din Germania şi a transformării imaginii evreului între 1933 şi 1945 în imaginarul colectiv. Concluzia finală a acestor studii este mai zguduitoare decât s-ar putea aştepta cineva. Pentru David Bankier implementarea Soluției Finale a fost posibilă nu în urma aderării la ideologia aberantă a nazismului. Opoziția anilor de început, înlocuită în timp de oboseala războiului şi sloganurile propagandei, transformarea evreilor din ființe umane în obiecte îndepărtate au transformat societatea germană într-una anesteziată, profund indiferentă la problemele *Celuilalt*. Eforturile regimului de a canaliza violența radicală din anii 1930 a S.A.-ului şi *Stahlhelm*-ului, introducerea ei într-un cadru legal şi mutarea "abatorului" departe de privirile intrigate ale germanului ce nu putea accepta crima în imediata vecinătate, au redus la tăcere orice opoziție. Soarta evreilor nu mai prezenta, după 1941, o preocupare pentru aproape nimeni. Era suficient că eliminarea lor nu mai amenința națiunea cu imaginea barbariei şi a lipsei de civilizație. Poporul german " ..încă plin ... de sentimentalism idiotic" (Goebels) şi preocupat de soarta " evreului bun ... personal.." (Hitler) va ajunge să accepte în cele din urmă norma. Cei care primeau informații în legătură cu "crima din Est" ajungeau cel mai adesea să o respingă prin mecanismul autoprotecției psihice creat în atmosfera de mizerie a războiului. Inimaginabilul ca şi frica de a se pronunța în legătură cu Soluția Finală vor contribui la "orbirea" individului în aşa măsură încât, nici măcar în fața evidențelor irefutabile prezentate de aliați imediat după război, cei mai mulți dintre germani nu vor putea să o perceapă în dimensiunile sale reale.

Am amintit mai sus de "Crima din Est" şi de atenuarea în timp a temerii germanului de rând că antisemitismul violent şi necontrolat prin legi ar putea să arunce națiunea lor în evul mediu. Evenimentele din Est de după 1940 au însă şi o altă semnificație. Nu doar că dincolo de granițele Reich-ului legile nu mai trebuiesc respectate pentru a rezolva problema *Ostjuden*. Din Austria până în URSS un profund antisemitism popular şi practica pogromurilor din trecut, expeditive şi brutale vor oferi *Einsatzgruppe*-urilor aliați şi auxiliari zeloşi, unii, precum ucrainiana O.U.N. dispuşi să ucidă fie doar şi pentru a-şi atrage simpatia patronului-sponsor nazist. Deşi nu a agreat niciodată această violență necontrolată, pe care însă nici nu a descurajat-o, *Fuhrer*-ul a interpretat reacția esticilor drept confirmare a viziunilor sale. Campania împotriva URSS va alimenta şi mai mult aceste viziuni iar combinația antisemitism-anticomunism, prezența partizanilor şi absența unei armate sovietice în momentele de început, ale retragerii, amalgamate cu paradigma orientalistă şi ideea de cruciadă împotriva hunilor, vor reprezenta pentru imaginarul nazist, acum nestingherit, o "Grădină a Edenului." Pentru Göring războiul contra U.R.S.S. nu mai este convenționalul război, al doilea, dus în Vest, ci marele război rasial. Nu doar naziştii au aderat la această viziune ci şi elitele tradiționale germane. Mareşali precum Walter von Reichenau şi Erich von Manstein dau personal directive pentru abandonarea războiului convențional în URSS, oferind astfel un suport nesperat lui Hitler, temător față de posibilele reacțiile adverse ale *Wermacht*-ului față de un astfel de război. În acest *No Man's Land* impasul eliminaționist (emigrare, deportare, moarte prin factori naturali, etc.) va fi relativ uşor înlocuit prin exterminaționism.

Reticența manifestă față de aflarea "adevărului" nu mai caracterizează astăzi poziția Germaniei, considerată inițial în Vest şi până nu de mult în Est singura responsabilă pentru instrumentalizarea Soluției Finale. Dealtfel, în majoritatea statelor Uniunii Europene, unde, cu excepția câtorva grupări extremiste, participarea la Holocaust, directă sau indirectă, uneori fie şi doar prin indiferența manifestată, începe să fie tot mai adesea recunoscută,

situația se prezintă la fel. Implicate direct sau indirect în derularea evenimentelor, statele din Europa de Est, mai ales cele aflate în timpul războiului în postura de sateliți ai Germaniei hitleriste, refuză, în cel mai bun caz manifestă reticență, față de orice discuție de principiu în marginea Holocaustului.

După 50 ani de paradigmă antifascistă, combinată cu antisemitism şi național-comunism, Estul a fost nepregătit pentru confruntarea cu trecutul pre-comunist şi, nu în ultimul rând, suspicios. Cei mai mulți nu au putut să înțeleagă – de aici ideea atacului instrumentat de Occident la memoria traumatică a comunismului, negarea Holocaustului (în unele cazuri) exacerbarea Gulagului etc.- că deşi de maximă importanță, sfârşitul comunismului în 1989 a coincis cu o întreagă serie de comemorări legate de evenimentele anilor 1939-1945. Aşa cum puțini au înțeles dorința vesticilor şi speranța lor că Estul, pînă atunci interzis, ar putea completa prin documentele din arhive viziunea asupra Holocaustului şi ar putea face comemorările, prin accesul direct la siturile originale ale crimei, mai veridice şi directe.

In Europa de Est, implicarea permanentă a factorului politic a făcut ca imobilismul să reprezinte caracteristica de bază a studiilor raportate la Holocaust. Înainte de 1989 confiscarea, de către R.D.G. în primul rând, a tradiției proletare, antifasciste, a făcut posibilă stigmatizarea/culpabilizarea Germaniei Occidentale şi, în Ungaria, Polonia, România, state satelit sau aflate sub ocupație nazistă, a câtorva politicieni colaboraționişti, intelectuali catalogați drept marginali şi grupări fasciste. In fond, uciderea în masă a evreilor a reprezentat în istoriografia din fostele state comuniste un subiect mai curând tolerat şi chiar şi atunci tratat *de plano* drept o problemă strict germană. Dacă în Vest se poate vorbi despre reprimarea instrumentalizată politic a memoriei, în țările din Est inexistența acesteia timp de aproape cincizeci de ani pare a constitui principalul obstacol în calea celor interesați de subiect.

In linii generale, perioada post-comunistă nu a dus la o îmbunătățire a situației în acest caz particular. Dispariția "Cortinei de Fier," diminuarea interesului pentru Războiul Rece şi studiul Comunismului, au creat spațiul necesar extinderii studiilor legate de Holocaust şi rolului jucat de regimurile din țările Europei de Est. O reacție pozitivă a existat însă mai curând în mediul academic occidental şi printre istoricii evrei. Lipsa de detaşare a majorității elitelor din fostele țări comuniste, dispariția optimismului inițial şi înlocuirea lui cu panica întreținută de inteligheție şi birocrația de stat a dus, timp de aproape un deceniu, nu doar la respingerea dezbaterii şi a noilor perspective asupra Holocaustului ci şi la catalogarea lui drept o invenție evreiască, menită a stigmatiza şi reduce considerabil din mândria națională şi valoarea simbolurilor sale şi aşa îndelung "oprimate" (Vladimir Tismăneanu, 1999).

Negarea Holocaustului şi refuzul exorcizării, limitarea dezbaterii la cazul Germaniei în baza argumentului oferit de absența în celelalte cazuri a rasismului biologic şi a orientării ideologice antisemite de tip monomaniacal specifică naziştilor, victimizarea competițională a propriei națiuni şi banalizarea uciderii în masă a evreilor prin intermediul Gulagului, a "holocaustului roşu," nu reprezintă nicidecum o soluție. Mai mult, din punct de vedere istoriografic, el nu poate duce decât la continuarea izolării, la perpetuarea unor stereotipuri şi înțelegerea deformată a fenomenului politic ce a condus la cea mai mare monstruozitate a secolului XX.

Între 1933 şi 1945 politica rasială promovată de Germania nazistă şi aliații săi a dus la uciderea sistematică a peste 11 milioane de oameni. 6 milioane dintre aceştia erau evrei, din care 1,5 milioane erau *copii.* Restul erau Roma şi Sinti, slavi, disidenți politici, homosexuali, oameni cu handicap fizic sau mintal.

Imediat după eliberarea Europei de sub dominația celui de al Treilea Reich, armatele aliate aveau să descopere, treptat, în spatele tuturor ororilor celei de a doua mari conflagrații mondiale a secolului XX, ceea ce avea să intre în timp în conştiința istorică a lumii civilizate drept **Holocaust**.

Crime de război, crime împotriva umanității, genocid; toate acestea erau cunoscute Omenirii înainte de 1945. Nimeni însă nu se gândise vreodată să stabilească categorii clare de identificare a acestora. Distrugerea evreilor europeni a jucat din acest punct de vedere un rol fundamental. Înaintea sa, genocidul armenilor din 1915 fusese lăsat pradă uitării şi tăcerii şi omenirea avea să recidiveze după numai două decenii.

Genocidul total, gândit şi implementat de nazişti la nivel european, asasinarea în masă, la scară industrială, sponsorizată de către stat, cu o cruzime lipsită de orice scrupule a unor oamenii "vinovați rasial"; toate acestea fac din Holocaust un fenomen unic, fără precedent, nu însă şi neapărat irepetabil. În fond, ura rasială, xenofobia, crizele economice, politice şi morale, complicitatea şi/sau indiferența oamenilor față de suferințele semenilor nu au fost şi nu vor fi niciodată eradicate în totalitate. Tocmai de aceea Holocaustul a fost ales să joace rolul de avertisment şi lecție a Istoriei. Tocmai de aceea Memoria Holocaustului este păstrată şi transmisă generațiilor următoare. Pentru a nu uita şi astfel, a fi condamnați să repetăm greşelile trecutului.